

ÚJHOLD

RÁBA GYÖRGY: Háború (vers)	145
ÖRKÉNY ISTVÁN: Istili hallgass!	146
DEVECSERI GÁBOR: Tudnivalók a földről (vers)	155
LENGYEL BALÁZS: Négy arekép	156
MAJOR OTTÓ: Gazdátlan ürben (vers)	167
KARINTHY FERENC: Cukor	168
SZÁSZ IMRE: Ősszel, délelőtt (vers)	174
SZÜTS LÁSZLÓ: Este, vonaton (vers)	175
RUBIN SZILÁRD: Éjféli monológ (vers)	176
HUBAY MIKLÓS: Kakast áldozatok!	177
VAJDA ENDRE: Füst Milán világa	189
JÁNOSY ISTVÁN: Duna	197
GYÁRFÁS MIKLÓS: A tábornok	198
KORMOS ISTVÁN: Realizmus (vers)	205

K I L Á T Ó

TÓTH SÁNDOR: Egy népi kollégista jegyzetei	206
SZABOLCSI MIKLÓS: Rosszemlékü választó	210

K Ö N Y V E K

SZABOLCSI MIKLÓS: A. Sz. Makarenko: Az új ember kovácsa (213) — RÁBA GYÖRGY: Rónay György: A regény és az élet (216) — PÁNDI PÁL: Vészi Endre: Mire tavasz lesz (218) — SZABÓ EDE: Kosztolányi Dezső: Napjaim múlása (220)

S Z Í N H Á Z

GYÁRFÁS MIKLÓS: Az ember tragédiája (222) —
DEBRECZENI FERENC: Bűn és bűnhődés (223)

T A N U L M Á N Y - P Á L Y Á Z A T

1947 december

ÚJHOLD

A FIATAL ÍRÓNEMZEDÉK IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRATA

MEGJELENIK HAVONTA

Felelős szerkesztő és kiadó:

LENGYEL BALÁZS

Szerkeszti:

AZ ÚJHOLD MUNKAKÖZÖSSÉGE

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, IX., Köztelek-utca 4/b.

Szerkesztőségi órák: a hónap második szerdáján d. u. 4—6 óráig.

Előfizetés: évi 48.— forint. Egy szám ára 5.— forint.

Jogi személyeknek egy évre 200.— forint.

Kéziratokat nem őrzünk meg s nem adunk vissza.

HÁBORÚ

Akár az ölyv, köröz a szív fenn
a neki jutott darab égen,
hogy a szédítő magasságból,
lecsaphasson az árvaságból.

Almomban is kísér egy ferdé,
kék szem: e hús-magányba vetve
olyan jó elfeledni néha,
hogy ki a vadász s ki a préda.

Akár az ölyv, köröz a szív fenn...
Mintha röpülne ketrecében,
az áldozatra már bezárva
szeretet és vágy kalitjába.

Rá nagyobb madár készülődik
a Sarktól az egyenlítőig,
berzenkedik és feni csőrét,
reszket belé a levegő-ég.

De az ember, e kóbor állat,
menedéket keres magának
— mert szűk tanya lett már az Isten —
házban, hazában, női testben,

hogy azt az egy szót eldadogja,
amelyik az ő titka volna,
hisz aki él, csak egyszer élhet
s bűt búval többé nem cserélhet.

ISTILI HALLGASS!

Éjfélről reggelig Konez vezetett, azóta én. A motor egyenletesen búgott, a gumik zajtalan suhantak a betónon, keztyűs kezem lazán pihent a volánon, mint egy kezes komondor örvén. Ment a kocsis magától, tudta az utat, megérezte a felpartot és nagy bölcsen egyedül is kikerülte a veszedelmes tölcséreket, a tankesapdák kirobbantott üregét. Nem törődtem semmivel, csak azzal, hogy el ne aludjak valahogy. Egyenes úton, állandó sebesség mellett, harminc lépéssel egy tereptarka teherkocsis mögött mindig fenyeget ez a veszély, hát még ilyen lapos, egyhangú vidéken! Gondoltam, szólok Konezknak, rázzon meg, ha leragad a szemem, de Konez a mellettem levő ülésen mélyen aludt. Mélyen, de ébren. Egy zökkenésre, kőroppanásra, de még a sebességváltásra is felrezzent, körülnézett és álomba szenderült megint. Jó természet, katonaembernek valóságos áldás: akkor aludni, amikor lehet. S Konez tudta ezt! Mint az aggodkat a hirtelen halál, úgy lepte őt meg az álom, a legfuresább helyzetekben, hanyatt, vagy hasmánt fekve, ülve, vagy állva, sőt — ha lett volna rá alkalom — ágyban is tudott volna aludni, pelyhepaplan alatt. Meleg volt, zümmögött a gép, a sürgönypóznák ütemesen csapódtak el az út jobboldalán s a szememhéja egyre mélyebbre ereszkedett. Előhúztam egy cigarettát, megnyálaztam és a számba dugtam; Konez horkantott és kinyitotta a szemét.

— „Héé! — nyöszörögte álmosan — sodoríts nekem is!” Megsodortam és gyufát kértem. Nálam nem volt egy szál sem. Konez végigpüffögtette a zsebeit. „Fenemegette. Nincs!” Mondtam, félre állok a kocsival és megvárom az első legénységi autót, azon ül Bíró tiszthelyettes, annak van öngyújtója, patrónhüvelyből, még a nagy háborúból. De Konez nem akarta. Ő — úgy mond — szenvedélyes dohányos, de egy cigarettáért meg nem állítja az oszlopot. Elv. „Ha elv, elv — mondtam — akkor szídd a fogad, cimborá!” — s hajtottam tovább. Jóllehet én is hadnagy voltam, mégis ő volt az úr. Mert Konez aktív volt, én csak tartalékos, Konez januári hadnagy, én csak júniusi: Konez kétszeresen rangidős. Hisz ép ez a szép. Ha egyszer rajtam a mundér, nincs több gondom magammal-mással: megvan a helyem a világban, mint a csillag az égen. Símán

robogtunk tovább, idáig komoly torlódás nem volt. Körülbelül hatvanas lehetett az átlag.

— „Az ott, a szilfák közt, a Nyáry-kastély — mondta Konez később. — Ott van a dandár. Be kell menni eligazításért. Bemegy?” Megvakartam a fejem. Én az ilyen hivatalos ügyekkel sehogy sem vagyok. Talán furesán hangzik, de nem szívesen megyek a dandárhoz. Elfogódott vagyok, egészen mást mondok, mint kéne. „Nem mehetek, — mondtam kitérően. — Parancsért csak aktív tiszt mehet.” — „Lári-fári, én egész éjjel vezettem, eredj csak... Vagy félsz, méltóságos uram?” Méltóságos uram! ezzel vérig tudott bosszantani. Amellett tudtam, hogy bakot lövök, de ezt semmi pénzért be nem vallottam volna. A kutyaminidit... „Jobb, ha te még, — mondtam olyan nembánomformán — te jobban tudod a dörgést...” Oldalvást nézett rám. „Nem fogom föl ésszel. Nem szeretsz a dandárhoz menni? Csudállak koma...” A combjára csapott és rondán vigyorgott. Nem bírtam nézni. „Jól van, megyek én!” A kastélyhoz érve megálltunk és a kocsikat a gazdasági udvarba faroltattuk, hogy torlódás ne legyen. Vettem a derékszíjjat és végigmentem a parkon. Kétoldalt a tölgyfákon frissen aggatott huzalok csüggtek, a parancsnokság telefonvonalai, egy tisztáson gyerekek verekedtek, háborúsdit játszottak, a kapus vagy a kertész fiai.

Békés napjaiban finom úrilak lehetett a kastély; a sárga murvával hintett utak még őrizték a konteszek lábnyomát a sok bakanesnyom között. De a konteszek nem voltak sehol, csak a komondor nyult el a napon, nyelvet lógatva, kaffogva, fujva. Neki mindegy volt, a házat őrizte, nem a családot. Vadszölővel futtatott oszlopok közt léptem a tornáera; egy kövér alhadnagy ült ott és jöttömre fölállt. „Huszonnyole per bé” — mondtam. Elindult előttem. A társalgóban írógépek ropogtak, táviró ketyegett, esörgött a telefon. „Balra a második ajtó” — mondta az alhadnagy és visszafordult. Beléptem; békében ez volt az ebédlő. Magashátú tölgyfaszékek közt hatalmas asztal állt a közepén, a falon agancsok, köztük egy tizágút is láttam. A szemágán látéső és pisztolytáska lógott. Régi, színes vadászképeken pirosfrakkos lovasok, lompos hajtók, pórázon feszülő vizslák. Az ábrák alatt kalligrafikus szöveg. Egy vadász hölgy a lova nyakát simogatta s a csatlós a kürtjén hallalít fujt...

Egy ezredes intett. Jelentkeztem. Zárt borítékban átadta a parancsot. Egy könyvbe be kellett írjam a nevemet: beírtam s már azon voltam, hogy összekapom magam és elevezek. De az ezredes megszólalt: „Hol az állománykimutatás?” Megdermedtem. Sejtelmem sem volt. A könyvet nem én vezettem, hanem Konez, Bíró és Hoffman Csibi, az orvos zászlós. Kiraktam az asztalra minden papírt. „Itt kell lenni” — szóltam illedelmesen. — „Tán az a kék?” Nem volt szerenésém. — „Akkor az a vastag...” Az ezredes fölemelte: *Közélelmezési Könyv* volt ráírva, rond-

írással. „Szóval nincs. Szép dolog! Gyönyörű dolog!” — mondta az ezredes, de csak úgy gúnyból mondta. Nem tetszett neki igazán. — „Eszert az urak nem vezetik az állománykimutatást!” Már magázott. Már azt mondta: Urak. Ha egy ezredes, — egy vezérkari ezredes — magázódni kezd és azt mondja: az *urak*, akkor az embert kileli a hideg. — „Vezetik, vagy nem vezetik?” — kérdezte szigorúan. Rajtam csakugyan a hideg szánkázott. Megállj, Konez, ezért meglakolsz! — „Mi mindent vezetünk?” — szóltam szerényen. „Na kiderül. Hol az orvosi vizsgálati könyv?” — „Az a pepita” — mutattam találomra s az ezredes már kézbevette, mikor az alhadnagy bejött. — „Ezredes urat kéri a telefonhoz”. — „Kicsoda?” — „Sallai százados úr.” — „Na vidd” — adta vissza az iratokat és töprengve indult kifelé. Csupa víz lett a gallérom.

Trappoltam vissza. Konez a kormányon aludt, de ahogy beültem, fölriadt. — „Na, jó volt?” — „Csupa cukor” — „Tán bántottak?” — „Á dehogy! Haboskávét adtak” — „Neked?” — „Nekem. És megdícsértek. És adtak az útra egy marék kubaszivart.” Konez felült, belepödört a hájába; már gyanakodott. — „Történt valami?” — „Potomság” — „Valami baj?” — „Nekem semmi” — „Hát?” — „Neked” — „Nekem? Én benn se voltam. Nekem mi közöm hozzá?” Na — gondoltam — ütött az órád, Konez! És meséltem. Hogy így meg úgy — mondom komoran — csak bemegyek. Kérdik, én vagyok-e a századparanesnok? Mondom, én. Kérdik, hogy hívnak? Mondom Konez. — „Azt mondtad, Konez?” — „Azt hát. Mi mást mondhattam volna? Tiszti eligazításra csak aktív tiszt mehet, én szóltam előre...” — „Ne cifrázd — idegeskedett Konez. — Aztán mi történt?” Aztán? Kérték a micsodát. Az állománykimutatást. Mondom, az a kék. Mondják, az nem az. Mondom, az a pepita. Az se az, mondják ők... „Kik azok az ők?” — faggatott Konez. Már bekapta a legyet. Szóval két tábornok, egy ezredes és annyi őrnagy, hogy nem számolhattam. Meg egy százados, bizonyos Sallai, aki a telefónnál ült. — „Ne fecsegj annyit — sürgetett. — Mi lett aztán?” Aztán már semmi, mondtam. Felírták a nevemet, vagyis a nevedet, meg a beosztásodat. Meg hogy mikor születél. Tisztára véletlen, hogy tudtam. — „Szerencsés véletlen” — bólintott keserűen Konez. Utána felírták a csapattestet és azt mondták: Slen-drián társaság. — „Mást nem mondtak?” Várj csak. A végén a rangidős tábornok így szólt: „Konez hadnagy úr, majd gondom lesz önre. Végeztem.” Ezt mondta, elég hűvösen. — „Más nem történt?” — kérdezte Konez sötéten. Gúnyosan röhögtem. Semmi. Mi más? Tán azt hitted, előléptetnek? Hadiiskolára küldenek? Nesze, itt a parancs.

Közömbös arccal, nyugodtan vette át, de iszonyú dühös volt. Csak úgy szaporáztak a szempillái; felért nyole óra alvással. Kinyitotta a borítékot. Rövid parancs volt. A század a 274-es műúton bemegy Apátiba. A helységet elhagyva, a szélmalomnál letér a dülőútra, a pontónhídon

átkel a folyón és D. községig nyomul előre. Légi felderítés szerint D.-t ellenséges erők tartják megszállva. A század előzetes járőrmelegfigyelés után, de még az éjszaka megközelíti a községet. A szerbeket visszavonulásra készíteti és a községet birtokba veszi. A parancs végrehajtása után a dandárparancsnokságon tesz jelentést, mely addigra már Apátiba vonul előre.

Így a parancs. Világos, határozott, rövid; nem tűr ellentmondást. Egy pillanatig az volt az érzésem, hogy ha D.-be érünk és felmutatjuk a parancsot, az ellenség szó nélkül sorakozik és kivonul a faluból. Ez szép haditett lenne — gondoltam, — bevonulni vér nélkül, énekszóra... De Konez nem hagyott ábrándozni. „Indulni kell“ — mondta. „Ne ebédeljünk?“ — „Háború van“ — figyelmeztetett. „Háborúban is lehet ebédelni.“ Erre dühbe jött. Persze nem az ebéd, hanem a dandár miatt; egész idő alatt a táskát kutatta az állományizé után. Nem találta. Tanuljak fegyelmet, — intett közben. Háború, az háború. Persze az olyan civilbagázs mint én, csak a hasára gondol. Tanuljam meg, hogy a háború nem anyák napja. A háború mindenkitől megkíván bizonyos — minimális mértékű — lemondást. Ha nem tetszik, legjobb, ha kiszállok. Mért nem megyek Pestre az Apostolokhoz vagy a Mátyáspincébe, egy kisszékelyre, tavaszi sörre? Senki se tart vissza! „Ellenállhatatlan humorod van“ — mondtam, de Konez csak mérgelődött tovább. Bugger alak vagyok, mindent gondot az ő nyakába döntök. „Különben — kérdezte hirtelen — ki volt az a tábornok?“ — „Miféle tábornok?“ — „Benn a dandárnál?“ — „Mit tudom én? Nem kérdeztem meg a nevét!“ — „Csudálak — mondta lenézően. — Bemégy a dandárhoz, szóbaáll veled egy tábornok és te még a nevét se tudod. Bugger alak. Na, induljunk. Szólj Bírónak.“

Szóltam Bírónak s az udvaron zörömbölni kezdtek az autók. Egy ideig üresen túrúztak a gépek, mert a műúton szorosán egymásután dübörögtek a páncélautók, a Botondok és a tankok oszlopai. Végre találunk egy hézagot, s befurakodtunk. De így is csak lépésben haladtunk, mert az apáti hídra több országút fut össze s nagy volt a torlódás. Mire a hídra evickéltünk, meg is akadtunk. Végig, előttünk is, mögöttünk is, minden jármű állt, amerre csak ellátott a szem. Kiszálltam, Leereszkedtem az agyagos, iszamlós parton a vízhez és megmosakodtam derékig. Megszáritkóztam, inget, zubbonyt vettem s egy kövön ülve, könyökömre dültem. Nagy esend volt idelelni, csak az autó zümmögött még a fülemben s a füzek közt esillant susogva a víz. A bőröm hideg volt a mosakodástól, csupán a szememben tüzelt az átvirrasztott éj. Konez dudált. Felmásztam a hídra. Konez a kocsi mellett állt és hátraszólt Bírónak: *Ebédosztás!* A konyha az utolsó kocsin volt, pontosan az utolsóelőttin, mert az utolsó Hoffmann Csibié volt, a betegszállító autó. Bíró fölállt

a lócára, tölesért formált a kezével és hátrakiáltott: *Ebédosztás!* Minden kocsin felállt egy-két ember és tovább adta a hírt: Ebéd! Ebéd! — holott a szakács már Bíró szavát is meghallotta és lecsavarta a kondér tetejét. De mindenki éhes volt és örült az ebédnek és annak, hogy fölállhat és leugorhatik és hogy szabad nyújtózkodni, huzakodni, döngetni a kulaesot, kanállal kongatni a csajkát és kiabálni, hogy „ebéd, ebéd!”

Sárgaborsófőzelék volt kolbásszal. Konez meg én egy kőhányásra ültünk, nemsokára Hoffmann Csibi is csatlakozott. Lajtorjahosszúságú, nyakigláb gyerek volt, meghajolva járt, mintha félne, hogy beleüti valamibe a fejét. Alig fért bele a szanitéckocsiba; szűk volt neki az ülés. — „Te Csibi — kérdezte Konez, erőltetett közönyösséggel — nem láttad valahol az állományizét?” — „A kimutatást?” — „Azt.” — „Nem láttam.” — „De volt?” — „Volt.” — „Hát most nincs seh.” — „Nincs?” — „Nincs.” — „Akkor elveszett.” — Csibi szeme felesillant és lelkesen mondta: — „Csinálok újat, jó? Kihúzom piros tintával a keretet. Megcsinálom. Most mindjárt!” — Felkelt és vígan bóklászott a kocsija felé. Csibi az okmányok megszállottja volt. Szomjan hetekig birta, mint a teve, de kimutatások, kérvények, jelentések és elszámolások nélkül — úgy érezte — nem ér az élet egy fenét. Konez elismerően szusszantotta: Vérbeli katona, — és ebben igaza volt. Láttam én már Csibit nehéz tüzérségi tűzben egy vakondtúrason ülni és derűs lélekkel jegyzőkönyvet írni az aznapi marhahúsról, mely a megengedett húsz százaléknál több esontot és mócsingot tartalmazott. Csibi vérbeli katona volt, kívülről tudta a Szolgálati Szabályzatot és sosem vesztette el a fejét.

A szélmalomnál a dülőútra tértünk, nyugati irányban; ilyen rossz utat még nem is láttam. Ha kiugrott a kerekünk a vágásból, ijesztően táncolt a kocsink, egy kis kétszemélyes autóembrió. De a derék Botondok bírták a terepet, csak Csibit sajnáltam abban a vékonydongájú szanitéckocsiban; szegény fiúnak kirázza a lelkét. Szépen haladtunk. Alkonyat felé értünk a pontonhídhoz, ahol utászok álltak és intettek és kiabáltak: „Lassan! Lépésben!” Közvetlen közelben látszott a híd, amit a esetnikek felrobbantottak. Az immensó pillér még állt és tartotta az összevisszagörbült, máslivá kunkorodott vastraverzeket. Mikor átkeltünk, ringott alattunk a szükséghíd.

Konez vette át a kormányt, én pedig elaludtam. Mikor felébredtem, éjszaka volt, sok csillagot láttam és a felkelő holdat, mely vörös volt, mintha vérben aludt volna egész nap. Nehezen ébredtem és sokáig tartott, míg felfogtam, hol vagyok. Vegyem át a századot, mondta Konez, ő járőrbe megy negyedmagával: megnézi, mi van odaát. A falu aludni látszott. Megvaesoráztunk, a fiúk lefeküdtek a fűbe és horkoltak. Közbe-közbe egy géppuska kelepelt, kilőtt egy tárat és elhallgatott. Hűvös, fi-

nom éj volt, a koésikat beállítottam a fák közé s a sofőrök friss gallyal takarták a gépházat. Akkor már megérkezett Konez.

„Hol van Csibi?“ — „Itt vagyok.“ A koésihoz mentünk, Bíró jött velünk. — „Tele van a falu — ujságolta Konez. — Meglepni nem lehet őket. A géppuskák is a faluban vannak, valószínűleg padlásablakokban. Sokra nem mennek velük. Most rögtön támadni kell. Még az éjjel kifüstöljük őket.“ — „Fönn a hold — szólt Csibi. — Ha hajnal előtt támadnánk, egykutya s az emberek alhatnának egy sort. Dögök vagyunk...“ De Konez nem engedett. Folyton az az alvás; a háború nem anyák napja, mondta újra. És rendelkezett: Bíró, Frenreiss, Kovács a szakaszával délnek kerül, a malom mögött felfejlődik és hátulról fésüli át a falut. Ha elérték a piacot, csapjanak minél nagyobb zenebonát; adigra talán mi is ott vagyunk. Mi a legelön vágunk át, nyílegyenesen, toronyiránt.

Kúszva vágtunk neki a rétnak, de az óvatosság felesleges volt; egy lövés se dördült, míg a falu alá nem értünk. Szétoztottuk a rajvonalat. Konez meg én az utcán, Borka és Ludvig hadapródok a két szárnyon, a kertek alatt. — „Mint a fésű“ — mondta Csibi és rágyújtott a tenyere mögött. — „Nagyméltóztassál — invitált egy széles mozdulattal Konez. — Árnyékos oldal vagy holdfényes oldal? Ölbevegyelek vagy golyavisziafiát? Óhajtasz résztvenni vagy inkább sakkozol Csibivel?“ Elnevettem magam, erre ő is nevetett, bár iszonyúan dühöngött. Nyilván rájött, hogy a dandárhistória szemenszedett hazugság volt. Hogy jött rá? Magától. Több esze volt, mint egy grófnak. Most se azért ette a méreg, mert én beugrattam, hanem azért, mert ő beugrott. Hiú volt, mint egy színművésznő.

Elindultam az út közepén. Konez baloldalt ment a palánknál. A két szárny a kertek felé került; az arevonal szétterült, mint egy legyező. Bíró hiányzott csak. Húsz vagy harminc métert mehettünk: akkor egyszerre tüzelni kezdtek és mi lehasaltunk. Bután lőtték, terv nélkül, cél nélkül, összevissza; csak az volt a rossz, hogy nem tudtuk, honnan. A tetőkön hasalva vagy az udvaron térdelve, a palánk résein tüzeltek át, a sötét ablakok odvában lapulva... Mi meg ott feküdtünk hasmánt a holdfényben, megannyi kitűnő célpont, mint a lögyakorlaton a fababák. Még senkinek baja nem esett, de hogy a tűz enyhült, újabb tíz-húsz lépést nyertünk, anélkül, hogy a közelükbe férkőztünk volna. Legurultam a baloldali árokba, szemközt, egy kapuban mozgást láttam. Kilőttem a tárat, töltöttem. Undok helyzet. Én sosem kedveltem az utcai harcot. Az ember nem tudja, hányadán áll. Egy meredek sziklafalnak inkább nekimegyek; tudom, hogy felülről lőnek, ötven százalékos az esély. Ezek meg mint a bolondok, durrogtatnak, előlről, hátulról, oldalról... Ha még tíz lépést megyünk, a hátunkba kerülnek.

Eközben Borkáék megtisztítottak egy házat meg egy esúrt; az legálább a miénk volt, az első pont, ahol megvethettük a lábunkat. — „Gyerünk!” — intett Konez. Megindultunk, de egy pár lépés után elakadtunk. Már mi is jócskán tüzeltünk. Valaki jajgatott és a közelből egy nyöszörgő hangot is hallottam: „Segítség.” Mégse féltem. Én nem félek soha. Azt hiszem, a tűzben senki se fél. Nincs rá ideje. Nem jut eszébe. Dolga van. Megy, megáll, lehasal, lő, tölt, rohan tovább... De sosem fél. Még nem beszéltem senkivel, akinek hare közben eszébe jutott volna a halál.

— „Ott vannak!” — kiabált a kövér Piller. Lihegett. Piller akkor is lihegett, ha azt mondta: Nyilall az oldalam. Megindult előre. Én is átugrottam a hídon — a házak előtt esatorna húzódott s minden kapu előtt állt egy kis híd. Csak egy betónhenger, rajta földhányás — és be a kapun. Emeletes ház volt, talán az iskola. Az első ablakba bevágtam egy tojásgránátot és átugrottam a könyöklőn. Piller, vagy tíz emberrel, utánam. A padlásablakon nyult ki a géppuskájuk, de ezzel csak a ház előtti teret pásztázhatták. Az épület zsúfíg tele volt katonával. Nem, nem voltak katonák. Farkasok csordája volt, halálraszánt, üvöltő, veszett dögök... A csukott ajtón át lőttek, a küszöbről lőttek, a folyosóról, a kályha mögül, az illemhelyről tüzeltek. Aztán ölrementek, bírkóztak, bicskáltak és ordítottak. Egyszer azon kaptam magam, hogy én is üvöltök, teli tüdőből. Ez még nem fordult elő soha...

Húsz percig tartott, míg végeztünk velük, ez a húsz pere hosszabb volt, mint a tél. Bevették magukat a szekrénybe, s mikor már teljes volt a esönd, ránkölttek. A géppuskát a fogukkal védték, fönt, a szuroksötét padláson. Mikor hátat fordítottunk, megmozdult a földön a halott, lőtt és töltött és tüzelt... Végre esönd lett. Szédülve léptem ki az udvarra és a kúthoz támolyogtam. Loecsanva ért le a vödör. — „Hátha megmérgezték?” — kérdezte Piller. Belenéztem a kútba. Nem ittam. Mentem a kapú fel, az utcára. Konez hanyattfeküdt az úttest közepén és hörgött.

Odarohantam. A holdárnyékos palánk mellé vittem és leengedtem a földre. Pillert elküldtem Csibiért. Koneznak a szája vérzett. Csuklott. — „Mi bajod?” — kérdeztem. — „Semmi — mondta foghegyről — sziesztázok.” — „Még sérültél, ember?” — A szeme sarkából nézett rám, büszkén. — „Tüdőlövés.” Nem így volt. Gerincérintő haslövése volt, de ezt csak másnap tudtam meg. — „Akkor hallgass. Tüdőlövessel nem szabad beszélni. Föltámasztlak.” Megfogtam a pulzusát, elég tisztán vert. Az ujjam hegyén éreztem a szívét; simán, ütemesen dobogott. Én nem értek hozzá, lehet, hogy gyenge volt már a pulzus. Nem vettem észre.

Lehajtottam a fejem. Iszonyúan féltem, beleizzadtam az aggodásba. Száján szívárgott a vér. Meghal? Úgy éreztem, nincs más barátom kívüle. Se apám, se anyám. Csak ő. Rámnézett. — „Dekkolysz, nyavalyás?” —

„Nem dekkolok.” Ott hasaltam mellette, gégémet a göres markolászta. — „Menjetek előre. Bíró hamarosan beér, két tűz közé szorulnak. Hallod?” — „Most ne beszélj” — „Kuss, civilbagázs. Adj vizet!” Vizem nem volt. Adtam neki konyakot, megitta, de vérzett tovább. A szeme gúnyosan csillogott. — „Dekkolsz, szélhámos. Ismerlek. Hiába dekkolsz. Nem sokára átveszed a századot. Szép kis parancsnok, mondhatom. Majd lesz mit mesélj otthon, a Ketternél...” — „Ne beszélj — könyörögtem. — Istikém, hallgass!” — „Nix Istikém! Ismerlek. Majom vagy, fiam. Mássz föl a fára, ott a helyed. Méltóságos uram, ön majom...”

Csibi jött. Csupa verejtek volt az arca, szeme mélyen ült, benn az üregében. Leguggolt, hosszú tagjai összecukodtak, akár a collstok. Iszonyú tűz volt megint, egyszerre két géppuska szólt. Csibi kigombolta Konez zubbonyát és kettéhasította az inget. Ráhajtotta a fülét. Konezot hallgatta, de engem nézett, a két szeme odvából, feketén. Némán, jelekkel kérdeztem, ne vigyük-e hátra. Intett, hogy nem érdemes. Csendesen nyögtem, arcom a porba ért és beleharaptam a szikkadó sárba. Ronda, keserű íze volt, mint a kukacos almának. Köptem a sarat.

— „Nézd a majmot — mondta Csibinek. — Dekkol. Majd otthon hallgasd meg, micsoda hős lesz! Bugger alak...” Zokogás rázott. „Istili” motyogtam. — „Öméltósága feketét kér. Nincs jobb dekkolás közben. Főzess kávé, Csibi!” Köptem a földet a fogam közül. Hallgass, hallgass, hallgass, — motyogtam gépiesen; azt se tudtam, mit beszélek. Minden tagom megmerevedett, nyakam, derekam fájt. „Adjál neki tetanuszt” — mondtam Csibinek, de Csibi már állt és talán harmadszor szólt rám, mind hangosabban: — „Vége”. A géppuska újra rákezdte; fölkaptam a fejem. Csibi a Miatyánkot mondta. Mindig, minden helyzetben tudta, mit kell csinálni. Imádkoztunk. Ez volt az egyetlen, ami a kétségbeesést levezette és eloszlatta a földben, mint az istennyilát a villámhárító. Fölugrottam.

Egy pillanatig semmit sem éreztem. Vártam. Talán nem igaz. Talán feláll Konez, hátbavág. — „Sakkozol? Vagy inkább egy séta, kar a karban, kéz a kézben? Méltóságos uram, a koci előállt. Méltóságos uram, ön hülye...” Piller lépett oda, riadtan. — „Meghalt?” Nem feleltem. Csibi se felelt. Piller lihegett, lehajolt; ami ezután történt, arra alig emlékszem. Borzalmas düh fogott el. Előre rohantam, velem jött Csibi meg Piller. Rémlik, Bukinszki és Markó, a sovány Markó is velünk volt. Üvöltöttem. — „Benzint! Felgyujtani! Felgyujtani!” És mentem neki a legelső háznak.

Átugrottam a sövényen, belelöttem az ólba, a lángoló istállókba, hol láncukat tépték a reszkető tehenek. Minden mozdulatom könnyű volt. Két ugrással értem föl a padlásra. Mintha hirtelen víz alá került volna a falu, úgy úsztam előre, egy sós és továbblendítő elembe, a bosszúvágyban. Nem kerestem fedezéket, behajoltam a szűk ablakon és löttem,

berugtam az ajtókat és lőttem. A düh, mint az ásítás, ragadós; a többiek is megvadultak. Már égtek a házak végig a soron, lángoló zsuptetők szálltak a levegőben, égtek a gyünölesfák, égtek a kutak, de azok a disznók még mindig nem hátráltak. A ruhájuk lángolt, lőttek, a hajuk lángolt, csak lőttek tovább... Egyik bevette magát egy betonhengerbe, a híd alá. Géppisztolyával nem is célzott, csak lőtt, lőtt... Ráugrottam, jó magosról; csizmasarokkal a fejére. Pernye szállt, korom hullott, fekete hó; a falu már eltűnt a füstben, szikra lett belőle, elvitte a szél. De a templom állt még s lángolt; tornyában megolvadt a harang s a cseppfolyós réz lecsurgott a falon, mint máglyán égő vértanúk szeméből a könny... Csak a tűz ropogott, a puskák elhallgattak már. Szomjas voltam, vizet akartam inni. Elindultam valamerre. Aztán leültem. Bíró jött. — „Vége a tánenak“ — mondta. Jól van, motyogtam. Szomjas voltam. Vizet kértem. Bíró elment. Hanyattfeküdtem, a forró fűbe hajtottam a fejem. Még éreztem, hogy fogam között homok csikorog, még éreztem, hogy hullok a fekete égből, hogy hullok, zuhanok a nikkelfényű csillagokból alá. Valamit akartam, valami jót.

Hét órát aludtam egyhuzamban.

ÖRKÉNY ISTVÁN

TUDNIVALÓK A FÖLDRŐL

Eddig még azt se tudtam én,
hogy merre jár a Föld.
„A Nap körül, szokott körén
futkároz, — mondogattam én —
hát agyad ne gyötörd.“

De most tudom már, hova lép
és merre kujtorog,
ha nem figyelik szép hevét
a csillag-túdorok:
a boldogság kódébe tör
s idegen tejutakra föl
s csodák között forog.

Pályáját hagyva, mint bolond,
ki cellából szökött,
rézsút a föntibb ürbe ront,
s kék csillagok között
kering, dülöngve csavarog,
maga se tudja hol,
s bár nyelve már alig forog,
kurjongat és dalol.

A Földdel ez is megesik.
Ki tudná fékentartani?
Száguld a völgy, a messze sík,
a dombok gyengéd halmai,
szállunk mi is, mert elragad
az éter bujdosó fia,
ki megteszi, mit nem szabad:
rajta, mint vidám glória
a kedves, ittas szent fején
az egyenlítő félredül —
ha találkozunk Ő meg én,
s ettől a Föld megrészegül.

NÉGY ARCKÉP

(Weöres Sándor, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Vas István)*

1.

Mi teszi a vers költőiségét? Elsősorban más művészetek pávatollai: a zenéé, a képzőművészeté: akusztikus és látási elemek. A pusztá tartalom, mint magáramaradt fogalmi verselem, költőietlen. De így máris szétbontottuk a vers komplex valóságát a szabványos és primitív kritikai fogalmi nyelv szerint, tartalomra és formára. Holott ez a széválasztás gyűjtőmedencéje a vulgarizálás hibaforrásainak. Mert tartalomról és formáról külön-külön szólva, elfogadottan nem határoljuk körül a két tényező összefüggéseit. Pedig a kritikusi szenvedély áramütéseitől félreesűszva sikosan könnyű megfélekedezni a mű komplexitásáról és egyik vagy másik elem szétágazó pályáján haladva, akár a formát követve eljutni az élettől független művészi elkülönülésbe, akár a tartalmi jegyeket hajszolva, kihullani a művészet világából a műtől független valóságba. Holott a kétarcú művészi valóság peremén kellene valamiként az egyensúlyban újra teremteni az egységet. Olyan kritikai fogalmakat kell keresni, amelyek egyszerre formaiak és tartalmiak. A műről az alkotó lélekre következtetve, a tartalommal még szét nem elemzett egységben tettenérni, hogy hogyan formálódnak a költőiség elemei: milyen a költői látás, milyen az akusztikus szándék. Sarkpontja — jól tudjuk — a kritikai hitelességnek, hogy lehet-e a vers költőiségét vizsgálva, egyidőben a látás tartalmáról és nemesak módjáról szólni és lehet-e arról ami megindítja élmény-anyagával a zenét, nemesak a hangzatokról; vagyis a kritika végső sikere talán azon múlik, hogy tudunk-e egyszerre formai és tartalmi elemeket beérteni a költőiség alapfogalmaiba?

2.

Weöres Sándor lassanként vitathatatlanul „nagy költő“ hírébe keveredik. Miért? Groteszk játékai, váratlan kísérletei, vagy az újságok „esodabogarat“ kergető riportjai emelik vajjon egyszerre a hírnév mago-

* A „Fogak tornáca“, „T ücs ök zene. emfwypsardlemfwypndemfwymfw kötetek alkalmából.

sára? Aligha lehetne azt bizonyítani, hogy Weöres Sándor költői alkátát átgűrta volna valami titokzatos erő, melynek misztikus megidézésével annyit kísérletezik s hogy mai költészete, kifejezésmódja, próbálkozásai a multtal szemben változást jelentenek. Nem, Weöres Sándor az, aki volt a *Hideg van* vagy a *Meduza* kötetben, legföljebb végletesebb. Nőtt a merészsége, mint ahogyan megnövekedett a szuggesztivitása is. Sugárzó szuggesztivitásának pedig elsősorban költői látásmódja a legfőbb forrása. Itt kell keresni az okát annak, hogy miért éppen ő az élő irodalom „legköltőibb“ költője.

Természetesen jellemző a költőkre, hogy mit látnak meg a világból, de „költőiségükre“ még inkább jellemző, hogy a kép miként válik bennük szemléletté, hogyan kapcsolják össze a valóságokat. Hogyan gazdagítják vagy hogyan fosztják ki a világot. Végeredményben lélektani rendező tulajdonságuk határozzák meg az úgynevezett költői látás sajátosságait. A látás tartalmi elemei így gazdagodnak fel lényegében formai elemekkel már az alkotó lélekben, amely egyidőben veszi észre a világot és társítja saját képzetével, keresi összefüggéseit.

Weöres Sándorra éppen az asszociatív gazdagság jellemző. Higanynyugtalanágú kísérletei innen erednek. A tudományban a gazdag kapcsolóképeséget nevezik fantáziának. Vajjon a fantáziadús látást kell az irodalomban költőinek neveznünk? Nyilvánvaló, hogy így van, — ám nem minden képzetkapesolás válik hasznára a kifejezés költői erejének. A modern irodalomban ugyanis a látás asszociatív körének tág a szabadsága, de kell, hogy az asszociálást bizonyos ösztönös vagy logikai adottságok hitelesítsék. Koronként észrevehetően létezik egy-egy elfogadottan hiteles kapcsolási kör, a valóság felett lebeg egy elképzelés a valóságról, melynek ellenőrizhetően kollektív képzetek szabják meg a határait. Nos, Weöres Sándor szemlélete a még követhető képzetek végső szélein imbojog. Ezért oly egyszerű lélekfeltáró ereje, ám ezért súrolja gyakran az avantgarde-költészettel járó veszélyt is. Weöres Sándort az irodalomtörténeti avantgarde-dal szemben azonban nem egy előre elháárolt intellektuális vers-építési szándék hajtja a lehetőségek kifejtésére, hanem a természetes lelki mechanizmus. Nem az a költő, aki „értelmetlen“ versek mellett képes „értelmeseket“ írni, nem művi nála a forradalom, hanem megkomponált nagy témáit is azokkal a látási elemekkel dolgozza ki, mint apró forradalminak ható, kompozíciótól, értelemtől szabadított szösszeneteit. Nagy témái éppen ez által emelkednek valóban nagy versekké. Ez a felszabadított és páratlanul szín pompás látás, amely zseniális nyelvi tehetséggel párosul, dobja rá a gondolati vázra az igazi ünnepi kötést.

Így ér el Weöres Sándor erőltettség nélkül olyan költői magaslatokra, ahova kortársai közül szinte már senki sem képes követni őt. Így érke-

zik el a vízió legmagasabb fokára például a *Téli reggel* vagy a *Tavaszi reggel* vagy a *Tavaszi virradat* című verseiben.

*Kakas kukorít, hajnal kivirít,
a réti rigó dala röppen,
arany-bivalyok gerince ragyog
márvány-eres égi ködökben*

— írja, részben ismeretlen elemekből páratlan költői erővel rajzálva meg az örök virradat ismerős arcát. Ugyanúgy, ahogy a vers gondolati ívében a természet távoli fenségét díszként csavarja az ember köré: humanizálja. Vagy idézzük a *Téli reggelt*, ahol a vízió kezdettől fogva egyre merészebb és merészebb képkesolásokkal ha nem is örök, de nem is alkalmi, hanem korszerűen érvényesnek tetsző rendszert teremt:

*Üres levegő, tárd bóbítád!
a fagy vad kürtjei zengnek
s a dermedt tájon üveg-fuvolák
bókolnak a távol ütemnek,
míg a szív, e télen-is-virág,
kényesen veszi az éjszakát,
lassan, szíromként nyujtva magát
új csókra a fény-elemnek.*

Valóban a nagyköltészet hangja ez. Méltán éri Weöröst a hírnév, de nem éri méltatlanul a gáncs sem. Mert verseiben — ha nem is szóltunk eddig róla — elnyomottan tengődik a tartalmi elem s legnagyobb erénye, a mindennek felett való költőiség válik — paradox módon — hibájává. Látásmódja öncélú, elsorvad benne a tárgyi világ. Kísérlet ez a kísérletért: tehát túlnyomórészt formai jellegű. Ezen túl, vagy az értelmi homályban szükségszerűen burjánzó misztikumon túl nem is kíváncsi ő a világra. A kísérletek és lehetőségek, a sejthető talajától elszakadva, éppen ezért ritkán érkezik el a mai foghatóhoz. S ha elérkezik ugródeszkája ez csak az újabb fellendülésnek. Nem véletlen, hogy az a keletiség, amellyel szoros rokonságot tart, mennyire víziók ezerféleképpen érthető világának mozaikköveiből épül, mennyire játékos ellentétpárok tágan értelmezhető sorakozója. Mint ennek az ősi misztikumnak, Weöres Sándor látásának éppen abban van legfőbb veszedelme, hogy mélységeket vél láttatni az üresség helyén is. S hogy, mint a fiatal Kosztolányi a szavak mágiáját, túlkomolyan veszi — Kosztolányinál százszorta komolyabban — a képekét. Közben hiányzik belőle saját műveivel szemben az önirónia, legigény-

telenebb pillanataiban is hú modorához: rá nem kacsintana zsonglörködései közben az olvasóra. Bús értelmetlenségeket tesz remekművei mellé, a nagy költőnek ugyanazzal az öntudatos gesztusával.

Valóban irodalmunkban ő az igazi avantgarde író. Költészetének levegője a kísérlet mesterséges ózonával dúsított. Ez a levegő felélénkít és virgonccá tesz, majd táncoltatja a szívet és fulladoztat. Kevés benne a mindennapok korma-füstje, a természeti világ, az ellobbanástól óvó nitrogén.

3.

A „látó“ Weöres Sándorral szemben Szabó Lőrinc a költőiségnek inkább másik eleme, a zene jellemző. Nem véletlen, hogy mint a Tücsökzenében beszámol róla, első versét a vonatkattogás, a „sín ritmusa“ vetette fel benne: „fölrémlett valami, — hogy ha lelkét az ember ráteszi — a taktusra, hát az viszi tovább“. A hangzatosság változatlanul a legfőbb varázsa. A szónak persze nem Berzsenyre illő értelmében, hanem abban az eltéveszthetetlenül sajátos, hirtelen meginduló és anjambementeken ugró fejlett költőiségben, melyet egy pontosan fogalmazó elme és egy érzékei ritmusát követő érzelmi világ áraszt magából. Pontosság, amely nem hátrál meg a prózaiságtól és érzékiség, amely lényegül vállalja önmagát, ez ad Szabó Lőrinc hangvételének tartalmi feszültséget. S ez a tartalmi elem nagyon szerencsésen viszonyul a verskezeléshez, mert az átkötésekkel, keresetlen-fals rímekkel felidézett verszene labdaként veti előre az olvasó figyelmét gondolatról-gondolatra s lüktető áramlásával meggátolja a megállást, a fogalmi jegyek mélyebb analizését. Így a vers anélkül, hogy prózává esnék szét, elviseli a prózaiságot, s el tud mondani olyan köznapi dolgokat, olyan közvetlen élményeket, amelyeket a Tóth Árpád-i, vagy a Baudelaire-i szonett sohasem képes. De szűkítve a kört még inkább előtűnik, hogy ez a hangzatosság, ez a zene mennyire megfelelő annak az élményvilágnak, amelyről szólni kényszerül. Szabó Lőrinc szinte kizárólag az érzékiségen keresztül fogja fel a világot. Mint a századvég emberének, az ő költői figyelmének is a szépség köpenyébe rejtőzködött Erosz, már-már egyetlen kerítője. De ez a szépség-vágy pán-erotikus élvezetvágy is, mely önön kéje után indul. Szépség és kielégülés, női báj és nyüves enyészet, a hús gyönyöre és a hús rothadása ezért kerülnek Szabó Lőrinc költészetében szükségszerűen egymás mellé. A lélek szépségre, a test élvezetre vágyik, (a kettő mennyire azonos) s az elme megretten az élvezet és az élvező múlásán. Érzékiségének és intellektualizmusának ebben rejlik a kapcsolata. De érzékisége és verselése is itt kapcsolódnak egybe. Mert a vers Szabó Lőrinc kezében olyan gyorsütemű zenei áram, amely maga is erotikus tény s vad rándulásai, haragos diszsonanciái a kék kihagyásait idézik.

*... Pedig a kék
elszáll és hideg tetszhalott
marad csak az élő csodából*

*s körötte vágyak s éh kínok
úgy sírnak, mint tolongva döglött
anyjuk kihült emlőinél
a vinnyyogó vak kutyakölykök.*

A kék kihagyása — ez idézi fel Szabó Lőrincben az intellektus működését és megfordítva is az intellektus sebeinek egyetlen írja a test. Szellem és test mindig a kiábrádualtságon át kapcsolódnak itt egymással s ezért olyan századvégien reménytelen az általuk teremtett költői világ. Annál is inkább, mert ily szoros kapcsolatban az érzékiség fölébetonyosodik az értelemnek s az indulati, ösztönös elemek elszennyezik a tiszta szellem lehetőségeit. Szabó Lőrinc értelme nem magasbaragadó szólamvezetője, hanem csupán kesernyés tanulságokat levonó rezenőrje a lélek drámájának. Bizonyos mértékig eszközi jelentőségű s nem saját céljaiért izzó, mint egy Babits, egy Eliot tiszta filozófikus lírájában.

Ez az érzéki szenvedély, amely érzelmesség-, sőt érzelemmentes, s az eszközi szerepet játszó intellektus, bármilyen külön éghajlatot teremtenek is ebben a költészetben, nem hoznak létre teljes humánitású világot. Az egyén szempontjából kerek egész ez a világ, napja van és állatai, csak éppen emberei nincsenek. Embertársai nincsenek, legföljebb női és hímjei. Az érzéki önzés humánus kapcsolatra nem képes. Mégsem lehetne szűknek nevezni az általa teremtett világrészt, mert éppen abban rejlik roppant költői ereje, hogy az érzéki viláगतélés lehetőségein belül, szinte pars pro toto/meghökkenően sokszínű izgalmas valóságot képes felmutatni. Az a meztelen őszinteség, amely végeredményben saját alkatának végletes vállalása, egyszerre vonz és taszít s míg izgalmas szépségeit mutatja, ugyanakkor viszolyogtat is, mint — megint egy századeleji hasonlat — az akkor újonnan felfedezett freudi lélekkutatás tényei. Érzékiség, Freud, fin de siècle szépségimádai — csak egy lépésnyire sarjadnak ettől a címszóvá hervadt, de magatartásban mindig eleven: romlás virágai. De micsoda virágok ezek:

*esküszöm élt a tenger sok virág,
s ahogy gázoltam, sárga, rőt, lila
s fehér tündérek, a nyár ostroma,
vettek körül, fény-ajkak, tűz-szemek,
szervek, pompázók, szemérmetlenek,*

*amiket más leplezne, lobbanó
lidércek, éhes karok, tátogó
virágok, ahogy soha, s annyian,
mint soha még, combomig magasan
nyújtózva, föl, föl, ágyékiig, övig...*

Minden előrerántó rím s enjambement szinte utána futtat a virágok közt gázolónak s a vers akusztikus crescendója, s az élmény motorikus lendülete együtt érik el azt az idegekrefonódó szuggesztív ábrázolást, amely Szabó Lőrinc költészetének legjavát jellemzi. Szuggesztív, idegekrefonódó, sőt bujtogató hang ez, melynek végső érzelmi sívárságát, emberenkívüliségét pompázatosan leplezi a motorikus szenvedély költői sége. S az érzéki szenvedély, melynek lény^gbevigó jegye a ritmus, így leli fel művében legteljesebben kifejező akusztikus formáját. Tárgy és kifejezés összhangja egy nagyszabású pálya magaslatán: talán ez az egyik legnagyobb — bár formálisan esztétikai — dícséret, ami egy költői művet érhet.

4.

A költészetben persze épp oly ritkák a megközelítőleg tiszta típusok, akárcsak a lelki alkatok között. Illyés Gyula költészetét nem jelöli egyik vagy másik költői elem egyeduralma. Ám látása is, verszenéje is, oly könnyen tárja fel magatartásának szuggesztív jegyeit, hogy ő az a szerencsés költő, akinek a köztudatban élő képe nagyjából megegyezik irodalmi portréival. Költészetének zenei szándékai ugyanis szorosan hozzáidomulnak emberi szándékaihoz. Nem véletlen, hogy a világforradalmár fiatal Illyés Párisban szabadverssel kísérletezett s hogy akkori nézeteinek a költői „izmusok“ versmértéket, értelmet felrúgó kifejezés-formája felelt meg. És ki ne látná a párhuzamot abban, hogy a világforradalmárból realisabb magyar tennivalókban otthonra talált Illyés, dísztelen zenéjü versekben s az értelemhez szóló realista látásban lelt költői önmagára. S a magyaros ritmus — melyben legtöbb nagy verse íródott — a harmincas évek elején csakúgy forradalminak hatott, csakúgy vadonatúj volt az irodalomban, mint a verszene ihletője: a paraszti sors. Mint a gyerekek, aki csodát látott, iszonyú jelenést s már csak arról tud beszélni, így zárta be magát a magyar paraszt-sors valóságai közé Illyés, s az a lélek, akiben annyi fogékonyság volt az egyetemes emberi gazdag szín pompájának teljes átélésére, így fogta le költészetét, versei hangját is erre az egy húrra. A közösségével szemben felelős alkotó győzte itt le benne, az egyedül művével szemben felelős művészt. Legyőzte? Lehet, hogy csupán új s nem is szerencsétlen alkut kötött a művel. Végeredményben azonban nemesak a művészet századvégi, Oszkár Wilde-i etikáját vetette ki magá-

ból, hanem a magyar keretben idegenül ténfergő ideális anarchistát is. Persze az ilyen bezárkózás nagyon gyakran, éppen a hivatástvállaló alkotónál, gazdag termékenységgel jutalmazza a lemondót: nemesak etikus emberségét növeli, hanem költői pályáját is magasra lendíti. Kárpótlásul új világ felmutatásához tárja fel a kapukat.

Miben alkalmazkodik Illyés verszenéje a változáshoz? Elkerüli a szépen szóló szavak dallamait, a verbális gyönyöröket s helyette inkább a ritmusra téve a hangsúlyt konkrét fogalomtartalmú szavak lassú s már-már nehézkes, vagy diszsonáns zenéjét szólaltatja meg. Szűken él a dal-lam mégikus eszközeivel, nem kívánja misztikus érzelmi távlatokba felledíteni a gondolatot, hanem puritán egyszerűséggel hangsúlyozására és nem lebegtetésére tör. Kiemeli fontosságát azzal, hogy inkább hátráltatja, mint előrelendíti az olvasó figyelmének futását s a ritmus erejével szinte külön-külön nyomja meg a szavakat.

*Lenéztünk a hajógépházba,
ahol a dugattyúk között
a fűtők fuskostak vörösen
és meztelenül, mint az ördögök;
a forró lég mintha valóban
pokolból zúdult volna ki —
Micsoda munka! ... „megszokták már”,
szólt mellettem, könnyedén valaki.*

De idézhetnénk bárhonnan köteteiből: a tartózkodó és kevés eszközzel élő verszene mindenütt aláveti magát az értelemhez szóló tartalom fegyelmének s nem zenei élvezetre, érzéki beleélésre, hanem gondolati átélésre kényszerít. Néha már-már megakaszt és prózává olvad, nehogy túllendítse a szemet a bonyolultabb mondandókon. Ha van realistának nevezhető verszene, akkor ez az. Mert a realizmus nemesak a valóságra való egyfajta költőileg szerencsés rátapintást jelent, hanem olyan begyökerezést a világba, az emberek közé, amely az egyéni élmények általános problémákká való kiszélesítését írja elő. Vagyis olyan vers-nyelv teremtését, amely inkább szolgálja a közérthető felfogást, a közös probléma megvilágítását, mint a díszítést. Illyés versei nem hiába probléma felvető, probléma kibontó versek, melyekben — éppen e nyelvi szükségszerűség miatt — szinte változatlanul buknak fel esszé-mondatai.

Am ne higye senki, hogy ez a realista szándék puritán költő-prédikátort növeszt fel a művészet kebelén. Illyés világos értelmétől távol áll minden kétesértékű intuiciós váteszkodás. És nem is egy Cromwell-korába illő kiszáradt forradalmár közli itt társadalomformáló tanait. Ha költészetén át is üt itt-ott a próza, s ha a lendület még oly nagy versében,

mint a *Nem volt elég*-ben is végül megtörik, mégis versei lényegében tele vannak a nyelvi lelemények sorozataival, melyeknek fordulatai még a prózáját is, mint fel-felgyulladó lámpakörték, mondatról-mondatra bevilágítják. A nyelvi szellemesség, amelynek egyik legfőbb erőssége az elmeszöktető népi humor, egyfajta férfias báj vonzó légkörével telítik költészetét. Nehézkesebb mondandóit is ez a medvemozgású s mégis töményen szellemes paraszti báj s ez az értelmi s így franciás, ám mégis jellegzetesen népi szellemesség mentik át költészeté. Az ösztönösen kitapintott nyelvi lehetőségek mindig ízes és már-már frappirozó felhasználása: mi más lenne lényegében, mint jellegzetes formai dísz. Dísz, amely a realista szándékhoz inkább illik.

Természetesen Illyés költői látása, képalkotása is, nem a „mélység” rejtelmes gazdagságát, vagy a szépség gyönyöreit mutogató költészet extatikus vagy misztikus alkotásmódját követi, hanem az értelmi jegyek kibontására törvő realizmusét. De ez a realista szándék alig ismer magánügyet s a magánügynek is a magyarság egyetemére vonatkozó részét bontja ki. Vagy az ilyesfajta leleplező momentumban, hogy a legszemélyesebb örömben: a gyerekekben is csupán a fajta folytatóját, az új kis mongolt képes megénekelni. Nem, Illyés látásában, ösztönös képalkotásában realista. Mert amint Weöres Sándorra éppen az jellemző, hogy képzetkapcsolásaiban a legtávolabbi dolgokat is anélkül kapcsolja össze, hogy az egymásmelléállítás indokait kifejtjené s ezzel mintegy felszabadítva az olvasó képzeletét bő értelmezési lehetőséget kínál, misztikus fogalmi ködbe vonja a hasonlat alanyát, addig Illyés a maga értelmező módszerével mindig az egymáshozkapcsolt dolgok azonos tartalmaira figyelmeztet s mint egy felmeredő ujj mutat rá a *tertium comparationis*-ra. Így költészetében a hasonlat nem távolian érzékelteti a hasonlóságot, hanem éppen az a lényege, hogy meglepő pontossággal feltárja a megegyező jegyeket. Nem az egymásmellé állítás a fontos, hanem éppen az egymásmellé-állítás indokai. A pontos képzelet költészete ez. Meghökentően szélesívelésű, mégis mindig biztos pillérekre alapozott.

*Ülnek, költenek, száz meg száz, ezer
burgonyabokor ül, fészeng, figyel,
az útig el és föl a házakig
százezer kotlós költi fiait.*

*Micsoda rend 'és milyen buzgalom,
milyen nyugalom a tojásokon
és bizalom az ölben s a magas
udvarban s benned égi szép kakas!*

Vagy idézzük egy költői telitalálatnak beillő merész képét:

*A jégcsapokról versenyt esnek
a csöpögő tavaszi porcek:
jár jó óraként a vidék.*

Itt is a hasonlítás maga (az óraketyegés és a jégcsapok csöpögésének azonossága), ez a finom és pontos megfigyelés ugratják magasra a kép költőiségét. Akár ebben a két példában, vagy az oly könnyen szaporítható példák sorában, mindenütt a társítás lényegében elemző, intellektuális jellegű. Feltáró és nem sejtető. S így látását csakúgy, mint zeneiségét az magyarázza meg, hogy egy problémalátó pontos elme ábrázolja és magyarázza, igényesen s mégis népe egyeteme számára a világot. S végeredményben ez a tudatosító szerep, amely áthatja költészete alapelemeit, egész eddigi életművénel világosan vállalt legfőbb művészi feladata.

5.

Vas István költői alkata csakúgy nem tiszta típusú, mint Illyésé. De természetesen egészen másként formálódnak nála a költői elemek. Verszenéje lágyabb az Illyésénél s finom hangzatosságával azt az utat folytatja, amelyen olyan szépségekre figyelmeztető ősök állnak, mint Tóth Árpád és Kosztolányi. S így, míg Illyés zenéjére inkább a ritmus jellemző, Vas Istvánét a dallam színezi.

*Némán heverünk itt, kikötöttünk.
Nincs híd, csak a tested, miközöttünk.
De a hátad vmala,
de a vállad mosolya,
szomjaimat oltja.*

A ritmus jobbra a szavak tagolódásából esendül fel, ám a dallam — mint az idézetből is kitűnik — inkább a szavak lejtése, a magánhangzók egymásrahatása, összhangja: az a bonyolult és nehezen kifejezhető valór, amely a maga „mágikus“ erejével egyszerre felemeli a sort. Nem véletlen, hogy a szó-mágia, amelynek roppant hatalmában Kosztolányi még, hol játékos fintorok között, hol életre-halálra hitt, lehiggadva és esodaszer-cimkéjétől megfosztva újra polgárjogot nyert Vas István lírájában. Persze csak úgy, mint a kifejezés zenei eleganciája, a szép szavakkal való megközelítés szeretete, s a nagyobb mondandóhoz illő ünnepibb hangvétel. S ahogy a vers lejtését az elődöktől örökölt kiesit merev tökéletességből lágyabbra oldja, a gondolat zenei igényéhez mértén hanyagabbul, hol meggyorsítja, hol elterpeszti a jambust, — ugyanúgy rímelé-

sében is fellazítja az éles rímek nagyon is díszes zenéjét. S keresett disszonanciákon keresztül raffináltan bonyolítja versének árnyalatokban gazdag dallamát.

Ez a kifinomult dallam Vas István képeiben a színezés árnyalatos tónusaival párosul. A szín elsődleges képzele tarkaságot, élénk ellentéteket idéz, ám Vas István színei nem ellentéteket, hanem inkább csak egy alapszín ezer árnyalatát csillogtatják. A lélek fénytöréseit, a tükröződések apró elszíneződéseit mind hűsleges pontossággal másolja bele versébe s talán sehol sem érezni olyan erősen, mint nagylejtésű elégiáiban, hogy a szín és az atmoszféra a lélekben épp úgy rokon fogalmak, akár a festészetben. A lélektani ábrák pontos színezése, a minden fényrezdülést ellenőrző figyelem, egyszóval mélységes lélektani érdeklődés vezeti Vas István szemét a lélek mélyén rejtőző metafizikus kérdésekhez. Atmoszférikus érzékenységét azonban szigorú logika szorítja fegyelembe s az érzelmi és logikai feszültség kettőssége hitelesíti metafizikus ihletét.

*Pogányokat választott térítésre
a kegyetlen, és legfőbb szeretet:
vigan parázsló vad-zöld szemedet
használta fel bonyolult törvetése.*

Ez az árnyalatosság nemcsak a metafizikai mondandókat, hanem a költőtlen absztrakciót is színekkel tudja díszíteni. „Cinikus léted örök ábra a mulandóság tündöklő haván.“

A képkalkotás, melyben az értelmi elvonatkoztatások színek pompáját hordozzák s hol a rejtett összefüggés keresés a léten túlival való kapcsolatainkat kutatja s a dallamos verszene, végeredményben romantikus alkatról vallanak. És valóban Vas István nemcsak költői elemeiben, hanem témáiban is — korunkra transzponáltan — romantikus. Persze heinei ambivalenciával az: romantikus pátoszát időnként váratlanul felváltja a kiábrándult okosság fanyar bölcsessége. Legköltőibb mondanivalóit mégis az érzelmességre való hajlan diktálja. Ez vezeti el logikai kultúráját a lét végső nagy témáihoz is, melyeknek filozófiai problémái nem logikai megoldásuk felé közelednek, hanem a mindent végiggondolni igyekvő lélek érzelmi feszültségével gazdagodnak.

*Mért épp az ösztövért ész tudná, mit jelenthet
a lét s milyen erő kapcsolja sorsomat.*

— írja pontosan és nagyon rokonszenvesen jellemézve önmagától meg nem ittasult okosság, a lét alapvető kérdéseivel bajlódó elme érzékeny számvetését. Ez az érzékenység, amely megérteni akarja, de végső fokon

„csak“ érzékelni tudja a ráción túlit, szinte magátólértetődően a szerelemben leli meg a legmeghatóbb irracionálisban a költészet legnagyobb szépségeit. Nem véletlen, hogy Vas István éppen szerelmi költészetében lendül a legmagasabbra:

*Minden tagod valamit közvetít,
a homlokod, a hátad, fürtjeid,
betűi egy bonyolult ékírásnak.*

*A testednek is szépséget az ad,
amiről szól. És egész te-magad
egy felvillanó boldog híradás vagy.*

A látott világ ambivalens, értelmi és elrívülő szemlélete, a merész és szépen egybeillő szavakból felcsendülő versdallam, a bonyolult szépségű féldissonáns rímjáték: a költőiség elemein is kimutatható romantika rugalmas határú költői világot teremtenek. A közösség problémája, a realistán szemlélt társadalmi igazság csakúgy megjelenik benne, mint a transcendens kérdésfelvetése, a magyarság és az emberiség, a lét és a tudat, az etikus ember végső kérdései. Vas István költői alkata *lehetőségeiben komplex* alkot, amely fokról-fokra és aránylag kevés kísérlet árán érleli művészetét. Költészete nem lepi meg az olvasót váratlan fordulatokkal, mégis egy-egy verseiklusának kilátójáról visszatekintve meg-hökkentő az az egyenletes emelkedésű út, amit már maga mögött hagyott. Az évek kortársai közül talán senkit sem gazdagítanak nálánál biztosabban.

6.

Könnyű ráolvasni a kritikára, hogy hiába is törekszik a formai és tartalmi elemek egyensúlyára, törekvésében amúgy is elbukók. Deskriptív módszere, mellyel mindössze „beszámolhat“ a formáról, fogalmi jellege eleve körülkerítik lehetőségei határait. A misztikus költő több, mint a miszticizmus, a realista költő több, mint a realizmus — vethetik szemére. Mert a realizmus a fogalmi absztrakció szerint: mint a mozi-vászon, egyedül fehér fényvel bevilágított világ; a miszticizmus képzelet-szabadító feketével, árnyakkal és homállyal teli táj; a valóság pedig, a költői valóság, a tehetség prizmáján át keletkezett teljes színekép. Itt azonban egy önigazoló, értékelő mondat megint élénk tolakszik: minél nagyobb a költő, annál teljesebb.

LENGYEL BALÁZS

GAZDÁTLAN ÜRBEN

Rakétaként, mit elhagyott a
kietlen föld s — az ég vadul
szökvén előle — napja, holdja
torpant sodrában tébolyul,
elhagytak sorra cél és kezdet,
gazdátlan ürben puszta ujj,
mutatnék rettentő keresztet,
gazdátlanul és igazul.

Testvér, barátok elzuhantak,
futásuk közben dőltek el,
testük tölcserlő mozdulattal
hörpölte be a förtelem.
Maszkjuk maradt csak számonkérő:
megalvadt, ámult döbbenet
szemükben s szájuk szögletéből
a készülődő gyűlölet.

Elbuktak ők, s kik megmaradtak
házátlanul, testvértelen,
torkukat többé el nem hagyja
a levegőilen félelem.
Hitük, mit természetként halomba
gyűjtöttek könnyü éveken,
széthulló, hitvány terrakotta:
elporzik, mint az értelem.

CUKOR

Regényrészlet.

Rossz hírek érkeztek Budapestről. A Nemzeti Bank — mint beszéltek — természetellenesen alacsony árakat szándékszik téríteni az augusztus elején lejáró amnesztia után beszolgáltatott dollárokért és aranyakért, de forint helyett egyelőre csak adópengőjeggyel fizet; ezzel máris lenyomták s rögzítették a valuták értékét. Arról is sutorogtak, hogy a forintot megszilárdítandó, a pengőcímletek átváltási árát is mélyre szorítják, mesterséges pénzsűkét idéznek elő, üzlettelenséget, dekonjunktúrát. Sasvári ideges lett, ingerült. Mit keres, miből él majd, ha megáll az üzlet, pang a tőzsde? A tönk, a nyomor, az elszegényedés riasztó látomásai ostromolták. Elnyomják a kereskedelmet, a szabadversenyt, megfojtják az egész középosztályt! Mi lesz vele, mi lesz a pénzével?

Sasvári mindezt egész határozottan a gondviselés büntetéseként fogadta. Hogy kiengesztelje s azért is, hogy unalmát, félelmét, idegességét eloszlassa, munkára vágyott, valami üzletre, cselekményre. Lógott a faluban, kíváncsitolakodón beszagolt a kereskedésekbe az ékszerestől, aki a törtaranyát váltotta be, árfolyamokat tudakolt. Semmi kétség: Siófok árban is, hírben is másfél nappal elmaradt a fővárostól. Bosszankodott: ha erre egy héttel előbb gondol, szép üzletet sinálhat: Pesten elad aranyat, autón idehozza a pénzt s még ugyanaznap kétszerannyit vásárolhat belőle vissza! De most talán éppen ellentétes lehetőség kínálkozik, hisz Siófokon szökik még az infláció, míg odahaza a rossz hírek hatására már megállt. Mi lenne, ha itt adná el aranyát — túllendült értéken, Pesten pedig, ahol már a pénz a jó, többet vehetne vissza ugyanezért az árért! Délelőtti telefonhírei alapján ez az üzlet nem látszott olyan busásnak, mint a megfordítottja, de tizenöt-húsz százalékos hasznot azért még mindig ígért. Érdeklődött az aranyváltónál, venne-e nagyobb tételt is s milyen áron, annak azonban vagy nem volt elég készpénze, vagy gyanút fogott s azért húzódott vissza. Keleti urat is megkérdezte Sasvári, a penzióban lakó pesti kis ékszerest, érdekelné-e komolyabb mennyiségű arany s mennyiért, amaz viszont már maga is rájöhett e lehetőségre.

— Most jön maga ezzel, Sasvárikám, — legyintett szomorú mosollyal, — most, amikor minden zsák megtalálta már a foltját!

Bosszúsan, megalázva pattintotta szét ajkát a tőzsdés: nem volt nagyobb szégyen számára, mint elmaradni a hírektől. Keserű ajakkal, nyomott kedvvel baktatott át Bíróhoz, leült a kert sarkában, koppintott az asztal deszkáján.

— Egy jó ebédet, Győző bácsi, — mondta bús, nyöszörgő hangon, — nem bírom már a kosztot odaát, — intett tört mozdulattal saját penziója felé, aztán kezét a magasba tárta: — rémes, mit kotyvasztanak azok, rémes!

Húsokat hoztak; Sasvári nem turkált, félszeleteket tűzött villájára, áhítatos, szakértő gyönyörűséggel nyelte a roppant falatokat, két ujjal tolta utánuk a kenyeret szájába. Tiltott élvezetét csak növelte, hogy odahaza penziójában se kiesapongását, se zabolátlan költekezését nem láthatják. Barna sört rendelt, sötétzöld üvegben habzót, libát, bőmártású, ordas marhahúsokat, öpörtyűt, káposztát, ecetben-olajban süllő salátát, halat, túrós rétest, szétfolyó, bűdös pusztadőri sajtot. Rejtekben evett, mint a kutyák s a bánatát ette el.

— Nagy bűnök ezek részemről, — fordította rágás közben szomorú, tört pillantását a tisztelettel mellette ülő Győző bácsira s tenyerét tiltóan a magasba emelte, aztán villájával beletűrt a fűszeres ételbe: — lássa csak, ez a sok paprika, zsír, bors, ecet, méreg ez mind az én savamnak! A feleségem, ha látná szegény! Úgy vigyáz rám, ha otthon vagyok, még a széltől is óv. Annak kérem semmi az üzlet mellett a háztartást, a gyerekeket is ellátni, főzni, takarítani, sikálni, mit tudom én! Annak a család az egész élete, az egy áldott asszony, egy úrinő, Győző bácsi, nem olyan kimázolt, vörösre lakkozott flane nő, mint az itteniek, akik első szóra le fekszenek a férfival. Szép darab! — vizsgálgatta elismerően a villájára tűzött hússzeletet, majd betolta a szájába.

Feketét hoztak, Sasvári cigarettára gyujtott. Szívta a sűrű, édeskés füstöt, mélyen a mellére szívta. — Hogy megy az üzlet, — révedezett el, — megy valahogy?

— Még kérdi! — lökte előre kézfejét Győző bácsi oly lemondó s egyben támadó mozdulattal, mintha egész Siófokon másról sem volna szó csak az ő közismert veszteségéről. Sasvári a fejét csóválta. — Kész ráfizetés, az a bolond, aki csinálja! Razzia, igazoltatás, nyomozók, detektívek, csoda, ha elijeszti a vendéget? Lassan az egész országban nem lesz más, csak rendőr. Lelléről száz embert vittek el, de még a Szongott fürdőorvost is, kérdem én, az is feketéző? Marhák! És ha már feketéző, hát hol akarják megfejni, ha nem ott, ahol a pénzét költi? Én minden fogyasztás, még a szódavíz után is negyven százalék adót fizetek, kérem, negyven százalékot!

— Pszt! — szörnyülködött Sasvári készséggel.

— Hát nem az az ország érdeke, hogy ha már keres valaki, költ-

sön is? És pont akkor esukják le? Hol itt a változás: a mult világban is az ipart, a kereskedelmet nyomták, most is!

— Igaz, igaz, — bólogatott Sasvári, aki a szokásos udvarias kérdésre nem várt ilyen terjedelmes választ. — De mit is akartam mondani! Nézze csak Győző bácsi, azt szerettem volna: ha mit tudom én, valami üzlet adódnék itt és magának szüksége volna egy kis tőkére, amit gyorsan meg lehetne forgatni, látja, gondolhatna akkor már egyszer rám is!

— Üzlet, — vonogatta vállát Bíró — aztán miféle?

— Akármi! — tárta szét karját nagylelkűen a tőzsdés, — akármi, csak keresni lehessen rajta! Van egy kis fölösleges pénzem, — tette hozzá halkabban s ösztönösen körültekintve a kertben, ámbátor ott senki sem tartózkodott, — magunk között marad: szívesen kisegíteném, ha valami kínálkozó boltot pénzhiány miatt kellene elszalasztania. A hasznot aztán ellefelezhetnék! — magyarázta felcsillanó szemmel. — Ötven, ötven!

Hogy Győző bácsi is otthagya, Sasvári mellére súlyosan ereszkedett le a bánat. Az ebéd utáni cigaretta mindig félelmekkel, aggodalommal töltötte el. Sorsát, jövőjét bizonytalannak, sívárnak látta. Émelyegve nyelte az utolsó szippantásokat, csordultig árasztva búskomorságát. Mi lesz vele, mi a családjával, ha nem tud több pénzt keresni!

A féllábú Thaler doktor kopogott el a kert előtt botjaival. Aztán szelíd galambok lépkedtek az asztalok, székek között a kerthelyiség salakos talaján. Kenyeréből apró morzsákat tépett le s odavetette nekik. Né hány percig futó szórakozást talált abban, hogy nézze a serényen gyülekező madarakat. A galambok egész a közelébe tolakodtak, székére, asztalára röppentek, abroszáról csipegették a kenyérdarabkákat s a tőzsdés szentferenci alázattal, lassú, lágy mozdulatokkal tépdeste s szórta eléjük a morzsákat, nehogy elijessze őket. Aztán kenyere fogytával egyszerre megúnta az egészet, hangosan felsustorogva karját hirtelen szétdobta s haláltusás, mély hörgéssel elhessentette a madarakat. A galambraj fölrebent, sürgött egy pillanatra a feje körül, majd bűgva elhúzott a kert fölött a Balaton irányába.

Korán reggel. Hét óra tájban Bíró Győző, a vendéglős tört be Sasvári szobájába. A tőzsdés még aludt. Győző bácsi hozzálépett, fölírta.

— Gyorsan, — súgta, mikor látta, hogy amaz fölnyitja a szemét, — üzlet van, Sasvárikám, nagy üzlet!

— Mi? — ásítózott a tőzsdés, szemét dörgölve kövér öklével. — Hány óra?

— Cukor van eladó, Sasvárikám, cukor! — pattintotta szét ajka előtt ujját tettetett elragadtatással Győző bácsi.

— Dehát mi az, árulja el már végre?

— Hiszen mondom, cukor!

A félreértést az okozta, hogy Sasvári szókincsében a cukor első-sorban jelző és jelkép volt, a keresett s gyorsan kelendő áru jelképe, amit minden más fajta cikkre is rámondhatott. Néhány másodpercig tartott, míg ezt agya tisztázta. — Mennyi? — kérdezte aztán.

— Két mázsa, három, négy, mit tudom én, csak siessünk!

— Annyi az egész? — fitymálta Sasvári és ujjával beletúrt borzas hajába. De azért fölkel, fölöltözött, száját mosott a csapnál. — Mibe kerül? — szólt oda, öblögetve, míg a fogát kefélte.

— Kileneven. De angróban lejjebb is megy.

Valóban nem volt drága. Mikor Pestről eljött, magasan a dollár fölött állt a cukor: egyhúszat, egyharmincat is megadtak kilójáért.

— Tiszta dolog, Győző bácsi?

— Akár a nap! Jönnék én magához, Sasvárikám, ha nekem most készpénzem volna! Be kell fejeznem az építkezést elseje előtt: az mindent fölfal.

— Okos fiú maga, Győző bácsi, eltanulta az államtól: inflációban épít, papírral fizet.

— Van itt ész! — ütött bütykös ujjával homlokára amaz. A körme fekete volt, piszkos. Sasvári a szekrény kinyitott ajtaja mögött húzta fel a nadrágját. Magához vette aktatáskáját, a konyhában állva ivott egy feketét.

Azzal a sárga batárral mentek, ami Győző bácsi nevét viselte. A vendéglős maga hajtotta, Sasvári felült mellé a bakra. Az ostor a lovak közé esapott, a koei mozdult, zajtalanul gurult a homokos parti úton, végigfutott a sétányon: a liget fáit, elhanyagolt sövényei közt átféherlett a reggeli fényben fürdő Balaton. A levegő még nem volt forró s a koei futása gyors, reggeli szelet csapott az arcukba; kifújta a maradék álmot Sasvári szeméből. Az egykori grill helyén repedt vasbetonronesok meredeztek, a füstös falakra folyondár nőtt. Az angolkert, a kis liget salakos útjaival, hidácskáival, fatáblás virágjaival most siralmas, gazállapotban volt.

— Ezt is a németek robbantották föl, a nyavalyások, — mutatott Győző bácsi ostorával a romok felé.

— Fene a hasukba, — felelte Sasvári minden megindulás nélkül. Kiertek a mólóhoz. Győző bácsi megmutatta az öböl tulsó partján épülő házát: már piros fedele is fönn piroslott, két-három munkás lődörgött a falak körül. Befordultak a betonúton, át a sörömpón, a falu poros dűlőin: most egyszerre szembe kapták a napot, nyakukba a szelet. Győző bácsi nagyokat füttyentett, a két kövér ló megszaladt, így kanyarogtak a keskeny utcácskáiban.

Egyszerre csak csinos, verandás ház előtt álltak meg. A kerítésen arany-fekete tábla látszott: *Dr. Gombás Félix, a földművelésügyi miniszter által engedélyezett ingatlanközvetítő.*

— Ez az, — mutatta Győző bácsi, — doktor Gombás Félix. A Félix.

A telekügynök negyven év körüli jóképű, simára nyalt elegáns szőke ember volt, hatalmas arany peccsétgyűrűvel.

— Hát kérem, — mondta azonnal, — van cukor.

— Láthatnám? — nézelődött Sasvári a verandáról, be a lakásba.

— A raktárban van kérem. Ha meg tudunk állapodni, azonnal át lehet venni.

— Amennyiben az áru megfelel...

— Miért ne felelne meg? — tárta szét rózsaszín tenyerét frissen dr. Gombás, — kockacukor az kockacukor. Az árát tudják...

— Kileneven...

— És a szállítás.

— Mi az, hogy szállítás? — Kapta föl fejét Sasvári.

— Hát kérem, a külön teherautó Veszprémből.

— Félix, erről nem volt szó! — vágott közbe Győző bácsi.

— Miért ne legyen róla szó, hisz úgymagától értetődik, hogy a szállítást meg kell fizetni. Ez a szokás kérem.

— Egyáltalában nem szokás, — mondta Sasvári.

— Nagyobb tétel érdekelné? — hajolt közel udvarias érdeklődéssel az ingatlanközvetítő. Ezen az emberen minden frissnek, tisztának látszott. Arcát már a reggel simára borotválhatta, nyaka üdén kölniszagú, gallérja, kézelője, nyakkendője habos volt.

— Amennyiben az árban megtudunk állapodni...

— Kérem, esetleg csinálhatunk valamit. Öt grammot számítottam mázsánként a szállításra, nos, nagybani vételnél ezt el tudnám engedni.

— Hogyan uram, ön aranyban beszél? — kérdezte Sasvári meglepve.

— Nem is dollárban, természetesen. Kérem, én nem csinállok tiltott dolgot. Nem mindegy önnek, egy gramm arany vagy egy dollár?

— Nem egészen, — mondta Sasvári — magában pedig ezt gondolta: — Rendben is volnánk, ha ez még itt tart! Majd elesodálkozik, mikor olvassa az újságában! — most érezte, milyen hallatlan előnyt jelent összeköttetésekkel, hírekkel rendelkezni. Neki már tegnap reggel mondta a telefonba Kepes, hogy az arany grammjának árát, amely hosszú ideig azonos volt a dolláréval s a szigorú valutabeszolgáltatási kötelezettség hírére legutóbb föléje szökkent valamelyest, most a világpiaci arányoknak megfelelően hivatalosan messze a dollár alatt rögzítik. Gombás doktor ezt, úgylátszik, nem sejtette még, ő a két nappal előtti hangulathoz híven becsesebbnek tartotta a törtaranyat. Sasvári egy

ideig bágyadtan alkudott, aztán lekötötte az egész tételt, mind az öt mázsát. Boldog volt, végre felhőtlenül.

Mindhárman kocsira szálltak, hogy az árut átvegyék. Az ingatlanügynök egy fűszer- és gyarmatárukereskedésbe vezette őket a Fő-utcába, Sorg és Letenyeihez. Itt derült ki, hogy a cukor nem is Gombás doktoré: ő csak a közvetítő volt. Sasvárit ez nem érdekelte; lemérette és rendbe találta az árut, aztán a cukros ládákat a kocsira rakva, mindannyian a bolt hátsó kis helyiségébe tódultak, ahol bizonyos Storeh tanyázott, egyike a nyűvekként szaporodó síófoki aranybevéltőknak. Az üzér érzékeny mérlegén kiegyensúlyozott Sasvárinak négyszázötven gramm aranyat, elismerően turkált a sokféle sárga töredék között: volt itt esonka lánc, szakadt karperec, követlen gyűrű, üres óratok, fedőlemez, kézelőgomb, brostű s más eféle vicik-vacak. Végül is az egészet papírzacsokba töltötték s átnyujtották a gyarmatáruval kereskedő társaknak. Sasvári még leparolázott mindenkivel, aztán Győző bácsival kocsira szállt.

Amíg leértek a penzióhoz, a tőzsdés vele is elszámolt. Nem szeretett senkivel függő viszonyban lenni.

— Nézze, — mondta, míg kocsijuk kifordult a Balatonhoz s belevágódott az ég, a túlnani barna hegyek, az acélkék tó s a sárgább homok ragyogó hátterébe a mélyzöld jegenyék komor sorfala közt. — Ki tudja, mikor lehet ezt eladni s mennyiért? Jobbat mondok én magának, Győző bácsi. Nem hiszem, hogy akármikor is száztíznel magasabb árat érjünk el mázsájáért: összesen száz gramm hasznot jelentene ez. Én odaadom magának már most a felét és készen vagyunk. Nézze, — túrt bele táskájába s kihalászott egy karkötőt, — látta a mérésnél, ez éppen ötvenegy gramm. Na?...

— Még azt a kis gyűrűt is, — mutatott Győző bácsi egy aranytörmelékre, ami a karkötőbe akadva szintén a fényre került.

— A gyűrűt is, — engedett Sasvári mosolyogva, mert már megérkeztek a penzióhoz. A ládákat a szolgálival egyelőre a kiskonyhába rakták, a tőzsdés felelősségére.

Győző bácsi még visszahajtott a gyarmatárukereskedésbe s fölvette a kialkudott jutalékát Gombás doktortól: tizenöt dollárt. Az ingatlanközvetítő ezt a maga ötven grammnyi részesedéséből adta le, amit Letenyeitől kapott, aki viszont a társával, Sorggal osztozott a haszonban. Még a Storeh aranybevéltőnek is jutott egy négy grammos lánc a mérésért s hogy tartsa a száját. Az üzér örült, mert egész nap nem remélt ekkora hasznot.

KARINTHY FERENC

ŐSZEL, DÉLELŐTT

Fogam alatt feszes alma harsan,
mérge arcán habos lé szalad.
Mocorognak a diók is halkan,
átszakítják tömött héjukat.

Tegnap még az árnyéket kerestem,
ma már magam vetek árnyakat.
Lányok mellehajlatára lestem
s villanásra lány szoknyák alatt.

Ma már komoly vagyok és közömbös
nem kémelek szoknyaszélen át.
Az almahús ösztönözve lökdös,
hogy mit rejthet vonala tovább.

A világ szép tágas mozdulattal
feszes combja közébe fogad,
s én, nem tudva, mit kezdjek magammal
állok csak a langyos nap alatt.

SZÁSZ IMRE

ESTE, VONATON

Találkozunk a Nagy-Göncöl szekérrel
este, amikor Pestre utazunk.
Korán lebukik mostmár jó napunk,
s hűvösen peng, mint a kard éle, az éjjel.

A villanypóznák gyors egymásutánban,
mint éber bakterok, úgy szalutálnak.
Ideje már, hogy vége van a nyárnak
és éledezőnk e vad rohanásban.

Jó így ősz felé kicsit útrakelni,
jövőt tervezni és dolgokba fogni,
életünk súlyától megkomolyodni,
ránkváró munkákkal magy-bölcsen betelni.

Megnyílt sorompóként tárt a vidék
s kikövezett az éj vak alagútja.
Boldog, aki útját biztosan tudja
s zsebében hordja az útlevelét.

Nehezen érik be ez a világ,
fonnyadt fűvön horkol a hosszú hőség.
Sötétből, mint ijesztő eszelősség,
falvak meggyulladt viskója kiált.

Éhségtől fél aszályos idők népe.
Még látni a homályban domboru
lankákon: merre ment a háború,
s sötét jelek rajzolódnak az égre.

ÉJFÉLI MONOLÓG

Csak a hazámat tudnám így siratni,
a vidékeit s a városait,
ahogy elvesztett tested siratom,
erdős öled és melled halmait.
Mint száműzött a gyermekkori kúttól,
búcsúzom el lezárult ajkaidtól.
Ha benne egyszer elapad a víz majd,
nem iszom többé, inkább meghalok.
S most lágyan csobog a víz, a kerék sír,
s én egy üdítő csöppet nem kapok.

Mint búcsúzót hazája kertjei,
úgy kísér engem a te illatod.
Mi nem szűnik meg végkép a halállal,
elveszteni kegyetlenebb dolog!
Kísértetként ülsz mellettem a széken,
mint egy álomban, vagy mint egy yesében.
S mint az utolsó zászló a határon,
lobog a könnyben, olyan a hajad.
Elmaradt az én hazám, azért űz el,
de azért mégis a hazám marad.

Nem szép, nem jó, csak éppen ő a sors.
S te lány, ugyanaz vagy most énnekem.
Hazám útjait jól ismeri lábam,
tested mezőit simító kezem.
— Nem messze zúg a megáradt Duna,
álomban melled különös, puha.
A kiskapunál két kísértet áll most
és a sarkcsillag szemükbe vakít.
Éjfél van, alvó ablakod alatt,
mint éber őr, szoborként állok itt.

KAKAST ÁLDOZZATOK!

I. FELVONÁS

(részlet)

Történik külföldön, egy alpesi ház halljában.

I. JELENET.

Aurél, majd Viktor.

AURÉL (*a hátsó ajtóban áll. Kezét a nyitott ajtószárnyra támasztva. Éppen csak a körvonala látszik. Kifelé bámul s kialudt pipáján szippant néha. Majd behúzza az ajtót, ráfordítja a kulcsot, visszafordul és kostat a sötétben, gyujtót keres. Rágyujt. Sápadt, szakállas arc.*)

VIKTOR (*zaja a lépcsőn. Halkan iparkodik lefelé. Erre ajtó nyikordul az emeleten, — némi fény is hull le a hallba és —*)

IZABELL (*hangja kérdi*): Valaki jár lenn? (*Moccanás nélküli fojtott csend a felelet.*) Istenem... (*sóhajtja és ismét becsukódik az ajtó.*)

AURÉL (*a zaj elülte után, mikor a lépcsőt recsegtető árnyék ismét moccan: egy zseblámpát gyullaszt ki és keresgélés nélkül szögezi a lépcsőn álló Viktor arcába*): Anyád szólított. Miért nem felelsz? (*Csend.*) Hallod, nekem sem tudsz válaszolni?

VIKTOR (*Vézna, sápadt fiatalember. Karján köpeny, nyakában gyapjúkendő, egyik zsebében összegyűrt sapka.*): Ma délután tőled tanultam a süketséget, apám.

AURÉL (*Végigméri a fénycsóvával a fiát.*): A csomag a kezében nem azt mutatja.

VIKTOR (*Lejjebb lép és leengedi kezéből a táskát. Kis csönd után nagyon halkan, — tétován és mégis áthatóan, forrón, — mintha a szemével, szavával keresné apját a sötétben.*): Figyelőbb lélekkel nem hallgathatott még ember embert, mint ahogy tizenöt éven át én lestem a te szavadat, atyám. Így hallgattam még azt a csöndet is, ami egy-egy szódat megelőzte és a köhintésedet. Mert úgy éreztem, hogy akármelyik mondatodra szívesen rádobnád az életedet nyomatékul, ha kell... hogy bármelyik szavaddal a lelkedet is kilehelnéd. Csak akkor beszéltél, amikor egy gondolatnak szüksége volt szavakra. (*Kiáltozva.*) Apám, ezeknek a szavaknak most szükségük támadt az életünkre.

AURÉL (*Rekedten.*): Az anyémre, mi? Vagy tán éppen a halálomra? Hisz az életem csak nyomaték, nemde? — A lelkemet még leheljem ki, úgy-e? (*Felgyújtja a villanyt.*) Más játékot keress magadnak, gyerek!

VIKTOR: Nem kell nagyon keresni. (*Felveszi táskáját, indul.*) Megtaláltam. Ma délután... búcsúzásul én is mondok egyszer nagy szavakat: a magam halálát, apám.

AURÉL (*Elébe áll.*): Hová mégy?

VIKTOR: Haza.

AURÉL: Ott vagy otthon, ahol az apád-anyád van. Itt.

VIKTOR: Hogyan lehetnék otthon abban a házban, ahol az apám is, anyám is idegen?

AURÉL: Ha a szüleid kibírják, bírd ki te is. Mi még jól emlékszünk a házára, te már alig. Nincs jogod honvágtyól jobban szenvedni, mint nekünk, az öregeknek.

VIKTOR: Engem nem is a saját emlékeim hívnak haza, hanem a tied. Nekem valóban nincs multam otthon, de neked van. Helyetted megyek haza, apám.

AURÉL: A multam! A multamat már rég megtagadtam, mert ostoba volt.

VIKTOR: Hiába. A multad él, jobban, mint valaha. A multad él, éhes és enni akar. Nem elég megtagadni: meg kell, hogy öld. Különbén megessi a fiadat. Engem. Majd meglátod.

AURÉL (*Energikusan.*): A multam elég ostoba volt ahhoz, hogy megtagadjam, de nem volt annyira bűnös, hogy a jövőmet most feláldozzam miatta. Te pedig ezt szeretnéd, — már látom. Ez, ez, ez az, amit látok.

VIKTOR: Fiad vagyok, tehát nem tudhatok a bűneidről.

AURÉL (*Gőgösen.*): Fiam vagy és bíralsz. Tanítványom voltál, tehát félreértesz.

VIKTOR: Mit csináljak? Ma délután óta nem hiszek többé abban, amire eddig tanítottál. Hirtelen gyanús lett az egész. A szavaid úgy röpködtek eddig az itteni csendben, mint a bezárt ragadozómadarak. Ma ki nyíl előttük a világ és erre — egyszerre csak...

AURÉL (*Elégedetten körülnéz.*): Igen, ma délután óta egyszerre otthon érzem itt magam. Mióta megtudtam, hogy hazamehetek. Úgy látszik, a gondolataim megszerették titokban ezt a fészket. Azután itt nyílik egy nagyobb szabadság is, nagyobb tán, mint maga a cselekvés szabadsága. és ez a szabad idő.

VIKTOR: Minden bölcseség gyanús, amely tövéen akar elhervadni, mint a vénlányok erénye.

AURÉL (*Tompán.*): Ami odahaza van, az nem a bölcseséget teszi próbára. Tudod jól, odahaza már a...

VIKTOR: Még nincs. Még...

AURÉL: De. Ahogy téged nézlek, már azt látom. Szentől szemben. A lépteidben is benne van, amelyekkel elindultál. A lépcső nyikorgása az előbb már annak a zaja volt. Szemedben már benne van, amikor vádlóan nézel apádra és az volt benne abban a csöndben, amelybe anyád kiáltása fulladt... (*Mind gyorsabban.*) Már beuned van, érted? bened, rajtad és azon, amihez érsz. Itt a kezeden is, amellyel csomagoltál, a táskádban, mert a táskádat viszed te, de téged is visz valami, hiszen csak engedelmessz, mint a táská engedelmeskedik a karodnak, hogy felemeld és vidd. Millió táská, batyú és hátizsák engedelmeskedik most, hogy minek? — azt egyszer már és is szeretném tudni. De ezekben a táskákban, batyúkban és konok szemekben már benne van a háború. (*Csönd.*)

VIKTOR: Harmincöt pere múlva indul a vonatom, apám.

AURÉL (*Mint aki egy régi ellenséget fedez fel hirtelen abban, amit eddig csak véletlennek hitt, — úgy sziszegi.*): Oh, milyen pontosan működik minden! A vonatokhoz igazodunk hát újra? A világ menetrendjéhez, amely vonatokat esatlakoztat egymáshoz, okozatokat okhoz, az akcióhoz meg reakciót, a fogaskerekhez fogaskereket és mindezeket keresztül menetrendszerű pontossággal kapcsolt háborút a békéhez.

VIKTOR: Mit érnek már megint ezek a gondolatok, ha nem tudod elérni, hogy a vonatok megálljanak?

AURÉL: Dobjam magam eléjük a sínekre, úgy-e? (*Félrerúgja a fia táskáját: kinyúlik.*) De azt megakadályozom, hogy elindulj, hogy esatlakozz. Megtiltom, hogy részt vegyél és megtiltom, hogy rész legyél ebben a... az...

VIKTOR (*Vállára teszi kezét.*) Hagyjad. Hosszú évek óta keresed ugyanígy a szót, ugyanezzel a szenvedéllyel és ugyanezzel a dadogással, — és én meg azt hittem, hogy tudom, mit keresel. (*Hunyorított szemekkel néz felfelé.*) A nevét annak a szempárnak, amely az embereket és népeket hipnotizálja. És minél nagyobb a nép és minél nagyobb az ember, annál inkább. Látod, megtanultam már kívülről. Fel is tudom mondani. Bemagolt lecke, semmi egyéb.

AURÉL: Nem a nevét keresem. A neve régi. A végzet. De gúnyosabb, gyilkosabb, hiúbb, mint valaha.

VIKTOR: Ma délután óta még kajánabban vigyorog, mint eddig. Most már látom, nem lehet legyőzni. Hiába. Ezért hát ma éjtszaka leteszem én is a fegyvert és szabadságomat a lába elé. Szolgálni fogom, mint ahogy kiderült, hogy titokban te is...

AURÉL: De hiszen éppen megtagadtam, hogy a szolgálatába álljak, hogy hazavigyem engem a vonat, hogy otthon én is...

VIKTOR (*Belevág.*): Hogy otthon te, egyedül te, valóra váltsd azt, aminek illuziójával tizenöt év óta altatgatod a rossz lelkiismeretedet, — az

öregedő emigránsok szokása szerint. Ismeri ezt mindenki. Hazug emlékiratok és üres bölcsekedés! Csak én ismertem meg egy kicsit későn. Hogy milyen hazug, milyen üres!

AURÉL (*Lehúzódik egy székből. Szinte ugrásra.*): Te... te, te még soha nem beszéltél így velem.

VIKTOR (*Szintén leül. Apjával szemben. Előre hajlik. Lassú, görcsös gesztusokkal teszi az asztalra a szétharapott szavakat.*): Elképzeled-e apám, hogy miként rándul össze szégyenében az egész természet egy méhmagzatban, ha elvetélik, — ugyanazok, akik életrehívták! — hogy milyen megalázás ez, egy nyolevan évig egyre csak bontakozó emberi lehetőséget egyszerűen a szennyvízbe folytani... Én foglalkozom a természettudományokkal és mégis, vagy éppen ezért azt mondom, hogy ilyenkor a természet ajkába harap, összerándul, elsápad és átkozódik a maga módján, mert szörnyű dolog az, ha a természet esalatkozik...

AURÉL: Mi, mi ez? mi közöm...

VIKTOR (*Harsányan.*): És elképzeled-e apám, hogy el lehet vetélni egy látszólag kész embert is, huszonöt éves korában is? Embert és nem embriót, egy hosszú és áldott nevelésnek a gyümölcsét, egy tudatos szabad és fölényes életnek a lehetőségét, — igenis, engem, mert ha nem is erre születtem, de erre nevelődtem általad, apám, és ettől a lehetőségtől kellett elbúcsúznom ma délután, miattad, apám. És ne haragudj, ha most az értelem, az illem és morál göresöket kap, vacog és átkozódik bennem, mert szörnyű dolog az, ha a természet esalatkozik, még szörnyűbb, ha az értelem, illem és morál esalatkozik, téved... (*Feláll.*) Menjünk! A faluba öt pere alatt leszaladok. Visz a lejtő. Azután pedig vissz a parancs, a megszokás, a tömeg és mindig lesz menetrend és előítélet, amihez igazodjam. Mozogni fogok, apám, halálomig és ha a drótakadályban villamosáram lesz, akkor még azután is egy kicsit. Szóval előtte is, utána is mozogni fogok, mint egy galvanizált békaecomb. Ugyanannyi öntudattal, ugyanannyi felelősséggel és ugyanannyi szabadsággal... Isten veled, apám. Ajánlom, hogy a jövőben emberek nevelése helyett inkább órákat javíts. Az ingaórának nem fáj majd, ha kiderül, hogy csak automata.

AURÉL (*Már felállt. Nagyon nyugodtan.*): Tévedsz, fiam. És nagyon fáj, hogy amikor tévedsz, kés van a kezeden. És nem tudom megérteni a tévedésedet, sem ezt a vérszomjas szenvedélyt... (*Vállára teszi a kezét. Mosolyogva.*) Te, aki eddig még a matematikai igazságokat tapintattal mondtad, — mi történt veled?

VIKTOR: Tizenöt év után csak ma vettem észre, hogy emigrációban élünk, s hogy az emigrációban a morális értékünk éppoly érvénytelen, mint a testsúlyunk a Holdban. Nagyon könnyű dolog a száműzetésben emelt fővel járni, egy alpesi házban erkölcsi magaslatnak érezni ezt az ezer-

kétszáz métert a tenger színe felett, könnyű dolog volt műveltnek lenni a könyvek között, jólneveltnek lenni a matematikai igazságok keresésében, igen papa, kényelmes dolog volt neked ezen a holdbéli tájon, ezen a sziklás sivatagon prófétának lenni, ahol minden szótát helyeslő morgással ismételte a visszhang, ismételte a feleséged, ismételte a fiad.

AURÉL: És miért olyan utálatos neked most ez a tiszta élet?

VIKTOR: Nem utálatos, esupán illetlen. Odalenn az emberek most kaphatók lesznek majd arra, hogy meghaljanak akármilyen kis tévedésért. Ilyenkor nem illik tovább is remetéskezni, sáskára vadászni és ritka igazságokra, meghízní a pusztai bogyókoñ... mialatt a bűnös város lakói csonttá asznak és lelküket iszonyattal lehelik ki, az üdvözülés minden reménye nélkül. (*Hunyorított szemmel, halkán. Biztos célzással.*) Hogy a próféta előéletéről ne is beszéljünk.

AURÉL (*Felcsattan.*): Megint? Nem nyugszol? Mibe akarsz te engem beugratni?

VIKTOR: Abba a szerepbe, amit eddig tükör előtt próbálgattál. Én tapsoltam hozzá, apám, éveken át. Ma eljöttek a szerződéssel, erre te...

AURÉL: Örület ez a folytonos konok tévedésed! Mi történt? Ma délután, amikor a legnagyobb megdöbbenésemre beállított...

2. JELENET.

Aurél, Viktor és Péter.

PÉTER (*A lépcsőkön jön le.*): Bocsáss meg Aurél, de engem ez a ti hegyilevegőtök egyáltalán nem álmosít el. Pedig a hosszú utazás, ma délután meg ezek a bonyolult eszméid... (*Idegesen ásít.*) Igazán örülök, hogy még ti is fenn vagytok. Először nem akartam hinni a fülemnek.

AURÉL: Igen.

VIKTOR: Ugyanis.

PÉTER (*Zavartalanul.*): Milyen pompás éjszaka van. (*Kinyitja az ajtót.*) Elhiszem, hogy nem szívesen hagynád itt ezt a kényelmes életedet. Te, te... Tudod-e, hogy most odafönt éppen jegyzeteket készítettem arról, hogy miként is adjam elő majd otthon ezt a meglepő magatartásodat, hogy valamennyire plauzibilis legyen. (*Leült.*)

AURÉL: Talán mondd meg az igazat.

PÉTER: Az igazat akkor sem érdemes megmondani, ha plauzibilis. De csakugyan, — nem tudnál adni esetleg valami... valami...

AURÉL: Valami „reálpolitikusabb” magyarázatot. Nemde?

PÉTER: Azt, azt. Hej, csak kibujik a régi róka még a remetéből. Szoktuk is néha mondogatni, különösen Gida, — emlékszel még rá, úgy-e?

AURÉL: Hogyne. Mi van vele?

PÉTER (*Nevet, legyint.*): Semmit sem változott.

AURÉL (*Mosolyogva.*): Kártyázik?

PÉTER: Mint régen. Csak a haját fésüli már hátulról előre, no meg a gyér multját.

AURÉL: Az ő multjából nehezen lehet valamit is előkaparni.

PÉTER: Bízzad csak rá. Büszkén hirdeti, hogy már gyerekkorában kizárólag ólomkatonákkal játszott és hogy többek szemeláltára bólogatott, amikor a te hazahívásod szóbakerült. Már tíz évvel ezelőtt.

AURÉL: Úgy látszik, valóban hiányoztam neki a kártyapartiból.

PÉTER: No hát, ő szokta mondani, hogy — (*a Gidát játszó színész hangján*) „Vigyázzatok, mert Aurél csak addig marad kinn, amíg meg nem találja a bölesek kövét és azután...”

AURÉL (*Megérinti Péter vállát. Halkan.*): Kinevettek és ezzel valljátok be az igazságot. (*Felcsattan.*) Mert az igazság az, hogy már nem vagyok közétek való!

VIKTOR (*Szuggesztíven.*): Ezért menj haza

PÉTER: De értsd meg végre (*feláll*), szükségünk van rád. A te régi politikád az, amit a történelem most egyszeribe divatbahozott.

AURÉL: Miért akarod a történelemmel a jövőt igazolni, amikor a történelem még a multat sem igazolja. A történelem engem száműzetésbe küldött. Elítélt.

PÉTER: Most bebizonyíthatod, hogy neked volt igazad.

AURÉL (*Tünődve.*): Hány ember életébe kerülne: bebizonyítani, hogy nekem volt igazam? És... és, én nem hinném el akkor sem. Mert én tudom, hogy tévedtem.

VIKTOR: Ezt mondd meg otthon.

PÉTER (*Fejét rázza.*): A régi beszédeid visszhangja túl fogja harsogni a mostani szavaidat. Szelet vetettél, gyere vihart aratni. Mert a vihar már beérett, mint egy különös gyümölcs. És soha szebb termést!

AURÉL (*Viktorhoz. Egy széles mozdulattal.*): Látod, fiam, szüretre hívnak és nem istenítéltre. (*Leül.*)

VIKTOR (*Mint fent.*): Csak rajtad múlik, apám, hogy mivé válik!

AURÉL: Hallottad. Nem tehetek semmit ellene, és...

VIKTOR: Ez nem igaz!

AURÉL: ... És nem is lenne illő. Akit hívnak, az vendég. Nem rúghatom fel a széket, amelyre leültetek.

PÉTER: És főként nem rúghatod fel a multadat. A régi elveid köteleznek.

AURÉL: Köteleznek? Köteleznek arra, hogy nyilvánosan megtagadjam őket. Igen, ebben igaza van a fiamnak... De nem teszem.

PÉTER: Okosabb is. Senki sem hinné el, hogy ingyen esinálod. Az ember a multját csak akkor tagadja meg, ha az másnak többet ér, mint neki.

VIKTOR (*Közben rendbe szedte magát. Vigyázban áll.*): Apám, nekem nem volt erőm neki megmondani. Kíméletesen tudasd vele.

AURÉL (*Lassan feláll.*): ... Hát mégy?

VIKTOR: Öt pere alatt lefutok az állomásig. (*Kézfogás.*)

PÉTER: Ahá, te még beruccansz a városba. Ezek a fiatalok! mi?

VIKTOR (*Gyorsan ellép apjától, hogy elejét vegye az érzékenyebb jelenetnek. Nevetve.*): Megyek az apám szüretjére, szőlőszemnek. A többi között a nagy taposókádba. Ha távol marad is a gazda, a hordói tele lesznek.

AURÉL (*Ennek ellenére lépett feléje, hogy szóljon, vagy megölelje, vagy visszatartsa, — ki tudja? Mert hirtelen felneszez, hunyorított szemmel figyel egy pillanatig és gyors gesztussal maga parancsolja ki a fiát. Súgva.*): Siess! Indulj már!

VIKTOR (*Biccant, hogy érti.*): Vizszontlátásra. (*Eltűnik.*)

PÉTER: Mi volt ez?

AURÉL (*Tűnődve áll, kis szünet után*): Tessék?

PÉTER: Hová ment?

AURÉL (*Utánozza.*): „Ezek a fiatalok, mi?” Hogy hívják...? (*Hirtelen.*) Pszt! Ezt lesz a legnehezebb neki is megmondanom. (*Feleségére érti.*)

3. JELENET.

Aurél, Péter, Izabell.

IZABELL (*Jön lefelé.*): Ej, hát maga is virraszt — Péter, mint a rossz lelkiismeret. Azt hittem, hogy csak az enyéim olyan éjjeli baglyok. Ezért jövök le mindig így éjfél tájt, mert hol kávé kell nekik, hol meg enni való. Vagy pedig az ajtót hagyják nyitva, — mint most is, látja? (*Nagyon lassan teszi be fia után az ajtót.*) Milyen hűvös van. Veszedelmek ezek az éjszakák. Ha az ember kimelegszik és úgy szívja be ezt a levegőt: tüdőgyulladást kaphat. Ezt főként Viktorra kell mindig prédikálnom... Ejnye, de szótlanak...

AURÉL: Kedvesem...

IZABELL (*Az ura vállára téve a kezét, Péterhez.*): Ne vigye haza öt. Olyan szépen megvagyunk itt hármásban. És tudja, — Viktor fiamnak egyszer tüdőesúshurutja volt. Ezért jobb neki ez a magaslati levegő. (*Leül. Maga elé nézve, mosolyog. Átszellemülten.*) Isten különös kegyelme vezetett ide minket... hogy találkozzunk Vele. (*Különös lebegéssel emelkedik fel az egyik keze, mintha vonzaná valami, hogy megérintse.*)

AURÉL (*A felesége háta mögött áll. Csendesesen, nyugtatva vállára teszi a kezét és így mondja Péternek magyarázatul, szinte bocsáratkérésnek*): Izabell nagyon vallásos lett.

PÉTER (*Bólint, hogy érti. Szinte tisztelettel.*): Igen.

IZABELL (*Balját a férje kezére teszi s mint fenn.*): És Ő megengedte nekem, hogy ne kelljen elhagynom az uramat és fiamat érte, hanem kézenfogva vezessem őket hozzá...

AURÉL: Nyugodjék meg, kedves. (*Mintha egy gyereket ébresztene.*) Most itt van Péter, vendégünk van, kedves.

IZABELL (*Összerezzen, magához tér és félszeg bocsánatkéréssel.*): Én nem akarom, hogy rosszul érezze magát nálunk. (*Felugrik és mintha leckét recitálna.*): Hozhatok egy kis kávé, vagy teát, vagy talán valamit ennének? Hiszen a vacsora olyan szegényes volt. Évek óta csak hideget eszünk vacsorára. Aurél miatt. Megszoktuk mi is.

PÉTER: Jó színben vagy.

AURÉL: Úgy látszik, csakugyan meg lehet hízni a pusztai bogyókon is.

IZABELL (*Kis tünődés után most meglepetten elkezd nevetni.*): Oh, hiszen nincs semmink se itthon. Milyen érdekes.

PÉTER: Nem is kérünk semmit. Késő van már.

IZABELL (*Az urához.*): Látja, nem kér semmit... (*Ismét nevet.*) Milyen jó. (*Kedvesen és gyorsan biccent kettőt, Sietne vissza. Közben megáll és susogva mondja.*) Jó éjszakát.

AURÉI (*Elébe áll.*): Álmos?

IZABELL: Nem, nem.

AURÉL: Akkor most maradjon velünk.

IZABELL (*Lassn körülnéz. Szívére teszi a kezét. Csönd...*): Igen...
Történt valami?

PÉTER: Talán akkor én... (*Gesztus, hogy elmenne.*)

AURÉL: Nem, Péter, csak maradj. Ha az igazságot nem is lesz érdemes majd megmondanod otthon, te azért ismerd meg!

IZABELL: Oh, az igazságot olyan nehéz megismerni.

AURÉL (*Morogva.*): És megmondani is!

PÉTER: Kezdem magam nagyon szégyelni, Aurél, hogy így betörtem hozzátok... csak bajt hoztam.

IZABELL: Soha nem tudjuk azt, hogy mi szolgál majd a lélek javára.

PÉTER: Az emigráció?

IZABELL: Igen. Pedig, hogy sírtam az első időkben.

PÉTER: A hiányzó társaság, színház, a mindig új ruhák. Úgy-e?

IZABELL: Hogyan? Az otthoniak azóta is csak ezt csinálják?

PÉTER (*Mosolyog.*): Szünet nélkül. Tizenkétszer megyünk színházba egy évben, kétszer tárlatra, párszor lóversenyre, átlagban három temetésre, ősszel és tavasszal megdícsérem a nők kosztümjét a korzón...

IZABELL: Elég, elég... Szegények. (*Halkan.*) És ha csakugyan -- háború lesz, akkor?

AURÉL (*Kiáltva.*): Akkor? Minden megy tovább.

PÉTER (*Vállat von.*): Élünk tovább.

AURÉL: Nem igaz. Ez nem élet, csak mozgás. Monoton zötykölődés, a megadott pályán. Előítéletek szerint és a menetrend szerint. Mintha csak vonaton ülnétek.

IZABELL: Pszt... Viktor már alszik.

AURÉL, PÉTER (*Zavartan egymásra néznek.*).

IZABELL: Vagy akarják, hogy lehívjam őt is beszélgetni?

AURÉL: Nem, nem! A világért sem!

IZABELL (*Vidáman.*): Tudja, nálunk annyi érdekes dolog adódik, hogy gyakran vagyunk fönn így hosszú éjszakákon át.

PÉTER: „Érdekes“?

IZABELL: Hogyne. Hol Viktor beszél valamilyen új természettudományi könyvről, amit éppen olvasott. Hol meg Auréllal vitatkoznak össze. Mindig politikával kezdik és mindig filozófiával fejezik be, ha tudják... de nem tudják, mert olyan egyforma a gondolkozásuk, hogy tűzbejönnek, futkároznak le s fel, megigérik egymásnak, hogy meg fogják változtani a világot.

PÉTER: Komolyan?

AURÉL: Maga a filozófiánál már mindig aludni megy. Nem is tudhatja.

IZABELL: Igen, de a világmegváltásra mindig felébredek. Három receptjük van rá, egy hangos, egy hangosabb és egy... (*Nevetve befogja a fülét.*)

PÉTER: Miért menekül el? Azt hittem, szereti az ilyesmit: „Érdekes“.

IZABELL (*Nagyon komolyan.*): Az övékét nem szeretem. Nem akarják elhinni, hogy a világ már meg van váltva és hogy az emberek csak akkor fognak testvéri békeességben élni, ha elismerik a közös atyát... Ezért aztán nem is hallgatom, inkább imádkozom értük.

AURÉL (*Gyengéden, szótlantul megsimogatja. Sóhajt. Majd sétálni kezd.*).

PÉTER: Nehéz szívvel fogok töletek elmenni. Érzem.

AURÉL: Nehéz szívvel? (*Fiúra értve.*) Soha nem tudtam, hogy milyen könnyű szívvel lehet itthagyni minket... De azután betölteni az ürt, ami marad, — azt nehéz.

IZABELL (*Péterhez.*): Máriának is van már vagy huszonöt éves a fia?

PÉTER: A húgomnak? Kedves, hogy így emlékszik még rá... Hogyne. Igen, várjon csak, éppen huszonöt.

IZABELL: Az első időkben leveleztünk. Akkor még kis fiú volt és sokat betegeskedett. Hogy aggódott érte akkor az édesanyja!

PÉTER: Nem is hinné, hogy milyen pompás nagy legény lett belőle. A nyáron is nyert valami érmet. Úszik, vagy evez, nem tudom. Valamit a vízben csinál többedmagával.

AURÉL: Vízipolózik?

PÉTER: Lehet.

IZABELL: Hogy aggódhat akkor most is érte szegény Mária.

AURÉL: Nem veszélyes sport.

IZABELL (*Félenken.*): De ha olyan egészséges...

PÉTER: Hát akkor?

IZABELL: És maga mondta, hogy talán meg szűnni a béke?

PÉTER (*Rekedten.*): Azt hiszem, hogy Mária azért nem fog ilyenkor kétségbe esni.

IZABELL: De... Vagy (*urához.*) — van ilyenkor mód, hogy az ember ott-hon tartsa a fiát? (*Csönd.*)

PÉTER (*Kényszeredetten.*): Van.

IZABELL (*Ezt meg sem hallva, mint fent.*): Van? (*Csend.*)

AURÉL: Nincs.

IZABELL: A fiúk mennek. Szívesen?

PÉTER: Szívesen? Nem. Másként. Lelkesen.

IZABELL: Dehát mi az, ami...

PÉTER: No mi az, hát nem emlékszik rá? Hogy lelkesedett maga is, tapsolt odafenn a karzaton... Hát nem emlékszik már Aurél híres beszédeire?

IZABELL: Ezek lelkesítik most a fiatalokat?

AURÉL: Túlzol.

PÉTER (*Kérlelhetetlenül.*): Mindenkit.

AURÉL: Az én gondolataim? Igen, én is emlékszem rájuk. De már tudom, hogy a leggyalázatosabb tévedések. A logika szerint is és az erkölcs szerint is egyaránt azok. Így emlékszem rájuk, az elmém és a lelkiismeretem idegenkedésével.

PÉTER: Mégis, a tieid.

AURÉL: Nem! Az az ember meghalt, és bár a nevét viselem, nem én vagyok az örököse.

PÉTER: Nem is, hanem a fiad és a fiatalság. Ők ma nagykorúak lettek. Hiába tiltakozol. Piedesztálra fognak emelni a hálás örökösök, bálványuk leszel. És a hasadban egy gramofon játéka majd örökösen a régi frázisaidat.

IZABELL: Miért védi akkor maga is az Aurél régi gondolatait és miért nem az unokaöcse életét?

PÉTER: Mert ezekhez a gondolatokhoz már mindenkinek joga van az országban. Nekem jogom van védeni ezeket és az unokaöcsemnek joga van meghalni értük — esetleg minden kortársával egyetemben.

IZABELL: Ezt én éppolyan kevésbé fogom megérteni, mint Mária.

PÉTER: Lehet, de a spártai anyákról szóló hazugság óta egyetlen háború elején sem hittük el, hogy a nővérünknek, anyánknak és feleségünknek igaza van.

AURÉL: És az én igazságom?

PÉTER: Nem panaszkodhatsz. Mindenki elfogadta. Az unokaöcsém éppen úgy, mint a te fiad.

IZABELL: Nem.

AURÉL (*Ingerülten.*): Te azt nem is sejtetted, hogy Viktor mennyire nem fogadta el.

PÉTER: Én a tényeket nézem.

AURÉL: De én érzem a kétséget, önvádat, a lelkiismeretfurdalást, mindazt, ami a tényeket megelőzi és ami a tények igazságát meghazudtolja.

PÉTER: Azt hiszed, csak neked vannak kétségeid? Dzsingisz kánnak is voltak. A kétség a tett szülési fájdalma. Nézd, mennyi ember szaladgál a világon, de nem kiált róluk az anyjuk kínja, amely a világra dobta őket. A te tettered is gondtalanul, biztos léptekkel jár már a világban. És rajtad kívül senki, de senki sem tud arról, hogy miképpen vajudott a lelkiismereted. És nem is akar tudni róla.

IZABELL (*Szinte révetegen.*): Ha a fiamról volna szó, Viktor életéről, én felidézném magamban a huszonöt év előtti emléket és minden hatalomtól vissza tudnám váltani vele. Az ördög is visszaadná... Jaj, mit is mondtam?

PÉTER: Az anyák szemében mindig csak az marad az ördög, aki elviszi a gyerekeket.

IZABELL: Ne beszéljen így. Nagyon sok ördögnek kellene akkor lenni... A gyerekek olyan könnyen mennek... Ha hívják őket: mennek. Ha küldik őket: mennek. Ha nagyon szeretik őket, akkor is mennek. (*Megáll azon a helyen, ahol Viktor táskája kibomlott. Míntha látna a földön valamit.*)

AURÉL: Jól esik, Izabell, hogy így gondolkozik. És ha már itt tartunk... (*Udvariasan.*) Keres valamit?

IZABELL (*Térdel a földön, valami láthatatlan kis apróságot tart a kezében.*): Mindent elveszít, mindent. (*Továbbra is úgy marad, vizsgálódik tovább, szórakozottan az urához.*) Kezdett valamit mondani?

AURÉL (*Megfogja a karján. Idegesen.*): De álljon fel kérem előbb, vagy inkább üljön le!

IZABELL (*Riadtan felnéz rá.*): Miért? Olyan fontos?

AURÉL: Igen.

IZABELL (*Lehajtja a fejét.*): Mondja csak nyugodtan... így mindig jobb.

AURÉL (*Mégis felemeli. Leülteti egy székbe. Halkan.*): Miért lett ilyen erőtlen?

PÉTER (*Közben udvariasan segít.*).

IZABELL (*Magánál tartva az ura kezét.*): Miért lett olyan ideges? Nem szokott remegni a keze. (*Valamit belecsúsztat.*) Ezt majd adja oda Viktornak. Elveszítette.

AURÉL: Jó, jó. *(Zsebre teszi. Széket húz magának is Izabellal szemben.)*
Ma délután, tudja, amikor... *(Péterhez.)* Segíts már! *(Feláll. Elfordul.)*

IZABELL *(Péterhez.)*: Nem, nem, nem! Hagyja!... *(Feláll és Aurél mögött halkán.)* És adja majd neki vissza akkor, — amikor visszajön.

AURÉL: Ki?

IZABELL: Viktor. *(Csend.)*

PÉTER: Maga tudja, hogy elment?

IZABELL *(Urához, Péterre.)*: Látja, milyen könnyen kimondtag Ő mondta ki, nem maga és nem én.

AURÉL: Mióta tudja?

IZABELL: Napok óta sejtettem, de hinni most sem hiszem el... Most sem, amikor már megtörtént. Vagy még nem? *(Felderülő reménnyel.)* Még itthon van? Csak elő akartak készíteni rá? *(Nagyon sebesen.)* Holnap megy úgy-e, a déli vonattal? És most vár rám odafent... *(Indulna.)*

AURÉL: Maradjon, Izabell. Nem találnánk már az asztalán csak néhány félig felvágott és kiolvasott könyvet... Minden, ami eddig általa élt, most megállt. És talán azokra a felvágatlan utolsó oldalakra van beírva így a mi életünk folytatása is. *(Leereszkedik egy székre.)* Várni fogunk és porosodni fogunk.

PÉTER: Én nem tudtam, hogy ez téged ennyire érint, Aurél. Az előbb még...

IZABELL *(Pétértől Aurélra, sikoltva.)*: Ő küldte el?

PÉTER: Dehogy.

AURÉL: Még az is lehet, hogy igen. Hisz az előbb még... Úgy-e? Szépen játszottuk az apa-fiú ellentétet? Mi?

IZABELL: És a szeretet?

AURÉL: Apai szeretet soha sincs az anya távollétében. A szembenálló fiatalember olyankor csak tanítvány. Baráti tanítvány, hűséges tanítvány — lehet, de aki egyszer mégis csak jobban akar tudni mindent és akkor anélkül, hogy az ajtóra mutatnék, megtalálja. Mert tanítvány mégis és nem epigon. A tanítványom az előbb az ajtót kereste és most tudom csak a feleségemtől, hogy a *fiam* hagyott itt... Kérem, Izabell, ne nézzen rám olyan iszonyattal. Nem haraptam le Viktor fejét és nem küldtem el. De bevallom, nem voltam találékony a visszatartásában. Merev voltam talán, a kezem és a fantáziám is merev volt, úgy-e Péter, te is úgy találtad? Göres volt az egyikben és rögeszmék a másikban... Így aztán nem jutott eszembe sem az igazi mozdulat, sem az igazi szó. Keserű szívben a szeretetnek nincsenek ötletei.

HUBAY MIKLÓS

FÜST MILÁN VILÁGA

Ahítat. Störr kapitány, a *Feleségem történetének* hőse, idézi mag elé azoknak a kínaiaknak alakját, akik képesek egész életükön keresztül elmerülni egyetlen virág csodálatába és nem unják meg soha. Ugyanezt a virágkultuszt végezte a kapitány is, ha nem is mindig ilyen keleties nyugalommal. Mert az a rózsa, melyet végül megmentett a zavartalan szemlélet számára, sokáig ólom- és vérszínű hullámokon táncolt előtte és hogy elérhesse, magának is meg kellett küzdenie az erőszakos elemmel. S az író, mikor egy végzetes szerelem teljes színskáláját végigjátszatja hőseivel, elérkezik ahhoz az ultraviolethez, amelyen túl a sugarak már láthatatlanok, vagyis megkezdődik az az állapot, melyben a *poesie pure* dogmaszabói a művészet végső emelkedettségét látták: az áhítat. Szerelem és művészet egyformán képes kultikus gyökereket eresztetni ebbe a talajba, melyet az esztétika közönségesen *örök szépnék* nevezett, vagyis metafizikai fogalmakkal operálva igyekezett meghatározni az erőtartalékoknak azt a csodálatos világát, ahol az elért, látszólag teljes összhang és nyugalom mögött a legnagyobb feszültség és diszharmonia is megfér.

Műgond. De ha a harmónia metafizikai szempontból az ősképek tulajdonságaival rendelkezik, vagyis nemesi levelének peesétje a *rúismerés*, akkor művészileg könnyedén vagy fáradságosan, de mindenképpen bizonyos magasbalendülés és erőfeszítés által meghódított cél, melynek vegykonyhája és alchimiája van. Ezt tudták a Baudelaire és Flaubert típusú írók, sőt tudta Tolsztoj is, akinek homéroszi naivsága mögött a költészet titkait ismerő, gyakran mívesként fúró-faragó poéta doctus bújik meg. S ezeknek osztályába tartozik Füst Milán is, verseinek holderlini variáns-sorával, regényeinek kikísérletezett technikájával. Tulajdonképpen az történt nála, amit bizonyos növények vagy állatok is megcsinálnak öntudatlanul, mikor pompás szirmokat és ragyogó pávaszemekkel csillogó tollazatot vetnek ki magukból, vagyis a létért való küzdelmet, a látás számára, átalakítják a szépségért való küzdelemmé. S ettől kezdve nincs is számára fontosabb, mint ahogy a hermelinről mondják, hogy inkább rohan a puskaesőnek, mint a sárnak.

Teljesség. Ugyanakkor a szépség világának legnagyobb problémája a teljesség. Füst Milán itt tette meg a döntő lépést, hogy formailag olyan

kereteket teremtett, hogy nemcsak az aranymetszetek édeskés, bidermeyer poétikák szerint tanított, szép-harmóniája fér el bennük, hanem a szakadékosan tragikus élet is, gótikus torzságával és grécoi átszellemültséggel, az altamirai képektől a naturalizmusig. A *Szakadékoknak*, ennek a kisregények hőse, aki végigesinálja a század divatos vitálista szökését, hogy ismét visszahulljon a kompromisszumba, a század szintén divatos „különbékéjébe“, álmodást lát: örjögő sebességgel forgó csillagot, s mikor megkérdezi tőle, mit akar, a csillag váratlanul azt feleli: — Ki akarok teljesedni. S valóban ki is pattan belőle egy kis csillag s nyomban jajveszékélés halalszik: — jaj, nem ezt akartam, nem ezt akartam. Mert a teljesség lényegében csak fájdalom a földön. A kép megismétlődik a Cantus Firmusban, melynek első sora éppen a teljesség felett kondítja meg a halálharangot: „Mindennek el kell mulni“, hogy aztán megjelenjék Jézus: „Lobogni kezd az úton — bomolni kezd a pályán — s mint a megőrült csillag — okádja fájó lelkét — forog és ninesen társa.“

A nagy szenvedély. A teljesség földi síkon a romantikusok grande passionjában jelenik meg. Ez a nagyemlékű rekvizitum, mely a századvég naturalista regényében a mérleg másik serpenyőjébe az unalmat vagy kiábrándulást dobva, igyekezett nyugalmat teremteni, Füst Milánban és hőseiben teljes erővel él.

„... Lelkendezés voltam, mondhatatlan

Vágyakozás s olyas után, amit nem ismerhetek... Hajladoztam hajoltam, mint szélben a fák,

És nyújtogattam nyakam, mint struccemádár, — sovány nyakam...

S nem tudtam, mitévő legyek a sóvárgástól, olyakkora volt bennem a néma fájdalom...“

Ez a költő, aki „tudásnál még nagyobb tudást“, „s hol világos volt az ég, nagyobb világot“ keresett, *Önarcképe* szerint, testvére hőseinek, az *Advent* ifjának, aki mindent a hitre tesz, bízván benne, hogy az a gyengékkel is képes csodát tétetni, de testvére az *Aranytál* milliomosának is, aki átéli a pénz démoni hatalmát s lelkében ennek kivédésére egy másik démonnak ad tanyát s csakúgy mint a *Boldogtalanok* asszonypusztító hőseinek, aki komor szenvedélyével három életen is átgázol, vagy Störr kapitány féltésből rajongásba szublimálódó szerelmének és a *Cicisbeo* megcsalt öregjének, halálba hajtó szomorúságában.

Szellemek. Újabb romantikus hagyomány az, amely a shakespearei nagy romantikáig, sőt az őskori vallásos révületekig nyúlik vissza, hogy szellemek népesítik be világát. Ahogy Goethe lélek-hite az entelechiához vezetett, úgy követeli a nagy szenvedély maga számára, hogy a síron túl is éljen, akár mint wertheri akarat, vagy Petőfi sírból-kelő árnya, vagy Minvána ossziáni keserve. És ahol egy szellem van, ott van több is. Füst Milán ifjúságának lírai költeményeit, ezeket a parázsfolttokkal festett éjszakai képe-

ket, különös körvonalú szellemek népesítik be. Egyrészüik összenőtt az éjszakával, de tagjaikra néhol, a fényképészet műszavával élve, csúcsfényeket kapnak. Így az egyi kszellem, dantei humorral, a lehámozott répahéjat a részeg kalmárra dobálja, míg a másik egy toronyból sandít rá. S mikor a *Cicisbeo* hőse elhatározza, hogy tettenéri a szerelmeskedő Fiamattát, különös zajokat hall, s eszébe jut egykori nevelője, aki figyelmeztette, hogy fog még egykor szellemeket is látni. S a hallucinált bicegő és seprő zajban valóban felismeri az intő szellemet és visszafordul. Az *Advent* bírójához, ehhez az egyszerre rembrandti és rubensi színekkel és fényekkel átítatott figurához, eljönnek az elítéltek lelkei. Störr kapitány szerelmét pedig az emeli a valóság fölé hirtelen, hogy megpillantja eleségét, mikor már rég meghalt, olyan ruhában, melyet utolsó napjaiban viselt az asszony, de melyet ő már nem láthatott.

Érzékenység. Nagy szenvedélyek és metapszichikai tények felfogására érzékeny költői kedéllyel kell rendelkeznie. Az érzékenység szükségképpen több sebezhető felületet kínál s ebből születik meg Füst Milánnál a panasz, sok gyermeki daccal és ugyanakkor filozófikus önfegyelemmel párosulva. A *Szellemelek utcájában*, ebben a leglobogóbb, hatvan fáklya lángjától égő látomásban, „a mélyen elrejtőző, néma férfikort“ igéri maga számára, „hűvös sugallattal“, mint aki védekezni készül érzékenysége ellen. Máshol panaszainak „fiatalkori önzéséről“ beszél, ami szükségképpen lírába kívánczozott. Ez a sokféle keresztthúrozás teszi lelkét komplexxé és finomsága ellenére is erőssé, mint a pók hálóját. Természetesen az ilyen lélek nem a nappal, hanem az éjszaka számára fogékonyabb; mikor „az árnyék két részre oszol“ és elégikus világának — még zsoldárai is elégikusak — árnyalatrajzaiban is az alkony küzd a színekkel.

Tragikus életérzés. Füst Milán, az érzékeny költő, pajzsot és dárdát vesz a kezébe, hogy megharcoljon az étellel, melyben legtöbb hőse megbukik. Megvív a vidámság kísérteteivel és mintegy a szomorúság papjaként megáldoz.

„Sápadtan önts tehát a reszkető láng bíborába még kevés, nehéz olajt,

Hadd esapjon fel magasra s lobbanva égjen el s hirdesse kínjaid
Mi Urunk előtt ki bús felhők mögül halál képében ránk leselkedik
És nézi szörnyű szenvedéseink egykedvűn s réveteg mosollyal.“

A tragikus tablónak egész sorát festi meg. Störr kapitányt beleállítja egy gyönyörű hajnalba és szájába adja a kiáltást: miért hogy az ember ennyi szépség ellenére is boldogtalan. *Amine emlékezetében* pedig az elbeszélő apja példájával vigasztalja magát, miután életének egyetlen nagy alkalmát, az igazi szerelmet hagyta kiesésni kezéből. „Estig tart a nap és egy napot estig minden nap ki lehet tartani. — És ennyi az egész.“ Hogy tragikus életérzését milyen démonian tudja az életből kihámozni, mutatja

a *Nevetők* egész felépítése, ahol a hatalmas gyermekkori hahotákból végül is képzeletben — megölt hullákat körül folyó fantazmagóriák kelnek ki.

Megszállottság. A tragikus látás szükségképpen fakad az emberi sors-ellentétes elemeinek felismeréséből. Az ember, akit Thomas Mann természeti mivoltában vidám, természetfölötti voltában azonban nyomorult lénynek nevez, mint két világ polgára, elveszti a talajt lába alól. Így támadnak a hamleti kétségek, melyekbe — a dán királyfi példája szerint — bele is lehet örülni. „A téboly van a dolgok mélyén“ — állapítja meg Störr kapitány s Füst Milán lírájának így egyik legtöbbit használt szava a téboly. Örültség a mámor is, mely esztelen táncba veti bele magát a déli szigeteken; megszállottság a szerelem, a barátság és minden, amiből az életigenlés beszél, mert a lét kétes. S mégis

„E kétes lét kedvemre van! De lásd, tajtékos szájjal mégis visszahőkölök,

Irtózva küzködök, hátrálva vívok átkozott! vívódva menekülök el,
Holott oly barlang nincs a nagyvilágon, melyben végre elalélva pihennék.“

Füst Milán is, életlátását összefoglalva, hőseivel együtt testvére Empedocles nyugtalanságának, aki tudja, hogy földreszállásával „az örvongó harchaz esatlakozott.“

Feloldás. Ezzel a szörnyű tehertertel, melyből schopenhaueri filozófiák születnek és nirvánák semmiségei nyílnak, teremtette meg talán legnagyobb művét, a *Negyedik Henrik Királyt*, aki életfilozófiáját így foglalja össze: „Az élet zürzavar. Kezdj bármibe, amit a véletlen sugall s mondd rá, hogy jómagad is úgy akartad. Mint a szőlőtőt, beesapnak ám. Mert addig mesterkednek vele, gyötrik, amíg nagy fűrtöt terem. . . S a végén ő is így akarta. S így te is. Amit beléd csempész a sors, az volt a dolgod itt. . .“ Az Ady Endre *Kényszerűség-fáján* is így terem meg a gyümölcs. Henrikben Füst Milán a modern irodalom egyik legkomplexebb figuráját teremtette meg. Gyermeteg naivsággal tud örülni az életnek. Szüntelen a pillangós vígságot kergeti, durva tivornyákban és játszi kedvtelésekben. Közben belelát az élet legharagosabbszínű sötétségeibe is, és nagyon jól tudja, mi a szenvedés. Mégis mohón harap bele az élet gyümölcseibe és nincs az a kín, melyben kívánatos voltukat elfelejtené. És mert a művészet is végeredményben felszíni csillogás, a benne ábrázolt élet is „attraktív elemekkel“ van tele, hogy Füst Milán esztétikájának egy kedvelt kifejezésével éljünk. Viszont éppen ez teszi lehetővé emlékező hősei számára — minden elbeszélése ilyen emlékezés — hogy csak úgy lobogjon bennük az a kápráztatóan szép, csodálatos kígyókat vető láng, mely egykor megmarta őket. És ezek a hősök néha mintegy megkövülnek és öntudatlanul is az esztétikusan látó szem nézi rajtuk keresztül a sötét sorsot.

Első személy. Az esztétikus látás mindenkor egy sajátos nézőpont

választásából fakad. Ezt még a fényképészek vagy élő-képek beállítói is tudják. Füst Milán művészetének első pillanatra adódó trükkje valóban az előbb említett első személy: álarcoknak és szubjektív érzéseknek közös nevezőre hozása. Az impassibilitének a nehezebb formáját választotta, mert első személyben mondatja el minden történetét. Tehát szigorúan meg kell konstruálnia minden alakot, hogy el ne kövesse a felkínálkozó blundert, amikor a regényhős az író szócsövénévé válik. Viszont a konstruálásnál egyszerűbb módja ennek az, ha beleéli magát az idegen sorsokba, olyan erővel, hogy egy időre megszűnik saját lénye és azok szólanak helyette. Még érdekesebb ennek a fordítottja, vagyis a lírai szerepjátszás. Különösen fiatalabb korában ment el benne Füst Milán a végletekig. Annakidején középkori léleknek nevezték e miatt. Pártfogójához fohászkodott, egy régi művész nevében; mint a máltai lovagrend tagja szólott; képzelt helyzetekbe élte bele magát; Árménia tájain bolyongott, hogy hevesen tóduló élményeit egy pszichológiai térre átvitt, mallarmésan szigorú és sűrített, Parnasse-on túli parnasz-szizmusban fejezze ki. Így akkor is lírai, ha regényt ír és objektív, ha költeményt.

Pszichológia. Természetes tehát, hogy minderre a pszichológia arzenáljából kell vennie az álarcokat és a fegyvereket. Füst Milán művészetének egyik kulcsszava a pszichológia. Művészi indulásakor az ars poetikák is előírták, a művésznek alá kell szállania a „lélek mélységeibe“. A végső cél, az úgynevezett „mélyszemélyiség“ feltárása volt, az ösztönök világát is tükrözőn vetítő *Spiegelmensch*. Az írók elsősorban leleplezték és felfedezték a titkos rugókat, a cselekvés látszólagos önellentmondásait. A tengeri vihar klasszikus leírásában például Störr kapitánynak egyszerre kell aggódnia a rakományért, az utasokért, megkívánnia egy angol misst, aki ott helyben belészeret, öngyilkossági gondolatokkal foglalkoznia és megennie két tojást. És mikor a *Nevetők*-ben B. A. meggyilkol egy leányt, mert már nem bírja el a visszautasított szerelem kínját, még fellebbenti a holttest combján a ruhát, hogy azt is lássa. S ez a cím: *Levél a réműletről*, nem úgy hangzik-e, mint egy senecai vagy cicerói tételelességgel feladott lélektani téma?

Ambivalencia. Az emberi és világi jelenségek értéke tehát ambivalens, sőt polivalens. Füst Milán szkeptikusan szembefordul azokkal, akik általános érvényű tételeket vonnak le az életből. Henrik Királlyal sok helyen elmondhatja és példázatszerűen végig is csináltatja vele, hogy úgy él igazságok nélkül, hanyódvá és hanyattatva, semmi biztoshoz le nem kötve magát. Ugyanilyen mélyen többértelmű az elsüllyedt uszályok látomása, melyről csak a hajósok regélnek, de ő merészen odavágja: „E hajók sose léteztek, ti jó Urak.“ Lélektani síkon pedig megbontja az egyértelműen cselekvő emberbe vetett hitet. Leleplezi Störr kapitányt, hogy amikor a leg-halálósabban szeret valakit, ugyanakkor másfajta illuziókat és kielégüléseket hajszol. S milyen rettenetes életigazságú az *Advent* bírója, butédiái és

szellemei közt keresve az elveszett ifjúság gondolanságát, amikor még mint természeti lény ép volt és töretlen.

Látomás. Az így látott embernek és világnak egységét a látomás ereje adja meg. Minden sors egyetlen egységes látomásból születik meg, akár csak a lírai vers. Az emberi lélek is kozmikus kép, ahol viharok dúlnak vagy rettenetes holdmagány süt. Az *Adventet* az Úr eljövételének jegyében látja s ha a télről ír, akkor apró impresszionista hangulatképek fölött — mert ilyenek is vannak benne bőven — trónol a nagy vízió, hogy a föld az Orioncsillagzat ködképe felé fordul. Nem elég, amit a szem lát, egyszerre kell elképzelni a telet mitologikus nagyságában. A földről

„Képzeld el azt is, hogy már egész fagyott, megállt, megúnta vándorlását, megmeredt,

S már itt harsog fölötted az apokalipszis száraz köffergetege, melyben
A fagyott göröngy majd úgy röpül, akár a vak madár,

Veri a szél, a forgószél veri, tölesérben forog, avagy a rohanó szélvihar
Lökéseiben csapdos, szárazon kopog és megver...“

Legmagasabban ott esap a látomás, amikor Vladimir Iljieshez írt nagy ódájában az angyalokat jeleníti meg. Akik állnak a próféták kapuiban vagy a Rilke *Duinoi elégiáinak* bejáratánál.

Életteljesség. Aki azt gondolja, hogy fantázia-képekből, vagy gondolati elvontságokból táplálkozik Füst Milán művészete, arra a részletszépségek egész sora cáfol rá. Esztétikájának egyik legfontosabb szava az életteljesség. Olyan rikítóan villan ki a valóság sokszor, mint a *Kanadai levélből* a vadászok piros sapkája, amikor pattogni kezd már a jég és csóka lépeget a házak tetején. Ezért eszménye a régi művész, Marbodus (a nagy realista kortárs, MórícZ Zsigmond bujik meg a név mögött), aki a poroszkáló lovasok közül

„mikor éppen erős napsütés volt s hullt

Az arany fényesség s a csoportos nép tétlenül ödöngött a forró tereken.

Ezek közül néhányat hirtelenül nagy kiáltással a magasba,

A fény örök központja felé kiemeltél, hogy mindenki elámult...“

Elbeszélései tele vannak a valóság vérnyomaival, s milyen jól esik például leleplezni az *Aranytálban* az apát, ezt a bálványszerű embert, akit oly monumentálissá tett a nyomor s olyan kiesi és szánandó lesz, mikor pénzhez jutva megint fontoskodik.

Mozaik. Innen ered egyik legsajátosabb hajlama, hogy részletekre bontsa a képeket. A *Feleségem története* a pillanatfelvételek szinte végtelen sorából áll s filmszerűen követik egymást benne az áttűnések. Ez is hozzátartozik a lélektani valószerűséghez és sokoldalúsághoz, művészileg pedig egyszerre izgalmas és fárasztó, mert a szellemnek nem engedi, hogy bele-süppedjen egyetlen képbe: azonnal új ingerrel frissíti. A kísérleti lélektan

munkásai sokat vitatkoztak rajta annakidején, vajjon egy bonyolultabb szöveg metafóráit azonnal fel tudja-e oldani elsődleges képvalóságukban az appercepcio. Nos, Füst Milán zsúfolt művészete szintén nehéz feladatok elé állítja az olvasót fogalmilag, de megkönnyíti dolgát a képzelet segítségével. Elég arra a kisfiúra gondolni, aki a *Két balladában* orvosságért megy édesanyja számára s közben a kalandok egész sorát éli át — képzeletben.

Kis és nagy műfajok. Füst Milán lényege szerint költő s mint ilyen, lírai kedély. A hölderlini meghatározás, mely a lírát az érzés haladó metaforájának, az epikát nagy törekvések metaforájának, a drámát pedig egy intellektuális szemlélet metaforájának tekinti, — nem egyszer erős aláhúzást kap. S valóban lírai látásának pillanathoz-kötöttségét kellett legyőznie, szintén a lírai látásból fakadó vízió segítségével, hogy a kis műfajokból feltornázza magát a nagyokba. Egy „semmibe ívelő“ hídnak kellett pillért keresni a láthatatlan tulsó parton, amikor úgy konstruálta meg a *Feleségem történetét*, mely teljes joggal foglal helyet a világirodalom nagy regényei, az *Érzelmek iskolája*, vagy a *Vörös és fekete* mellett, hogy a költői látás egysége egyetlen pillanatra se szenvedjen törést s minden jelenet tovább építse a hidat. Ugyanakkor, hogy a geometrikus szimmetria ne úntasson, néha azt a látzatot sugallja, hogy csupa elkalandozás.

Modor. A „klasszikus“ időnkint aforizmban szellemeskedő írók úgy határozták meg, hogy unalmas. Ezen a címen szokták megadni a felmentést a modornak. A sztereotip elemek eltérbe kerülése hozza létre azt a tünetment, hogy egy ellen nem őrizhető pillanatban a stílusból modor lesz. Füst Milán valóban modoros író a szó jobbik értelmében. Szereti az állandóan visszatérő kifejezéseket és fordulatokat. Törmelékszavakból indulatszavakat csinál. A mondatok elé dobott kötőszavakkal a hangsúly különös valójait éri el, nem egyszer lelkendezik is, de úgy és olyan raffináltan, hogy annak szükségszerűen át kell ragadnia az olvasóra. Amellett van benne szándékolt hajlam a szárazságra. Kuriális kifejezésekkel kalapácsütésként ébreszti fel a poétikus képekben elmerült álmodozót. Felkiáltásokkal tűzdeli teli dikcióját. Sokszor bonít fel egy gondolatsort kérdés és felelet formájára, mintegy keresve a dialektikus ellentéteket, a stílus örök élénkítő eszközeit.

Humor és firtor. A formai és tartalmi elemek nehezen elválasztható volta hozza létre, hogy néha a választott modor hat vissza a mondanivalóra, máskor a mondanivaló szuggerálja a stílust. Milyen érdekesek és lényéből fakadók például a vidámság területeire való kirándulásai. Itt árulja el magát az a szerző, aki néha a könnyek között is szeretne megnevettetni, vagy ha nem, legalább annyit elérni, hogy az ember felkapja fejét egy pillanatra a furesaság miatt. A lidérc-képek groteszksége az arméniai énekekben, vagy a katonadalokba bujtatott ős hahoták emlékei kísértenek vissza akkor, amikor egy-egy humoros helyzetet teremt, vagy ragaszkodik ahhoz, hogy örténeiteinek pointje is legyen. Így kap az *Emléklapok Holdacskákról* szívbemar-

kolóan fájdalmas története Boccaccióba illő aláfestést. És Störr kapitány robusztus alakjában legalább annyi báj van, mint a medvében, mely nyalogatja a mézes üveget. Figyelemre méltó különben, hogy a kapitány milyen eredendő vonzalmat érez minden iránt, ami kedves és apró. Az *Advent* szívbemarkoló cselekménye pedig egyetlen monumentális „tréfára“ van felépítve.

Szín és zengés. Ámde Füst Milán művének faculté maitresse-e mégis csak a komoly konstrukció és vonalvezetés, melyben madártávtalból úgy elvesznek a groteszségek, mint a szörnyek a gótikus székesegyházakon. Alapjában véve Füst Milán pathétikus, mint a nagy ihletett költők, akik ragaszkodnak a révülethez. Amikor a jambusok orgonabúgásszerű mélységével megindul a vers, hogy a hosszú sorokon keresztül eljusson a végkifejletig: van abban valami pindarosi méltóság és hölderlini átszellemültség. A magyar nyelv nagy művelői között is külön hely illeti meg. Senki olyan lassú ütemű, mély hangokat nem talált, mint ő, s abban egészen modern, hogy közben fel-felsikoltanak a magasabb felhangok, vagy játékosan perdülni kezdenek. S képes volt rá, hogy a tragikus életsúlyú és nagy lélektani terhelésű történeteket, a szín és szemléltetés eszközeivel, olyan könnyűekké tegye, mint a legspontánabb közlést.

Költői világkép. A próza egyik vívmánya volt, hogy behatolt a regénybe, a valóságosság égíse alatt s attól kezdve a regény, fikcióvolta ellenére is, hangja révén inkább tartozott a retorikai, mint a poétikai műfajokhoz. Füst Milán ezen a téren is gyökeresen megreformálta önmagát, Prózája is, minden valóságosság ellenére, költemény. És költői főként a világkép, mely benne kibontakozik. A *Feleségem történetében* éppen az a nagyszerű, hogy Störr kapitányt olyan élethelyzetekbe állítja, amelyeket csak a legnagyobb kifejezők éltek át és a legegyszerűbb szavakkal is lehetővé teszi számára, hogy világomás-, vagy szíromhullás-szerű élményeiről beszámoljon. Füst Milán egész műve így kerekedik ki költői világképpé, mely a fikciók öntörvényű, plátói világába vezet és amelyet úgy teremtett, hogy minden kis teremtmény vagy faág magán viseli alkotója bélyegét.

Mult idők kapuja... Füst Milán a Nyugat-nemzedék ma is élő nagy reprezentánsa. Élményvilágának gátnyílásakor azt a tizenkilencedik századot fogadta magába, amelyet mégis csak kénytelenek vagyunk nagnak tartani. Störr kapitány, mikor körülszaglász a párisi egyetemen, bizony, kissé elhúzza az orrát a modern fiatalok közt. Füst Milánban is van minden modernség és korral-haladás ellenére is ilyen gög. Az individuális ember büszkesége és keménysége ez, aki megáll a mult idők kapujában és körülnéz. Aztán nyugodtan indul, hisz úgyis tudja, hogy egyszer visszahívják.

VAJDA ENDRE

DUNA

Ha sokszor szótlannul ültél,
akartam: szólj, mi bánt?
Szemed bezárult, messze járt.
Hova tüntél?

Bál van. Ezernyi szivárvány szikraszilánk.
A sok leány selyempapírba takart kirakat-virág.
Csak te vagy lilavillanású sötét bársonyba; szoknyád térden felül.
Pihés a nyurga térded... Fekete kökörös ide hogy kerül?
Elálmodozol új táncosodon. Amit ő füledbe sug,
mind elhiszed. Tánc táncra száll. A csillártűz hazug...

Én nem törődöm... De ekkor látom, a férfi arca rókafej: vörös.
Gázmaszk az orra. A sárga szem sunyin kifelé köröz.
Érezi szimatol. Fakón köhent. A karja lent
alád simul. Te hagyod... Nagy öz-szemed lassan lecsukod.
Ragyog a rókaszem: bukott testedből az erő kiszáll.
Aján a szó puhán pereg. Szemünkre acélsíma kés mered:
hipnotizál! Ugrom. Öklöm nekitartom.
A róka menekül. Én utána az éji, fakó Dunaparton.
Párák gomolyba. Tintasötét. Az öntudat temetője.
Leprás fekete teste. A rakparton rohanunk le a köre.
Egy fel-le ringó stég: Amott puffad egy elmerült'uszáj:
szétmálló cápa. — Csobbanás: ott úszik líhegő kuszán
a tulsó part fele; én utána. Vakon csak érzem hol halad.
Nyakához érek: elmerül. Harapva rug a víz alatt.
Lehúz az örvénykúp alá. Érzem: kopoltyú nő a nyakán,
s én fulladozom. Markom beleváj gégéje porcos hajlatán
összébb, összébb: ha fulladok, görcsöm fojtsa meg őt elébb!
Vonszol alább. A láb belerug gyomromba, tudómba. Torz fejét
érezem a víz üvegfalán át. Ráspoly nyelve kilóg.
Vér-alma szemek; gégéje remeg... Görcsünkre fakó epülőg
egy harcsaszájú méh, amely szülni egyszerre őt ikrét akar.
Egyik se modcan: mind az őt, ki tudja mióta, hullá már —
kék hús. A magánvaló ez a lét transzcendens oldalán.
Az látja csak, kit a mord révész kompjába felvett: a Halál.

— — — — —
A kavicsron feléledek. Mellettem a férfi halott, merev.
Most már élhetek szabadon, mint a könnyűvérű emberek...

De moccan a test, feláll a körül.

Kezdődik minden újra előlről.

JÁNOSY ISTVÁN

A TÁBORNOK

Kinyitotta a szekrényt. Nem tévedett. Sötétszürke ruhája hiányzott, helyére egy gondosan összehajtott tábornoki öltönyt akasztott a tolvaj. Keményen csillogott az arany-nyakú zubbony, a nadrág vörös csíkjai pedig a párhuzamosság katonás, reménytelen szigorával mutattak a szekrény aljára.

A falon, a szekrény mellett hűga és testvéröccse fényképe nézett rá fekete keretből.

A patikus az ágyúk szakadatlan morajlása közben megállapította, hogy a tábornok, akit félórával ezelőtt látott életében először, úgy látzik, meglépett a hadseregből.

Lent az udvaron, éppen a siralmas állapotban levő vízvezetékkel bajlódott, amikor feltűnt a tábornok alakja. „Hol lakik?“ — rivalt a patikusra. „Első emelet, három.“ — válaszolta ő, miközben szilfák jutottak eszébe. Ennyi volt az egész. A párbeszéd addig sem tartott, mint egy puskagolyó csattanása. Drámájukhoz már csak az a rövid, ideges mozdulat tartozott, amellyel a tábornok ismételten végigmérte, mielőtt eltűnt a lépcsőház maradványában. A patikus tovább babrált a csap körül, amely, mint egy megfulladt hal, tátott szájjal meredt a levegőbe. Amikor úgy érezte, hogy a „dolog“ megtörténhetett és eleget várakozott már, a lila esőbröt ráakasztotta a csap kerekére. „Fordulj vissza te barom!“ — hallatszott ekkor a lépcsőházból. A patikus épen olyan komolyan fogta fel helyzetét, mint az imént. Azonnal megfordult és várt, amíg a tábornok szürke, utcai ruhában eltávozott. A többit már tudta. Elég szökevényt látott. Pontosán megértette az összefüggéseket. Első pillanattól kezdve szabad szemmel tudta követni a szökés gyors, katonás cselekedetét. Azért maradt tapintatosan a vízesap mellett, hogy ideje legyen a tábornoknak az átöltözésre.

Most már csak ellenőrizni akarta magát és arra is kíváncsi volt, melyik ruháját találta megfelelőnek a szökevény.

A tábornoki öltözet közelsége elfelejtette vele, hogy a házak fölött lövedékek röpködnek visítózva és nem lehet tudni, az utca melyik pontján zuhannak le. Megigézve bámulta a tekintély jelmezét. A robbanások hátborzongató hangjai között, a lövedékek fényének élességével, szemei

előtt szilfák jelentek meg. Kékeszöld fasor gyermekkorából és a fasorban hátrattett kézzel sétált egy tábornok.

A patikus levetette kabátját, kibujt a nadrágjából és gyorsan felöltözött a szökött tábornok ruhájába. Az öltözet pontosan illett rá. Sétálni kezdett a szobában, miközben a repülők zúgása ellenére jól hallotta a szilfák andalító suhogását. A tükör elé állt. Megnézte magát. Aztán beleköpött a tükörbe.

Hátrattette a kezét.

Hirtelen irtózatos robbanás rendítette meg az épületet. Citromsárga fény villant, egy leomló fal néhány pillanatra összekeveredett az éggel, aztán mindent elborító porfelhők gomolyogtak fel a levegőbe.

Mire elesenededett a robbanás, a patikus magához tért. Nem történt semmi baja. Karcolás sem érte. Feltápászkodott, leporolta ruháját, megkereste a falról leesett fényképet, letörölte, aztán eltette a zubbony zsebébe. Amikor felpillantott, látta, hogy a másik, leomlott fal helyén két katona mászik fel. Két katona, akik a várost elfoglaló csapatokhoz tartoztak. A néger szélesen vigyorgott, a másik ráfogta fegyverét, mert okosabb mozdulatot már nem ismert.

A patikus egyáltalán nem tiltakozott a helyzet ellen. Élete csúcspontján állt a tábornoki ruhában és a szerencse egy egész kifinomult esetének tartotta a két katona megjelenését, mintha általuk közelebb jutott volna terve megvalósításához. A katonák nem tudták leplezni boldogságukat, hiszen egy tábornok elfogása hosszú szabadságot, esetleg leszerelést jelenthet.

Nem a robbanás okozta, hogy a patikus gondolatvilágában megváltozott valami és érzéketlenné vált a tévedések iránt. A robbanás csupán elősegítette korábbi gyanújának kibontakozását. Hirtelen az is eszébe jutott, hogy valahányszor szilfák alatt sétált, mindig nyugtalanság fogta el.

Ha ebből az új szempontból nézzük a dolgot, nem titkolhatjuk, hogy a patikus életének csakugyan ragyogó magaslatára érkezett. Vágyai drámájának közepébe került és ennek felismerése döntő bizonyíték mellett, hogy a robbanás nem rendítette meg, sőt ellenkezően, használt tisztánlátásának. A véletlen fényes játék a csoda lenyűgöző erejével hatott rá. A két katona megjelenése a játéknak induló jelenetet hitelessé tette. A patikus két ember ítélete szerint csakugyan tábornok volt, még hozzá, ez már szinte mulatságos, azt hitték, hogy polgári ruhába készült átöltözni. Nem élvezte a katonák tévedését, mint ahogy könnyelmű emberek tették volna helyében. Inkább ünnepélyesség töltötte el, a csodatétel nagy adománya izgalomba hozta. Élvezte saját átlényegülését, amint a két katona váratlan megjelenése kiszabadította a patikusság kényszer helyzetéből és tábornokká tette. Erkölesi igaza épen abban nyilvánult meg, hogy ezt a megpróbáltató adományt elfogadta. Így a dologban rejlő szél-

hámoosság még inkább szentek magasságába emelte, mert ezekben a percekben a tábornokká válás semmiféle előnyt nem jelentett. Már pedig ő az elfogatásban rejlő minden kockázatot vállalta, még azt is, hogy valamelyik közkatona merő elfogódottságból vagy lámpalázból agyonlőjje.

De miért tette tulajdonképen? Mi sodorja olyan ellenállhatatlanul ebbe a végzetes játékba? Erre nem tudott felelni önmagának.

A katonák látva, hogy a tábornok mozdulatot sem tesz szökés megkísérlésére, zavartan tisztelegtek, aztán oldalukhoz támasztott fegyverrel hátra kísérték az utcákon előnyomuló tankok és teherautók között a nevezetes hadifoglyot. Az ágyúk tetején ülő katonák elégedett pillantást vetettek rá.

Egy hevenyészett parancsnokságra kísérték be, ahol két őrnagy vette át. Miután tábori telefonon üzeneteket adtak le, megkezdték a tábornok kihallgatását.

— Neve? — kérdezte az egyik őrnagy, akinek bal szeme hiányzott és mind két kezén csúnya forradások voltak.

— A nevem? — ismételte meg a kérdést hibátlan kiejtéssel. — A nevemre nem emlékszem pontosan...

Most látszott csak, hogy igazán tábornok volt, mert új énje szempontjából tiszta igazat mondott.

— Lehetséges, hogy nem emlékszik a nevére? — rettent vissza az őrnagy.

— Nem emlékszem pontosan — folytatta, igazi, tábornoki emlékezetét megerőltetve a fogoly — olyan hirtelen jött sok minden. Alig tudom összeszedni magam. Hiába próbálok mélyebben behatolni nevem kérdésébe, nem sikerül... Oh, igen, igen, valami eszembe jutott, patikusnak esúfoltak sokan, nem is tudom miért, de nem hiszem, hogy ennek valami köze lenne a nevemhez.

A tisztek tanácskozni kezdtek az asztal mögött. Egy fekete hajú, barna bőrű százados azt ajánlotta, hogy folytassák csak a kihallgatást, a tábornok nem alakoskodik, igazat mond. Kijelentése nagy hatással volt a két őrnagyra, maguk mellé ültették és kérték, legyen segítségükre ennek a különösnek induló ügynek, ha tud.

A tábornokot félelem támadta meg. Hátha rájönnek? Egyre biztosabban érezte, hogy tábornoknak kell maradnia. Nem leplezhetik le. Nem a botránytól félt, hanem attól, hogy elsikkad valami... Talán az igazság... Még nem tudta pontosan, ismeretlen ok deleje vonzotta... Szíve a torkában dobogott és homloka gyöngyözött, mint a halálfélelem óráiban.

— Nem lenne jobb, ha egy kicsit pihenni hagynánk, Tábornok úr? — kérdezte a vak őrnagy.

— Nem — kiáltott — nem, az csak rontana a dolgon. Hálás lennék, ha segítségemre lennének. Talán meg tudom közelíteni önmagamat.

A másik őrnagy listát vett elő és tagoltan olvasni kezdte a birtokában levő tábornokok névsorát.

— P. G.? — csillogott a kérdés szemüvegén.

— Nem...

— Z. V.?

— Nem. Nem én vagyok...

Minden erejét és bátorságát összeszedte. Az idő sürgette és hiába, nem...

A fekete százados hátradült székében és mintha valami mellékes dologról lenne szó, közbeszólt.

— Tulajdonképpen emlékszik valamire életéből?

A tábornok hálásan sóhajtott.

— Nem is tudom biztosan... talán egy délutánra. Szilfák között álltam, igen, igen, kékeszöld volt a fák színe. Azt hiszem, nem gondoltam semmire, csak álltam az időben. Oh! Most már arra is emlékszem, hogy hátratett kezekkel álldogáltam ott... Igen, most jut eszembe. Egy kislány állt a fasorban és csodálkozó szemekkel bámult rám...

— Másra nem emlékszik?

— Nem, e pillanatban még nem... Azt kellene tudnom, hogy hová mentem akkor a szilfasorból...

— Igen — ismételte a százados — azt kellene tudni, hogy hová ment akkor a szilfasorból...

És egészen ráhasalt az asztalra.

— Egyáltalán, elmozdult onnan?...

— Tessék? — kérdezte rémülten a tábornok.

— Azt kérdeztem, hogy egyáltalán elmozdult-e onnan? Vagy lehet, hogy most is ott áll?

A két őrnagy zavartan nézett a századosra. Valamit mondani akartak, de ekkor hirtelen beszélni kezdett a tábornok. Valósággal ömlöttek belőle a szavak:

— Visszamentem a laktanyába. Akkor kaptam az első megbízatást, hogy keressem és gyűjtsem össze őket. Oh, tudom már, tudom már az egész életemet. Pontosan teljesítettem a parancsokat. Fölfelé akartam törni. Biztos voltam abban, hogy az igazság ellen hareolok, mégis kitartottam. Az volt a feladat, hogy megtisztítsam az országot tőlük...

— Kiktől? — kérdezte a vak őrnagy.

— Ne zavarjuk őt — vágott közbe szenvedélyesen a fekete százados. Aztán a tábornokra nézett.

— Folytassa tábornok úr. Tökéletesen értem, amit eddig elbeszélt. Tehát megkezdte a tisztogatást?

— Igen. Nem válogattam az eszközökben. Titkos rendőrök, kémek álltak rendelkezésemre. Hatalmas irodám volt. Az egész országra kiterjedő szervezet. Úgy működünk, mint valami emberfaló gép. Aki a kezünk közé került, azt feldolgoztuk.

— Többé senki sem látta őket, úgy gondolja?

— Csak egy kartonlap maradt utánuk. Név, születési év, lakás, foglalkozás.

— Ezek mindnyájan kommunisták voltak?

— Nem tudom. Mi annak neveztük őket.

— A kartonon ez is be volt jegyezve?

— Igen.

— És annyit jelentett, hogy nincs több gond rájuk?

— Pontosan. De honnan tudja, százados úr?

A százados hallgatott. Arca nagyon csúf volt ebben a pillanatban. Aztán végigsímitotta fekete fürtös haját s megszólalt:

— Beszéljen tovább a működéséről.

A tábornok folytatta:

— Számokat már nem tudok mondani, elfelejtettem, de azt hiszem, tökéletes munkát végeztem. Voltak személyes ügyeim is. Polgári ruhában közéjük vetültem. Megismertem a magánéletüket. Belebonyolódtam szerelmi ügyeikbe is, annál érdekesebb volt a vadászat. Mikor már mindent tudtam, elküldtem értük az adminisztrációt. Milyen sápadtan reszkettek, amikor megpillantottak egyenruhában az íróasztalom mögött. Akkor már vallatták őket. Az egyik leköpött. Egy nő. Sötétbőrű, fekete-hajú nő volt. Nem haragudtam érte. Sőt, nem engedtem tovább kínozni. Kíméletből golyót kapott.

A százados arca nyugodt volt.

— Mikor lett tábornok?

A tábornok zavartan hallgatott.

— Nem tudom — szólt végre — erre nem emlékszem. Nem, nem ilyesmit ne kívánjanak tőlem.

A hangján kétségbeesés remegett.

— Jó, köszönöm. Csak azt mondja el, amit akar. Nem kívánom befolyásolni. Vagy nem akar többet mondani? Akkor nem fárasztjuk tovább.

— Beszélni akarok! — kiáltott a tábornok — még valamit nem mondtam el. Nem beszéltem róluk. Nem, nem még semmit sem mondtam el a Graber testvépárról.

A százados most szinte belemart az asztalába, úgy figyelt.

— Fiatal lány volt az egyik — suttogta a tábornok — huszonegy éves. A testvére két évvel idősebb. Ártatlan, tiszta emberek voltak, álmodozók. Nem szervezkedtek, csak éppen rosszul érezték magukat a

diktatúrában. Úgy viselkedtek, mint két gyerek. Mi kérdeztünk, ők feleltek. Minden kérdésünk csapda volt. Minden csapdába beleestek. Honnan tudták volna, hogy halálukhoz gyűjtjük az adatokat? S milyen szépek voltak, milyen csodálatosan szépek...

A tábornok hangja elesuklott, a szeme zavarosan csillogott.

— Ez a testvérpár egyedül élt? — hallatszott hirtelen a százados izgatott kérdése.

— Nem, hármásban éltek, idősebb testvérükkel... aki nagyon szerette őket.

— Ki volt a harmadik?

— Szürke, mindennapi polgár az államban, kis szolga a zsarnokságban. Patikus volt. Nem sokat törődött az eseményekkel. A két fiatal testvértől teljesen különbözött. Ők olyanok voltak, mint a nyugtalan, színpompás virágok, mint a calyx rosae... A patikus csak a dolgát végezte és szerette a testvéreit.

— És Ön őket is elvitette?

— Igen.

— És mit csinált velük?

— Megöltem őket.

— A patikust pedig békében hagyta?

— Igen.

— Motozzák meg ezt az embert — állt föl az asztal mögül a százados és intett két álmos őrmesternek, akik egy fapadon ültek és közömbösen bámultak maguk elé.

Megmotozták. Semilyen írást nem találtak nála. Csak egy kerekezett fénykép került elő a zubonya zsebéből. Fialat lány és fiú fényképe, akik mosolyogva néztek a világra.

A százados kezébe vette a fényképet. Arca most kemény volt és katonás.

— Vezessék el ezt az embert — mutatott a tábornokra, vegyék le róla a katona ruhát. Adjanak neki valami polgári öltönyt és küldjék haza.

Az őrmesterek szeméből eltűnt az álom. A megdöbbenéstől teljesen felébredtek. Az őrnagyok pedig szinte egyszerre oltották el izgalmaikban illatos cigarettájukat.

A tábornok hadonászva tiltakozott:

— Szenvedni akarok! Ne küldjenek el. Valakinek bűnhődni kell a szörnyűségekért. Én bűnhődni akarok. Nem bízom a megtorlásban...

Értelmetlenül kiabált, a hangja kellemetlenül recsegett.

A százados visszadobta a fényképet.

— Vigye és menjen vissza a patikába.

A tábornok könnyörögni kezdett.

— Akkor tartóztasson le azért, mert gyáva voltam. Mert semmit

nem tettem az érdekükben. Túrtem, hogy elhurcolják őket... a tábornokok, akik ott álltak hátratett kézzel a szilfasorban...

A százados intett.

— Vigyék, őrmester. Csinálják azt, amit mondtam.

— Ne küldjenek haza — visította a tábornok.

De már hiába. A két őrmester, kaliforniai fiúk, megragadták a karját és magukkal vitték, bár fogalmuk sem volt arról, hogy mi történt itt.

A tábornok értelmetlen ordítása még hallatszott egy ideig, aztán csend lett. A félszemű őrnagy visszanyerte önuralmát. Higgadtan kérdezte:

— Örült volt?

— Nem — válaszolta a százados és duzzadt szája keserűen elferdült — német.

És hangjában inkább szánakozás volt, mint megvetés.

A két őrnagy egymásra bámult. Valamit sejteni kezdtek Európából, de a dolgot nem egészen értették.

A százados is rágyujtott és foga között a cigarettával csak ennyit mondott:

— Messze vagyunk még Berlintől.

GYÁRFÁS MIKLÓS

REALIZMUS

A mélyúton fehér üszökék
szaguk mint tejes friss kalács
a kövér lóherétől nyáluk
a napban édes csordulás
terhes asszony hűsöl a dombon
szoknyája alatt gömbölyű
hasán cicázik szalmaszállal
a mennyben villogó ölyük
a liciumnál füre csurrant
félig futtában egy kölyök
tajték a felhőn sistergéssel
kordét húzó számár zörög
tátog a vályú tikkadozva
szomjában apróra hasad
a por kék lánggal nyalja falja
az örzöngő szilánkokat
kötélen húzzák a bikához
szarvas tőgyes menyasszonyát
a fejőslányok vörös képpel
állják körül a ház farát
a földre toccsan le az ágról
három mosolygó üdvözült
hűshusú körte de a legszebb
a tehénganén elterült
sárgul a moha unalmában
fölugrana bogáncs bürök
sörényüket görcsösen rázzák
a kókkadozó csödörök
árok szélén a karcsú nyárfa
szendergéséből fölriad

mint tettenért ijedt szüzecksé
hánytorog és az égbe kap
törött ekén üvölt a rozsdá
mint az élve eltemetett
dödög a koldus az ajtóban
izzad a menny kék gyöngyöket
kútnál a szőke dűzsatündér
dalol inget gatyát terít
a pattogó szél csiklandozza
gatyán babráló ujjait
a szénaboglya illatában
fujtatva szuszog a vidék
szoptat a göndör anyadisznó
a nap szikrázó bugyborék
béka gyantáz a kék kövécsen
kerék alatt bugyog a sár
répát csámcsog a folyó mellett
Balázs Bálint meg Boldizsár
nyakigláb széltoló szól Bálint
megmarkolászám Sós Bözsit
röhög vele a másik kettő
a lányékát a köldökít
papsajtra dült a kígyóhagyma
kígyóhagymán a lódarázs
fehér az ég fehéren füstöl
szellőzködnek ingek gatyák
bibic csibe zokog a sás közt
sírásában a szerelem
öreg cseléd keféli ökrét
tenyerében a szerelem

KILÁTÓ

EGY NÉPI KOLLÉGISTA JEGYZETEI

Emlékszem, mindannyian „atmoszférát“ mondták. Szép hangzású szó, kétségtelen, de vajmi keveset magyaráz, semmi megfogható nincs benne, igazán, semmi konkrétum. Úgy tért vissza a beszámolók fordulataiban, mint amikor egy vonzó dallam perszeverál, belerajzolódik a szájad mozgásába — akármiről beszélsz — és makacs parlandóival meglassítja a lépteidet. Így hajtogatták ezt az ominózus szót: atmoszféra; naív tüzzel és széles gesztusokkal, aztán gyanakodva elhallgattak. Miért? Ki tudja elképzelni a birsalma illatát, ha sohase szagolta? Persze, csak azok beszélnek így, akik jártak nálunk és beszívták a kollégium levegőjét. Régi barátaink már értik és nem beszélnek róla.

Negyedik hete vagyok a népi kollégium tagja és azt hiszem, pontosan érzem az atmoszféra kérdését. Persze, ezt teoretikusan megmagyarázni nem lehet, aki ezt érteni akarja, annak „mögélőzött embörnek“ kell lennie — ahogyan Terhes Miska lendíti közelebb hozzánk a tizenöt-holdas parasztot — volt gazdáját, — mert annak van vetőgépe, meg „koronás kancája“, szóval mögélőzött embör. (Persze, ez nem akadályozta meg abban, hogy a szolgálégényét ne bocsássa egy szál foszlott ingben — nadrágban — mezítláb a kollégiumba.)

Hát az biztos, hogy nem „elegáns lelkeket“ tenyésztenek itt. Pedig az ilyeneket még ma is futószalagon ontja a sajnos minden tekintetben ódon egyetem. Ott egy beidegzett, köhögő mechanizmus futja ki szükség-szerű lengéseit folyton csökkenő köreikkben, mint a rozsdás eresztékű hinta. És az új lendületben már senki se hisz. Apropos. Hit. Valaki azt mondta, hogy a népi kollégisták hívő emberek. Szívesen vállaljuk, Persze, nekünk más a terminológiánk. A „hit“ metafizikus borzongással megterhelt fogalom és valami misztikus és fanatikus magatartást takargat. Mi öntudatnak és kollektív önbizalomnak nevezzük ezt a magatartást, amit csak a kívülállók körvonalaznak a „hit“ szóval és ami azért feltűnő, mert nem elszigetelt jelenség, hanem rövid idő alatt minden népi kollégista tulajdona és megkülönböztetője. Ime, az „atmoszféra“ egyik titka.

Bejut az ember egy közösségbe — van, aki már öntudattal, megszerzett szemléletmóddal, van aki óvatosan, bizonytalanul, várakozón — és egyszerre valami új viselkedéssel találja magát szemben.

Első napokban mindenki önmagáról beszélt. Estefelé a szobákban mozgó csoportképek alakultak. A puritán, pokrócos ágyakon ülve, hasalva, könyéken spontán rendetlenségbe rendeződött a tagság. Az élet-történetüket mesélték, miközben a telehold ügyesen elhelyezkedett az ablak bal sarkában. Kialakult egy légköri harmónia, amelyben szépen megfért egymás mellett a kollokviumok intellektuális izgalma, a gyufagyár negyvenfokos hősege és a szénaitlat.

Talán ilyen természetű gőzökből alakul az a bizonyos „atmoszféra“?

A szövetkezetben tizenketten vagyunk. A szövetkezet autonóm sejtje a kollégiumnak, amely egyszerre kulturális, gazdasági és sportszervezet. Kulturális versenyek, kollégiumi estek, szavalóköri, vitaestek körvonallazzák a szövetkezet munkájának egyik szektorát.

A szövetkezet az egyéni képességek mikroszkópja. De ugyanakkor a közösségi szellem próbája.

A „közösségi szellemet“ is sokszor emlegetik, de konkrét gyakorlati képe kevesek előtt áll tisztán. Nos, van egy jelképes tárgya a szövetkezetnek, amely azért van, hogy fokmérője legyen az individualista rigolyáknak. Úgy hívják, hogy szövetkezeti láda. Ez külsőleg csupán jelzőjében látszik különbözni a többi, közösleges ládától, de ha megtudjuk róla, hogy itt gyűjtik össze a szövetkezet „javait“ és e javakból minden szövetkezeti tag egyenlő arányban részesül — rögtön emelkedik jelentőségében. Persze, eleinte sokaknak viszolyog a háta. De amikor látják, hogy a rendszertelenül érkező csomagok ellenére is rendszeres elosztást lehet biztosítani, akkor... nos, ma, négy hét után mind a tizenketten pontosan látjuk a szövetkezet fontosságát.

Más az atmoszféránk? Talán az is közrejátszik, hogy a szövetkezetek miniatűr köztársasága megvalósítja a sokat emlegetett közösségi szellemet. És mi van a tanulmányokkal? A szellemet is kollektivizáljuk? Igen, van ilyesmi. A hivatalos nevelői munkán kívül működik a szövetkezetben az ú. n. tanulókör. Mert a szövetkezet úgy konstruálódik, hogy az azonos iskolatípusok tanulóit, a hasonló érdeklődésű tagokat gyűjti össze. Itt Einsteinról, ott az atomfizikáról, amott irodalomszemléletről vitatkoznak. A tanulókörök vezetői pedig időnként összeülnek, hogy a tanulás módszereit tökéletesítsék.

Az alapvizsga anyaga tudvalevően egy körülbelül kétezer oldalas könyvnek felel meg (bölcészesteknél). A módszer a következő. Adva van egy hattagú tanulókör: alapvizsgások. Napi egy órát fordítanak a közös tanulásra, amely a következőképpen zajlik le: minden tag összeír tíz problémát abból az anyagrészből, amellyel éppen foglalkozik. A saját tíz

kérdésének mindenki pontos ismerője és felelős előadója. Az előadó felteszi a kérdést, aki tud, hozzászól, az előadó rendszerezi, a többiek vezérszavakban jegyzik. Így napi egy órában hatvan kérdés vetődik fel. Később fokozva a tempót (húsz-harminc kérdés) két hónap alatt — ami kb. megfelel a becsületes készületidőnek — mintegy tízezer kérdés került szónyegre. Természetes, hogy a tanulókör vázlatszerű, rendszerező munkája után mindenki részleteiben is foglalkozik a felvetett egységgel.

Az elv: ha megoldható, mindent szemináriumszerűen és közösségi aktivitással és semmit úgy felvetni, hogy az egy passzív tömegre és egyetlen aktív tényezőre (előadó) bontsa a közösséget.

Atmoszféra? Igen, innen is vannak származékai.

*

„... A vonat zörög... a gyerek még mindig bög, maszatos kezeiből kekszdarabokat hullajtva maga alá...

Védekezem a kofferral, fröcsögős suhancok akarnak Chesterfieldet rámsózni...

A cirkulár kanyarog a Colosseum mellett. Szökőkút vize esorog...“

Egy levélben tallózok: Olaszországból jött, egy képzőművész kollégista írta a sokezeréves köveken üldögélve.

Itt *kollégiumi est* készül, barátaink és vendégeink csoportokba verődve beszélgetnek, a zászlók alatt néhányan halkán dúdolják a Geyer Flóriánt.

Mi, főiskolások, vendégek vagyunk itt, a középiskolások kollégiumi estjén. Lesem a csoportokat, miről beszélgetnek? Itt a huszonnégy éves igazgató tárgyal a francia nyelvtanárral, az órákat illesztgetik, a jó időpont itt megfelel a jó szervezés kritériumainak. — A teljes ember idő és szervezés kérdése — ez lehetne a népi kollégiumok egyik mottója.

Ott egy tarfejű, egyenes parasztgyerek vitázik valamelyik barátunkkal: mit ért Szerb Antal a „bohém“ fogalmán? A többi témák? — Falujárás. — Csak százötvenen hallgatták a műsort. Rosszul szerveztük. Jövő héten... — Kik csinálják a gyufagyár szociográfiáját? A negyvenfokos hőségben valaki elájult; mikor magáhoztért, motyogni kezdett: Kinek van itt joga pofázni? — Egyetemi politika. — Akik dolgoznak, azoké a vezetés. A Medikus Körben kibukott a jobboldal. — Az Egyetemi Színjátósok tavaly huszonöttször jártak falun. Autó kellene...

Nagyjából konkrét kérdésekről van szó, itt egyelőre nem fenyeget a „fogalmak vizenyője“. A pionírok hangja ez és valóban, az arcokon a pionírok jogos optimizmusa.

Barátom olaszországi levele a kezemben.

Milyen a hangunk, ha külföldről jut hozzánk, ezer kilométerek vargabetűjén? Nincs-e benne törekvéseink cáfolata?

„... Állok a Pantheon közepén, mély-lélelköző bordák nyílnak az ég felé és beejtik középen a fényt... odább gusztustalan, új emlégművek...

Tudod, utálok a háborút és félek tőle. Itt vannak, akik nem látszanak félni, sőt... Talán véletlen, hogy akik munkát és újjáépítést akarnak, azok hozzánk tartoznak?

Olaszország szép, de az atmoszférája olyan, mint egy római sikátoré. Az a határozott érzésem, hogy a mi országunk ehhez képest hatalmas iramban halad és fejlődik.

... Nincs kedvem huzamosabb ideig itt élni. Esetleg évenként egy-két hónapot, megtöltödni, mint az akkumulátor...“

Közben a középiskolások karéjba rendeződtek.

A szavaló meghajol, félhold alakú árnyék az arcán. A hangja süvít és recseg, meggyőződésem, hogy Ady így akarta, nagyon tetszenék neki Diószegi Pista, aki jobban megértette a verset, mint a rádióban hörgő színészek.

*Vörös jelek a Hadak Útján
Hunniában valami készül.
Rongyos hadak, véres hadak
seregelnék vígan, vitézül.*

Aztán népdalok. A karmester tizenöt éves. A tizenegy-huszonkét éves fiukból konstruált orgona megszólal. Mind ugyanazt fújja, persze egy oktáv különbséggel.

Miért húzódik a hallgatók arcára valami határozott körvonalú öröm?

Az idén sok külföldi beszámolót hallottunk és olvastunk. Miért érzik odakint írók, művészek, tudósok és népi kollégisták ugyanazt a nosztalgiát? Némelyik beszámoló olyan, mint egy csalódott legyintés.

A konferanszié: hat kis manó találkozik az erdőben. Mesét mondanak. Versben. A lófej-széles ibolyákról, a szarvasokról (szarvaik kék eget kuszálnak). Weöres Sándor versei a Gyümölcskosár-ból.

Aztán látjuk, hogy egy széljárt arcú, tizenkét éves parasztgyerek is szívesen álmodik a színes tintákról. Szerencsére ezek a fiúk távolról sem olyan merevek, mint amilyenekké szuggerálták őket. Színdarabokat agyalnak ki este tíz után, szívesen gyalognak húsz kilométert, ha kell, kívánságra elemeire bontják a bonyolult metafórát és egyetlen szavalókórusból megértik: mi a forradalom.

Itt már ne az atmoszférát emlegessük. Ha a NÉKOSz-szisztéma hirtelen megszólalna valami hypermodern villanygramafonon, gyakran hallanánk ezt a szót: öntudat.

És a kollégiumok falán ott van a Vasvári idézet: „... esodára nem várunk, kegyre nincs szükségünk...”

Atmoszféra? Feltétlenül. Ahogyan — elvetve kissé a hasonlatban a sulykot — egy Tolsztoj regénynek sajátos atmoszférája van. Mert ez a nevelési szisztéma — azt hisszük — hasonlít a realista írók munkamódszeréhez: megmutatni, áttekinteni és felbontani a valóság makro- és mikrokozmoszát, összefüggéseit, ellentmondásait és ellenképeit. Megte-remteni élmény és absztrakció állandó és kölesönös bírálatát. Politika — országjárás; egyéniség — közösség; autonómia — társadalom; szociológia — üzemlátogatás; szervezet — szervezés; szereplés — kritika; művészet — egyéni normák, stb.

Mit látnak barátaink a népi kollégiumok atmoszférájában? Reméljük, ugyanazt, amit mi: az eljövendő teljes ember élőképét.

TÓTH SÁNDOR

ROSSZEMLÉKŰ VÁLASZTÓ

Mintha ismét mozgásba jött volna az irodalmi élet; előttünk forr, alakul, kavarodik; új nevek bukkannak fel, új és új írók kezdik el működésüket, a régiektől új teljesítményeket kapunk, megindult az irodalom jelenének és multjának új szempontú feldolgozása is; a szigorú marxista módszer érdekes és izgalmas eredményeket hozott, az új realizmus jel-szava pártokra osztotta az irodalmat és izgalmasan meglepő, vitatható és vitatandó teljesítményekre ösztönzött. Irodalmi szempontból mindnyájan, öregek és fiatalok bizakodással nézünk a jövőbe.

Am valami baj van. Az irodalom élete egyre inkább az irodalmi köröké lett; és az alapon ott húzódik a repedés. Nem az olvasóközönség csekély számáról beszélek, nem is a munkásoknak szóló irodalom kérdéséről; olyan bajról kell szólni, amely régóta megvan nálunk. Legalábbis 1919 óta.

Mert 1919 irodalmi szempontból olyan választóvonal, amelynek hatását még ma is érezzük. A hullámtörő kétségtelenül Szabó Dezső; az ő művei (és főleg műveinek hatása és a köréje szőtt misztikus mondanivalók) választották ketté, élesen és határozottan a magyar irodalmat. És bethleni konszolidáción, neobarokk éveken, gazdasági válságon, letiport munkásmozgalmakon, márciusi fronton, illegális irodalmon, nyilas uralmon, — sőt felszabaduláson és földreformon, szocialista újrealizmuson át húzódik változatlanul a szakadás. Az egyik oldalon az igazi magyar, a valódi, hamisíthatatlan, a másik oldalon a talmi csillogás, a felületesség,

az álműveltség és a városi szalonok légköre. Vagy fordítva: az egyik oldalon az európai fölény, simaság és jómodor, kifinomult kultúra és mélybelátás, filozófiai műveltség és polgári begyökerezettség, a másikon durvaság és faragatlanság, gögös félredobása a szépségnek, erőszak és: antiszemitizmus és fasizmus.

Persze, hogy nincsen így. Ismételni sem kell: esszéista, irodalomtörténész, mint Komlós Aladár, marxista teoretikus, mint Révai József már régóta kimutatták, minden szempontból ez álláspontok és nézetek okát, keletkezését és értelmetlenségét.

De nem is a kérdés elméleti oldaláról van szó. A gyakorlat azt mutatja, hogy a kettéválasztás, tudatosan vagy tudattalanul, még mindig megvan. Megvan és kiterjedt az irodalomfelvevő rétegekben, a budapesti polgári olvasóközönségben és a vidéki tanítók, tanárok, szabadművelődési felügyelők, népfőiskolai vezetők, egyetemi hallgatók, ifjúsági mozgalmi emberek nagy seregében.

A két oldal változatlan rosszindulattal és gyarakvással tekint egymásra. És meg kell mondanunk: a polarizálódási folyamatot sok tényező támogatja. Tapasztalásból beszélek: tudom, hogy egyfelől polgári körökben, sőt polgári létüket odahagyott munkásmozgalmi emberekben is milyen gyanakvást és ellenérzést vált ki még ma is Illyés Gyula, Szabó Pál és persze különösen Veres Péter neve. Lehet, hogy egyesek jobb érzésük ellenére elfogadják őket, ám amikor csak lehet és tud a gyanakvás kitör: elég csak a Haladás cikkeire vagy akár a Népszava egyes megnyilvánulásaira gondolnunk.

A polgárság azonban, különösen mint egységes irodalomfelvevő réteg, hanyatlóban van. Annál súlyosabb, hogy a másik oldalon, éppen azok között, akik a most magára ébredő parasztság szellemi vezetői lesznek, a gyanakvás, sőt a nyílt elutasítás és gyűlölet még nagyobb. Nagyobb és ami a legkeservesebb: szervezettebb. Hivatalos kultúrterjesztő szervek, tanfolyamok és előadóképzők, sőt folyóiratok is élesztik, támogatják és mintegy hivatalos jóváhagyással látják el ezt a gyűlöletet. Minden polarizálás egyszersmind egyszerűsítési s; a polgárok oldaláról így látszik egy síkon levőnek Féja Géza és Sértő Kálmán Veres Péterrel. A másik oldalról így azonos Ince Sándor, Bús-Fekete László és a Fővárosi Operettszínház Máraival, Cs. Szabóval, Vas Istvánnal, Zelk Zoltánnal, Déry Tiborral és akár József Attilával is. A fogalmak egybeesnek: „Vas István zsidó költő“, ez azt jelenti, hogy művelt, dekadens, urbánus és polgári. Ilyen szempontból már Bartók sem eléggé magyar és Illyés Gyula is osztályáruló. Ha megtörténhetik, mint ahogy megtörtént a nyáron, hogy ifjúsági szervezetek külföldön, külföldi magyarok előtt a mai magyarságot *csak* Sinka Istvánnal és Gellért Sándorral mutatják be. ez egyen-

értékű azzal, mintha más oldalról a magyarságot *csak* Molnár Ferencel és Harsányi Zsolttal jelképeznénk.

Káros és — meg kell mondanunk — reakciós jelenség ez. Szellemi reakció az kétségtelenül, ha a magyar irodalom nagynehezen és küzködve kialakuló egységét mondva csinált, misztikus, „magyar szellemekkel“ meg akarjuk bontani. És szellemi reakció az is, ha egy elmúlt korszak talán jogosultan kialakuló, de ma már mesterséges kategóriáit alkalmazzuk a mai magyar irodalom egészére.

Nem először elmondott dolgok ezek és köztudomásuk is. És mégis keményen és élesen ismét le kell szögeznünk ezeknek a szétválasztásoknak és ezeknek a kategóriába sorolásoknak végtelen butaságát és ártalmasságát. Le kell szögeznünk, éppen nekünk, fiataloknak. Mert már-már úgy látszik, hogy a mi sorainkon belül, talán nem lesznek ilyen ellentétek; elválaszt bennünket világnézet, életstílus, formanyelv sőt személyi ellen- és rokonszenv egymástól; egyelőre még különféle folyóiratok köré csoportosulunk és más-más hadállásokban harcolunk egymás ellen és a közös ellenségellen; de ilyen szempontú szétválasztást nem engedhetünk meg magunknak. Nem azért, mintha közöttünk nem lennének hangsúlyozottan paraszti vagy városi származású társaink, hanem azért, mert — egyesek marxista elméletük fegyverzetéből, mások egyéni undorukból nem tűrhetik az ilyen kettéválasztást.

De ha rendszeres munkával szétfeszítik alattunk a földet, a szakadék akarva-akaratlan bennünket is táborokra bonthat.

SZABOLCSI MIKLÓS

K Ö N Y V E K

AZ ÚJ EMBER KOVÁCSA

A. Sz. Makarenko könyve,

ford. Lányi Sarolta (Új Magyar Könyvkiadó).

Fanyalogva vehetjük kezünkbe: miért érdekes irodalmi szempontból ez a „pedagógiai hőskötemény“; hiszen pedagógiai munka, különösen büntetett előéletű gyerekek neveléséről szóló, nem nagyon tartozik érdeklődési körünkbe és az irodalmi folyóiratok kritikái rovatának ritka szereplője. De megesik rajtunk a ritkán ismétlődő esoda: már az első lapok után megfog a könyv. Olyan izgalommal olvassuk végig, mint valami detektívregényt, feszülten lessük az események sorát, az alakok hirtelen megelevenednek és a sok orosz név viselője egyre valószínűsabbá válik. Pedig ennek a történetnek a fordulói nem gyilkosságok vagy szerelmi tragédiák, hanem olyan dolgok, mint egy répa föld megmunkálása, egy új nevelő megérkezése, egy ló megszerzése, a növendékek kivonulása; és — a lélekzetünket visszafojtva figyeljük, amint például Kurjász elhanyagolt, tetves és sandatekintetű lakóit meghódítják.

Detektívregény vagy pedagógiaelmélet? Talán egyik sem; talán az az új műfaj, amelynek kialakulását már egy idő óta nyomon követhetjük. Nem véletlenül került az alcímbe a „hőskötemény“; epikus mű ez a szó legigazibb értelmében, közelebb az eposzhoz, mint a regényhez. Valamifajta új felfrissülése a regénynek a valóságból, valamifajta új átalakult műforma, amely közeláll a riporthoz, a szociológiai értekezéshez, a gyermekmeséhez és Tolsztoj regényeihez; együttesen pedig végtelenül lekötő, érdekes, elringató és „tanulságos“.

Riport is, regény is, mese is: ezért olyan megmaradók az alakjai. Egy-egy növendék, nevelő vagy agronómus, gazdag paraszt vagy ifjúmunkás egyszerre reális, szinte tudományosan lélektani jellemkép, meseszerű, mert a növendékek szemszögéből van fényképezve és regényes, mert mindegyik szereplő teljesebb képét adja a társadalomnak és továbbviszi a cselekményt.

Cselekmény? Egy csomó bűnöző gyerek összeszedése és megszervezése, egy munkatelep felépítése és felvirágzása, meg az új munkatelep meghódítása és megszervezése; époszi harc a külvilággal, a bürokráciával, az elmélettel és a kulákokkal. És kétségbeesett küzdelem a regény szereplőikért: a gyerekekért.

És ezt a hareot vívja az emberfölöttivé magasztosult főszereplő: a nevelő, maga Makarenko. Magasztosult? Aligha. Gyenge és esendő ember, tele hibákkal és tétovázásokkal, esüggedésekkel és fellángolásokkal, balfogásokkal és rosszul sikerült akciókkal. És ami a legkevésbé magasztos benne, az elbeszélésének hangja; *Confessio pedagogica* ez, a tanár önvallomása, — a legmegrázóbb és a leghitelesebb, amit valaha is olvastunk. Végtelenül szerény, esendes, humoros, öngúnyal és önkritikával teli hangon mondja el Makarenko élményeit, derült mosollyal és mélyen önmagába szállva. S hiteles író és valló is; nem titkolja el ellenszenveit és rokonszenveit; sem azt az útalatot és megütközést nem kendőzi, amellyel egyes emberekre néz, sem azt az érzelmi megkötöttséget nem rejti el, amelyet általa jobbá formált tanítványaival szemben érez. Amikor búcsúznia kell egy-egy kedves növendékétől, hangja könnyekkel lesz teli és a mosolygó derű mögött átérzik minden pedagógus, minden vezető örök átka: a felnövés, a változás, az elmúlás.

Igazi pedagógus Makarenko, mondtuk. És ebből az következik, hogy szigorúan vett pedagógiai szempontból is sok újat és megszívlelendőt mondhat számunkra. Nemcsak azért, mert e sorok írója is pedagógus, hanem azért is, mert az igaz író viszont egy kicsit mindig pedagógus kell, hogy legyen. S olyan pedagógia-a Makarenkoé, amely a lehető legtávolabb áll az elmélettől. Meghökkenően híven írja le a harcait, amelyeket különböző hatóságok elméleti pedagógusaival folytatott, akik a teóriákhoz való túlságos ragaszkodásból vagy a végletekig vitt szillogizmusok kedvéért akarják megfojtani az élő életet. Ellensége mindenkinek, aki még jóakarátú módon is, doktrinér s nem tud lazítani és oldani, ha kell. Mert Makarenko útja, nehezen járható területén csak a kísérletezés lehetett és vállalkozásának ezt a kísérletjellegét ő maga is állandóan hangsúlyozza. Nem akarunk pedagógiai részletkérdésekre kitérni, — csak jelezzük, hogy gyakorlatának főcélja a közösségek belülről való kialakításának elősegítése, a csoportképződés feltételeinek kikutatása, a közszellem megteremtése, az egymással versenyző, autonom csapatok kifejlesztése, a kollektív célok kitűzése és elérése; mindez, — ismételjük, — elmélet nélkül, saját tapasztalataink kikísérletezve, spon-tán, gyakran ötletszerű, sőt rapszódikus fogásokkal. A közösségszervezés izgalmas robinzonádját olvassuk; hogyan lesz az amorfi tömegből életképes, szellemmel teljes egység. Mindebben természetesen a nevelő és nevelt gyéniségünk minden eddig kísérletnél erőteljesebb szerepet jut-tat s ezt ismét csak nem hajlandó feladni semilyen elmélet kedvéért.

Mint különleges érdekességére ennek a pedagógiának, utalhatunk a társadalmi törvényszerűségek induktív, alulról való megismerésére; és ez nagy tanulság lehet számunkra is. Sehol a könyvben nem találko-

zunk, felülről, tételszerűen előadott szociológiával, mindenütt önmagától kialakuló, tapasztalati eredmények születnek.

És hogy ismét visszakanyarodjunk az irodalomhoz: az ilyen belülről kialakuló közösségek irodalmi és művészi közönségformáló erejéről is meggondolkoztató adatokat kaphatunk. Tanúi lehetünk annak, amint egy-egy fokon közelebbjutt, hangsúlyt és értelmet kap egy-egy szerző, mint válik egy eredetien kultúrálisan még oly alacsony fokon levő közösség aktív művészetformálói; mint lesz ez a kultúrában való cselekvő részvétel elengedhetetlen és követelt léletszükségletévé.

És ezen a ponton válik a legfontosabbá számunkra a könyv; hiszen mindnyájan küzködünk az irodalmi nevelés és az irodalom terjesztésének nálunk is egyre égetőbb kérdésével. Az iskolai oktatás és bármilyen szabadelőadás egyaránt tanulhat Makarenko módszeréből; megtanulhatja, hogy irodalmat élővé és élménnyé tenni valójában nem kinyilatkoztatással és ismertetéssel, hanem aktív cselekvő részvétellel, egyúttolvasással, szövegmagyarázattal, újrateremtéssel, az átvevő közösség levegőjébe és funkciójába való szerves beillesztéssel lehet.

És ez az amit el kell lenünk, meg kell tanulnunk, gyakorolnunk kell, és soha el nem szabad már felejtenünk. — A fordítást ellenőrizni nem tudjuk, de úgy érezzük, Lányi Sarolta hűen és kifogástalanul adja vissza az eredeti mű naiv derűjét, játékosból komolyra forduló hangját, népmeseszerűen egyszerű és tudományosan bonyolult mondatait.

SZABOLCSI MIKLÓS

A REGÉNY ÉS AZ ÉLET

Rónay György tanulmánya.

(Káldor, Budapest, 1947.)

Kosztolányi jellemzi úgy az írás vulkán-kényszerét, hogy a költő, ha körülményei nem engedik másképp, a körmére ír verset, megteremti a körömköltészetet. Ilyen „körömköltészet“, ilyen botesinálta remekmű Rónay György, *A regény és az élet* c. tanulmánya. A Káldor könyvkiadó „Mit olvassunk“ sorozatában felszáz magyar regény tartalmi ismertetéséhez magyarázatokat és bevezetőt csatolt — nyilván a példányszám emelése érdekében, csalogatóul — és félkézzel, mellékesen megalkotta az új magyar regény-elmélet törvénykönyvét.

A *regény és az élet* jelentősége nagyjából ugyanaz a mi korunkban, mint a *Hétköznapiak és csodák*-é a harmincas években, — éppen az által, amiben különbözik tőle. A *Hunok Párisban* így festi a két világháború közötti fiatalság magatartását: „Ifjaink... mulattak, amikor épp nem akarták főbe lőni magukat nem utolsó módra ítélvén ezt is szellemük kiszabadítására agyuk, a kor és a társadalom börtönéből, amelyet egyre kínzóbbnak és megalázóbbnak éreztek s amikor nem a szabadság más irányát forgatták fejükben, a társadalmat. „A gondolkodásbeli bizonytalanság e korának — a kriticismus időszakának, ha úgy tetszik — Szerb Antal fogalmazta meg a törvénykönyvét. A kor úgy akarta megoldani az élet problémáit, hogy egyszerűen kiküszöbölte számításaiból: kilépett belőle, fölébe helyezkedett, alámerült, választva a dadaizmus, az expresszionizmus, a szür- és sousrealizmus és ki tudja hány izmus lehetőségei között. Természetesen a regény elmélete, az életet közvetlenül ábrázoló

műfajé, történeti meghatározással csak fikció jellegét hangsúlyozta, világa úgy nyert polgárjogot, ha megtagadta a való világot. Az élet a „hétköznapiak“ sorozata, a regény villantja meg benne a „csodá“-t.

Rónay György esztetikája új idők új szemlélete — a jaltai Európáé szemben a „locarnói“ Európával. Ha a regény az életet ábrázolja, nem szakadhat el problémáitól, sőt, társadalmi szerepet tölt be: „Ami nem ad és nem eszméltet: ami csak kiszolgál, az nevezheti ugyan magát regénynek, mi azonban semmiképpen nem nevezhetjük művészetnek, irodalomnak.“ Egy széthulló világ kifejezője lehetett a játékosság, a szilárduló életformák embere nyugodtan tekint a tükörbe: a realizmus lelkiismereti biztonsága elérkezett. A realista állásfoglalású Rónay György a valóság visszaadásában látja a regény feladatát és a valóság áramlásának, alakulásának legobjektívebb kifejezője a társadalom: tanulmányában a magyar regény történetét, társadalmi szerepében vizsgálja. Így találkozik Rónay György a kor törekvéseivel, ezért törvényhozó mű *A regény és az élet*. (Nem akarjuk kétségbe vonni Lukács György könyveinek rendkívüli jelentőségét, bizonyos azonban, hogy az ő elméletei inkább kultúr-filozófiai természetűek; Rónay tanulmánya esztétikai érdeklődésű, tárgyát a magyar irodalom történetéből veszi, ebben újító.)

Ha a regény a társadalmat vetíti elénk, a magyar regény a nemzet életének keresztmetszete, — ez a könyv kiindulópontja. Alaptételéből következik regényeink átértékelése irodalomtörténeti elődje, Gyulai Pál klasszicizmusának szellemében s ez által Rónay mintegy új irodalmi multat teremt.

A regény és az élet négy fejezetre

oszlík: *Két klasszikus, Zord évek árnyékában, A századvége és A magyar regény virágkora.* A két klasszikus: Eötvös és Kemény. Műveikben a társadalmi elem nemcsak ábrázolásuk nyomán jelentkezik: nyomasztó társadalmi visszasságok, a nemzet létének gyökerét érintő reformok sugallják történeteiket, alakítják hőseiket, Eötvösnél közvetlenül is, Keménynél közvetve, a mult hasonló képleteivel példázva a jelent. A regény náluk műfaji szabályai szerint, de már témája miatt is — Eötvös némelyik munkája szinte röpirat számba megy — az élet és regény szoros összefüggését mutatja. Méltó kezdet a nemzeti regény kialakulásához — helyes kezdőpont történetek kibontásához.

A *Zord évek árnyékában* szellemes fordulattal állapítja meg szabadságharc utáni szépprózánk értékrendszerét. Világos után az elnyomó hatalom igyekezett megvalósítani a megújhodás eszméit a nemzeti szabadság rovására; a passzív rezisztencia viszont, a nemzet jogainak védelmében, éppen sajátos ellenállási módjával a reformkor terveit tiporta el. „A realista klasszicizmus kezdettől fogva szemben találta magát a romantikus idealizmus alkotta mítoszokkal. Minden „önbírálat“ nemzeti becsületünk elleni hazafiatlanságnak tetszett; önvizsgálat helyett tiltakozást eredményezett, társadalom és irodalom közt, amennyiben az irodalom nem a társadalom *álma*it (kiemelés tőlem) szolgálta, elmélyült a szakadék.“ Az álmodó magyarság ünnepelt írója Jókai volt, az eszmélő Magyarország kritikusa nyílt tekintetével látja sikerében az önáltató, hazug társadalom narcisztikus öntetszelgését, irodalomtörténeti meghatározással: megfutatomását a realista ábrázolás őszinte szemléletétől az epikus mo-

dor égne fordult szemű lelkenedéséhez. Joggal állítja viszont előtérbe a torzó művekben is oly nagyigényű Asbóth Jánost és Tolnai Lajost; az utóbbi paraszt-jellemzésében a mai népiesek előfutárja, az ország e „mélytalajában“ fedezve fel a nemzet gerincét alkotó osztályt, melynek élete, éppen ezért, a magyar regény legfontosabb tárgya.

A századvégről szóló fejezet a legforradalmibb. A naturalizmus dokumentummá silányította a regényt, az objektív valóságot — az író nézőpontjának belülre húzódsával — szubjektív valósággá korcsosította el. A naturalista törekvések apostolát éles szemmel pillantja meg Toldy Istvánban és megjelöli történeti szerepét. Ebben a koordinátarendszerben a középpont csilagtávolságba esnek a közelmúlt nagyjai, ezzel szemben helyes megvilágításba kerül pl. a méltatlanul elfelejtett Iványi Ödön. Mégis, amilyen örömmel értünk egyet Bródy Sándor, Molnár Ferenc, a glaciékesztyűs Herezegh babérjainak megtépázásában, amennyire megértjük Gárdonyi hiányosan indokolt dicsőségének revízióját, annyira csodálkozunk Rónay érzéketlenségén, amikor Mikszáthról beszél. Mikszáth Kálmán legközvetlenebb elbeszélőnk, ahogy elbeszéléséhez hozzáfog, a valóság nyomban meg-elevenedik: olvasói nem ismerik, mi az unalom. Igaz, Mikszáth látszatra megelégszik valami fél-realizmussal, a valóság élményének kendőzetlen tollbamondásával törvényeit nem kutatja. A hiba forrását Rónay Mikszáth anekdotázó modorában, beszélt stílusában, „komázó“ hangjában jelöli meg. A valóság ábrázolásának azonban két szélsőséges típusa képzelhető el: az egyik Eötvösé, aki a valóságban fölismeret szabályok esomópontjai köré ren-

dezi társadalmát, a másik Mikszáthé, aki lehetőség szerint iparkodik kiküszöbölni egy a priori szemlélet elfogultságait: azt írja, amit lát. Nagyon is kétségtelennek tartjuk, melyik közelíti meg inkább a maradéktalanabbul realista látásmódot. De akárhogy is legyen, *A fekete város*, a *Tövískes látogatóban* és az éppen Rónay által ismertetett *Gavallérok* szerzője a fél-feudális rendszer mocsarába zuhant ország felülmulthatatlan látteleletét hagyta ránk.

Az utolsó fejezet, *A magyar regény virágkora* tárja fel szembeszökően Rónay elméletének fontosságát. Ha a regény célját „alak és társadalom szerves egységének” megragadásában vélte, akkor Móricz, Kaffka, Krudy, Török Gyula korát tarthatja prózánk virágkorának. Így *új klasszikusokat ad a magyar irodalomnak* és súlypontját századunkba helyezve át, *szépprózánk emelkedő, tökéletesedő vonalát rajzolja meg*. Pompásan beilleszti elméletébe a „ködlovagok” méltatását, akik álom-tájaikkal, figuráikkal, romantikus menekülésükkel fejezték ki egy darabjaira bomló társadalmi belső ellentmondásait: így realisták.

Még egy ünneprontást, miután odaítéltük Páris almáját! Hiányoljuk a *Halálfiat*-t, talán legharmonikusabban realista regényünket, akár a szintelen-szagtalan kísérlet, a csináltvirág *Gólyakalifa*, akár a fakó *Tímár Virgíl fia* helyett. De nemesak Babits arcképét, Kosztolányiét is, felelősen tartjuk így, az *Édes Anna* említése nélkül. Úgy érezzük, igazságtalan Karinthyval is: nem olvassa ki kereső racionalista kritikájából az individualizmus időszakának sóvárgását a szilárd talaj után.

Rónay György egyenrangú átéléssel elemzi a műveket, hibátlan logikával utal az egyes regény és az irodalom kapcsolataira és szépen s egyszerűsággal meggyőzően összegezi meg-

állapításait. *A regény és az élet* után őszinte, esztétikai izgalommal várjuk készülő magyar irodalomtörténetének megjelenését.

Rába György

MIRE TAVASZ LESZ

Vészi Endre

(Népszava könyvkiadó.)

Amilyen megértő türelemmel néztük el a felszabadulást követő hónapok élmény-regény áradatának silány minőségét, olyan szigorú irodalmi szempontokat kell most alkalmaznunk azoknak a műveknek a megítélésében, amelyeket akár a szubjektív emlékezés, akár az objektív tudomás köt az elviharzott háborúhoz. Szükség van egy igényesebb mértékre, hogy siettessük a műfaj megnevesedését. A múlt háborút követő esztendő és napjaink irodalmi élete is azt példázza, hogy mentől inkább távolodunk időben az élménydiktáló kortól, annál tisztább és irodalmibb, tehát annál lényegibben igaz és reális lesz az emlékezés. És ugyan mi más feladata lehet a recenzensnek, minthogy észrevételeivel gyorsítsa ezt a kívánatos folyamatot.

Vészi Endre könyve második stádiumát reprezentálja ennek az esztétikai tisztulásnak. A regény objektív, semleges síkon játszik, az író tárgyiasítja, alakjaiba transzponálja saját élményeit és egy kissé személyét is. Ha majd a harmadik stádium magaslatáról tekintünk vissza erre a gyakorlatra, amikor már letisztultan és beéretten és újra első személyben jelentkeznek az élmények, fogjuk csak igazán látni, mennyi irodalmi igény és nemes erőfeszítés kell ahhoz, hogy az író a vérgőzös fél-irodalom után — lemondva az emlékek szubjektív sugárzásának kétértelműsége — megteremtse a

regényt, ezt a — bizonyos fokig — hidegész-művet. Természetesen mindez nem történhet büntetlenül. Az élmény-transzponálás fájó aktusát egy ötlettel kendőzi az író, amely tulajdonképpen az egész könyv kerete: egy vagon háborús kalandozása köré csoportosítja az eseményeket. Nem túlzottan igényes az ötlet, s maga Vészi is érezhette ezt, amikor el-elcselleng a könyv-ízű truvaille vágányáról. Írói tapintatát dícséri, hogy csak ritkán bukkan elénk — sohasem giccesesen kihangsúlyozva — a megjelölt vagon, s így többé-kevésbé sikerül megtartani a véletlen találkozások illúzióját.

Részleteiben többet és jobbat nyújt Vészi könyve. Ha meglazítanánk az ötlet pántját és az epikai gócek köré szerveznénk a szétszabdalt részeket, jó néhány ízes, egészséges novella kerekedne belőlük. Vészi Endre írói alkátában egyébként is van valami novellisztikus beállítottság. Maga az ötlet, hogy figyelemmel kíséri azt a bizonyos vasúti kocsit, amelybe egy vagongyári munkás beveste szerelme nevét, megkapó érzelmességével, kecses romantikájával sokkal inkább egy novella ihlető-magja, mintsem regényé. És a tagolt, pontosan kimért és összeillesztgetett szerkezeti váz, az első és utolsó fejezetek kibékítő összehajlása, a mellbevágó, váratlan fordulatok sűrű alkalmazása a fejezetek végén, mindez gyakorlott novellista kezemunkájára vall.

Íróink szinte kivétel nélkül megáldoztak már az elmúlt évek eseményei előtt. Vészi a legigényesebb áldozók csoportjába lépett ezzel a könyvével, azok közé, akik társadalmi dokumentummá emelték ezt az individuális ömlengésre esábitó aktust. A háború felzavart légkörre módosítja, ködösíti, de nem oldja fel a társadalmi feszültségeket. Mennyi szociális mondanivaló húzódik a barnaképzű paraszt-baka tragédiájában

és milyen élesen karakterizál az író a megvert, visszavonuló tábarnokcsaláddal egy egész osztály! S abból a dekadens, betegen nosztalgias beszélgetésből, amely egy deportáló vagon megkínzott utasai között folyik az egész polgárság esődjé szivárog... A regény három hőse már kevésbé áll helyt osztályáért, a munkásosztályért. János és Korongi egy vagongyárban dolgoznak, Amál — János felesége — egy vasutas lánya. Korongit büntető században tépi szét az akna, János faképnél hagyja munkahelyét, feleségét és csak a háború után tér vissza. Az asszony közben mással állott össze, a gyerek apját megölte a bomba. János nem képes újra otthont találni körükben, magához veszi halott barátja iratait és mint Korongi vág neki az új életnek. Elromantizált, ellágyított munkások a regény hősei, olykor túlzottan kifinomított és differenciált, máskor zavaróan infantilizált lelkivilággal, akiknek egyaránt hiányzik emberi és osztályhitelük. Szentimentális irodalmi produktumok, a valóságtól eiszabaduló írói fantázia szülőltői, akiket csak henyé külsőségek kötnek nemcsak a munkásosztályhoz, de az egész emberiséghez is. Egyéniségük valószínűsítése sokkal tágabb epikai kereteket és alaposabb pszichológiai körültekintést igényelt volna. Amilyen meggyőzően reális a regény többi figurája, olyan kevésbé hiteles ez a három ember. Amikor egy holdfényes éjszakán János ígéretet tesz Amálnak, hogy feleségül veszi, a lány hozzásimulva jóvendőbelijéhez. „Arra gondol, hogy győzött s a kispolgári keretek, amelyek eddig szorították, hirtelen széttörödeztek“. Korongi szavaiban állandóan ott bujkál valami naiv együgyűség, de ha kissé megkaparjuk ezt a megejtő pózt, látni fogjuk, hogy nem egyéb stiláris manírnál: Korongi egyénisége irodalmiasan rétegezett, szinte már filozó-

fikus. János: kissé polgári széplélek, idealista, egyénisége függvénye Koronginak. Barátságukban több a romantikus pátosz, misztifikáció, mint lélektani valószínűség. Nagyon is mesterkéltek, filmszerűen érzélgősek ahhoz, hogy jó irodalomná és osztályuk hű képviselőivé emelkedjenek. De mindez csak erre a három figurára vonatkozik. A többit átítatja a valóság, élők és meggyőzőek. Magunk és környezetünk tükröi.

Pándi Pál

NAPJAIM MŰLÁSA

Kosztolányi Dezső könyve

(Nyugat, Bp., 1947.)

Fel-fellángoló viták, vád és védelem keresztüzében végre meg kellene kísérelnünk, hogy tiszta képet alköszünk a költőről, prózaíróról és emberéről, a teljes Kosztolányiról, akinek varázsos egyénisége még hátrahagyott műveinek e tizedik kötetében is magávalragad. Forgácsok, pillanatképek az 1913—1935 közötti korból: kievi vérvádtárgyalás, forradalmi napló, cigányzene és Matuska Szilveszter, időszerű semmiségek és örök kérdések — és mindez fölényes könnyedséggel, szellemesen papírravetve. Látszólag könnyű a dolgunk: kifejezés és tartalom értékkülönbsége, súlytalan, öneclő játék... és sorolhatnánk még tovább támadóinak érveit; tökéletes kis gyémántok, forma és gondolat elválaszthatatlan összhangja... és sorolhatnánk még tovább rajongóinak soha nem késő visszavágását. S ha ehelyett mi ezekben az elszórt apróságokban is a nagy íróat keressük, szánkban a régi ízekkel, melyek élvezésére ő tanított, — kissé riadtan vesszük észre, hogy valami megváltozott. Mi távolodtunk el tőle, vagy a kor? Búvárok lettünk, az élet, a sors, a jelen és jövő mély-

ségeit kutatjuk s ez oly idegen Kosztolányitól, aki csak a megfoghatóban hitt és útálta a könnyed szárnyalást gátló ballasztokat. Kristályossá tömörített prózája új anyanyelvünk ké vált, megszoktuk, mint a levegőt s így nem takarhatja többé el mesteri esilogásával a mondánivalót. Ez pedig nem több és nem kevesebb, mint: a halál rettenetes üressége. Nem híveinek botránkoztatására mondjuk ezt — mi is közéjük tartozunk — s nem is ellenfeleinek öröme. De ez az igazság. Életművének minden sora, érzései és szemlélete, mind-mind a halál szakadékaiból vetül fel, ezt a végtelen őr próbálta napról-napra betölteni, néha sikertelenül. Ezért élvezte a halnikészülők forró szenvedélyével az életet a maga bonyolultságában, lelkendező gyermekként habzsolva mindennapos esodáit. Ezért merült el a részletekben, a parányi életdarabkákban, szürke és félszeg figurák sorsában, ezért tudott oly élesen reális miniaturákat rajzolni gazdag zsúfoltságban rögzítve meg a pillanatot, sokszor már a fehér fény minden színt magábanfogaló színtelen izzásával. Az egész, a lét teljessége, a megoldhatatlan visszariasztotta.

Arról, hogy ez a „hiatus mortis“ általában mint írói tartalom a legmagasabbrendű-e, lehet vitatkozni. Az azonban nem vitás, hogy Kosztolányi éppen ebben volt nagy s igazságosan csak műveinek összességében, egész ouvre-jében ítélni lehet meg. Helytelen és meddő törekvés lenne tehát, ha pusztán kegyeletből halhatatlan értékeket akarnánk belemagyarázni a nagy mű e tört részeeskéibe s önesalás, ha a remekművek élményét várnók ezektől a rövid cikkektől: jutalmul Esti Kornél gúnycs fintorát kapnánk. Maga Kosztolányi sem „sub specie aeternitatis“ írta őket. Ha mégis akad bennük számos maradandó s amint Illyés írja a bevezé-

tésben: „írásaiban a ez-ék pora alatt is mindig piroslik valami“, úgy első sorban és talán egyedül stílusa, szemlélete és magatartása fontos. Józan fegyvelmezettsége, mondatainak világos, kimért pontossága — örökség lett és iskola, sőt egyeseknek díszruha, amelybe a semmit öltöztetik. Nála még szorosan összefügg az élménnyel. Amiről ír — mai helyzetünkben hol érdekes, hol nem, néha viszont megdöbbenően örökérvényű. (Pl. amit a „Nagyjelentőségű nyilatkozatok“-ról, vagy az „Utókor“-ról mond). De ahogyan ír és ahogyan állásfoglal, azzal márványbavésett szobrát adja egy olyan költőnek, aki bármely korban emberségre nevelőnk lehet és lesz.

Jellegzetesen nem társadalmi síkról nézi a világot, hanem a humánus síkjáról. Önmagáról és a középosztályról így ír: „Értelmhez sokkal közelebb áll a parasztság és a főrangú osztály egymáshoz igen hasonló, hüvös, okos, szólamtalan önzése s a munkásság friss életkedve. De véremhez a középosztály van legközelebb. Tőle tanultam az elfogulatlanságot, a szabadelvűségeket...“ Azok, akik osztályszempontból, vagyis szükségszerűen egy oldalról bírálják, joggal tekinthetik polgárinak és langymelegnek. Ám ha valaki olyan távlatból — a halál távlatából — s egyszersmind olyan kö-

zelről, szinte nagyítóúvegen át nézi a társadalmi valóságot, mint ő, az vagy szkeptikus lesz, vagy elnézőbb a harcosoknál. Mégis, a maga módján harcos író ő is: szenvedélyes és elfogult, ha a művészetéről van szó. Hitetlen létére ebben az egyben makacsul bízunk. Nem örökkévalóságában, nem is az utókorban, hanem az írott, tiszta szó időtlen humanitásában. Ezt dobta a halál serpenyőjébe, ez az ő legértékesebb hagyatéka. — Ne bolygassuk, hogy a kérdés lehet-e egyenrangú a felelettel. Vannak esetek, amikor lehet. Mert Kosztolányi egész életműve kérdés, az élet értelmének vagy értelmetlenségének ezerféleképpen variált kérdése. És a legnagyobbak műve mindig: felelet. Demagatartása határozott és következetes, mindvégig méltó a legnagyobbakhoz: tiltakozás minden sötéttséggel, türelmetlenséggel és erőszakkal szemben. Olyan író, aki — saját szavait idézve — „Tudja, hogy ragadozók között mozog s maga is ragadozó, ép oly gyarló, mint ők. A folytonos önbírálat által pedig pedig nevelő önismeretre tesz szert s eljut ahhoz a nem-nagy, de nem-hazug erkölcsi magaslatához, ahhoz a nem-hősies, de valódi jóság-hoz, tisztasághoz és megbocsátáshoz, melyre ember egyáltalán képes.“ Akik ma kétségbevonják írói és emberi rangját, ne feledkezzenek meg erről.

Szabó Ede

S Z I N H Á Z

AZ EMBER TRAGÉDIÁJA

(*Nemzeti Színház*)

Abban a nagy munkában, amit a Nemzeti Színház végzett a Tragédia új betanulásával, nem az a legjelentősebb, hogy az előadás nem sikerült. A napi sajtó kritikájának egy része szenvedélyesen lebecsülte az előadás minőségét és olyan igényességgel lépett fel, amelyet az egyebekben igénytelen kritikától nem várt volna senki. Azt kell mondanom, hogy a kritika sokkal jobban megbukott, mint az előadás. Könnyű lenne most a szereposztás vérfagyasztó melléfogásain élelődni, különösképen a Lucifer kísérleteken. Éppen ezért újabb érdektelen ítélkezés helyett fontosabbnak látszik, ha az előadás hatásával és eredményeivel foglalkozunk először. A Tragédia felújítása Madách művének filozófiai, erkölcsi szépségeit nagy tömegekhez juttatta el. Éppen azokhoz a tömegekhez, amelyek kultúrájuk és ízlésük ápolására szerencsésebb művet alig kaphatnának a világirodalomból. A létezés, a történelem, a társadalmi erők univerzális drámai enciklopédiáját elsősorban a munkások kapták a Nemzeti Színházról, munkások, akiknek műveltségi horizontját magasabbra feszítette az Ember tragédiája anyagának teljes megismerése.

Mіндеzt csak azért említettem meg, hogy mentség nélkül felhívjam a figyelmet erre a fontos eredményre és csak ezután térek vissza a kritikai szempontok közé

Ez az előadás elsősorban magyarázó jellegű volt. A technikai szerkesztés és a dekoráció csupán kiegészítette a Nemzeti Színház Tragédia-szabadegyetemét, amelyen minden jelentősebb szereplő oktató előadónak képzelte magát s csak a kisebb szereplők emelkedtek ki a tanáros hangulatból és éltek a dráma világában.

A technikai kisiklások, a szimbolikus hatásokra törekvő jelmezek zavarteltése, a tér elemeinek túlzott kihangsúlyozása, a tömeg gyakran természetellenes mozgása, az egyébként egységes előadást ki-kilendítette vonalából. Sokféle rendezői szándékot kellett követnie a nézőnek, szerencsére a remekül deklamált szöveg nem engedte, hogy az előadás az elkalandozó színpadi hatások unalmába süllyedjen.

Minden Tragédia bemutatónál fölvetődik a kérdés: milyen színpadi megoldás juttatja érvényre legjobban a mű szépségeit? Az eddig látott Tragédia előadások azt bizonyítják, hogy minél több érvényesül a mű szövegéből, annál teljesebb maga a drámai hatás is. Ebből a szempontból a most látott felújítás talán a legjobb megoldás volt. Sajnálatos hogy ezt a jó elképzelést a scenika nem tudta követni. A Tragédia drámai ereje sokkal erősebben lüktet a szövegben, semhogy monumentális díszletekkel kellene megteremteni a különböző korok levegőjét. Akár lépcsőkből és emelvényekből épített színpadra gondolunk, akár vázlatosabb díszlet megoldásokra, mindenképen jobban látjuk érvényesülni magát a drámát, amelyet a nagy dekoráció epikusá tesz.

A modern színház gépi berendezésének kísértése és a könnyörtelen filmszerű gondolkodás természetesen a képszerűséget sugalmazza és ez ellen — ha már a színekben és formákban való kifejezés útját választja a rendező — védekezni alig lehet.

A mostani jó szövegmondás viszont utat jelez az igazi tragédiai megoldás felé, amelyben a képszerűség helyett a gondolatok és filozófiák tárhatják fel a változó korok szellemét.

A végső megoldás valószerűen az lenne, ha egy rendezőnek sikerülne a mű szellemének megfelelően a paradicsomi kép után mindent a látomás vibráló, álomtól hevült bizonytalanságban ábrázolnia. Mert ha csakugyan híven követnénk Madáchot

a színpadon is, akkor az égi jelenetnek sokkal realisabbnak kellene lennie, mint például a londoni színek, vagy akár a párizsi képnek.

A most látott elképzelésben úgy tetszett, mintha Lucifer álmodta volna át az ember történelmét és nem Ádám.

Az eddig látott Tragédia-előadások közül Hevesi Sándor elgondolása volt a legjobb, aki nem engedte a képszerűséggel elnyomni az ember drámáját és akinek rendezéséből mindvégig érezni lehetett azt a fölüyes gúnyt, amely az álom kegyetlen kivétlőjéből, Luciferből árad. Hevesi rendezésében Ádám csak vergődni tudott a ráparancsolt rohanó századokban, Lucifer kiemelkedett a korok látványából, mint a bűvész, aki egyedül nem kerül mutatóványa hatása alá.

Végső fokon a színház olyan kollektív munkát produkált, amelynek értéke a színház történetében ugyan nem jelentős, de kulturális hatásában annál eredményesebb.

GYÁRFÁS MIKLÓS

BŰN ÉS BŰNHÖDÉS

*Dosztojevszkij regénye nyomán színpadra írta Rodney Auckland,
bemutatta a Művész Színház.*

Az orosz közönség szinte követelően kívánta Sztaniszlavszijtól, hogy dramatizálja Gogoly Holt lelkek-jét. Tőle várták ezt, mert — és joggal, — őt tartották a legnagyobb orosz színház-ismerőnek és színpadi művésznek. Sztaniszlavszkij számára egy percig sem volt kétséges, hogy a tőle várt tökéletes színpadravittel kivihetetlen, a Holt lelkek nem azért lett regény, mert dráma is lehetett volna. Mégis elvégezte a dramatizálást, mert tudta, a közönség most elsősorban nem drámát vár tőle, hanem a szívéhez nőtt regényalakokat kívánja színpadon viszontlátni. Azt a pillanatot kívánja megélni és újraélni, amikor a képzeletében százszor és százszor megelevenedett kedvenceket valóban láthatja, hallhatja, testi kapcsolatba kerülhet velök. Sztaniszlavszkij azt is tudta, hogy ez a kívánság nem idegen a színpad világától. Nemcsak a szorosan vett színre és filmrevitelekre kell itt gondolni, hanem commedia dell'arte alakokra, a nagy pár, Don Quijote és Sancho Pasa sok-sok színpadi megtestesülésére és azokra a visszatérő jellemekre, amelyeknek történeti központjában olyan remekbefaragott drámai lények állnak, mint Shylock. Sztaniszlavszkij dramatizálását a legnagyobb siker kísérte, az orosz színpadok máig játsszák.

Ennek a közönségigénynek a felismerése és magában a művészen is élő volta hozta létre annak idején Gaston Baty Bűn és bűnhődését. Az angol közönség orosz érdeklődése és a Karamazoff testvérek színpadi sikere mellett is ez az igény és felismerés váltotta ki Rodney Auckland átdolgozását. Azonban aligha lehetett ez a felismerés olyan világos, mint Sztaniszlavszkij esetében, mert a dramatizáló nem látta tisztán, hogy minden Bűn és bűnhődés-ben, még a színpadra vittben is elsősorban a fiatalsága óta mindenkivel vele kísértő Raszkolnyikov vonz és érdekel olyannyira, hogy érte olvasóiból közönséggé is válunk. Ez a dramatizálás nagyon is drámai, nagyon is színpadszerű akart lenni. Azzal tisztában volt az átdolgozó, hogy szabályos színdarabról szó sem lehet, ezért kísérletet tett arra, hogy a leglazább naturalista drámatechnika szerint szerkessze meg. Raszkolnyikov története még ilyen dráma számára is kevés színszerű elemet tartalmaz. A leghatásosabbtól, a gyilkosság megjelenítésétől nagyon sok minden, nem csak a jóízű tarthatta vissza, az utcákon bolygó, diványán belső monológokat mondó regényhőst pedig végkép nem lehet jelenetezni. Raszkolnyikov belső történéseinek színrevitelét az első felvonásban néhány monológ formájában még megkísérli a dramatizáló, de hamarosan megijed, hogy ez ma már nem felel meg a közönségnek és párbeszédre tér át. A mai drámai technikán nevelkedett Auckland valóban nem is képes igazán belülről fakadó, feszült monológokat mondani. Az általa ezen a hibán kívül még túl sokat vállalnak az előzmények tisztázásából is, ami végkép reménytelenül teszi használatukat. Már csak a párbeszédnek kedvéért is igyekezett tehát

Raszkolnyikovval párhuzamosan, sőt még szorosabban hozzákapcsolva megjeleníteni a környezetet, a többiek sorsát is és azok jobban jelenetezhető életén át őt is színszerűvé tenni. Ez az eljárás azonban, ha nem is tudatosan, de eleve lemond Raszkolnyikov vezető szerepéről. A kész színdarab az ő története helyett a Marmeladov család drámája.

A környezetnek ez az előnyomulása és áthangszerelése, természetesen nem hagyja érintetlenül Raszkolnyikovot sem. A darab két ízben is értelmezi tettét. Az indítja útnak, amit lenn hall a Marmeladov család falai közt, ami a nyomorhoz kapcsolja, ami bűnét társadalmi igazságszolgáltatással indokolná. Utána viszont, amikor mindent bevall Szónyának, azt mondja, nem a társadalmi bosszú miatt, nem pénzért nem anyja és nővére helyzetén akarván segíteni, nem másokért hajtotta végre a gyilkosságot, hanem mert be akarta igazolni elméletét, ami a társadalomban gyökerezik ugyan, de számára csak az abból való kitörésnek inkább csak erkölcsi, „a többnyire hivatott ember“ erkölcsé szerinti értéke a fontos. Az átdolgozó nem jelzi egyik alkalommal sem melyiket tartja igaznak őszintének. A színpad törvénye szerint a párbeszédnek megvan az a sajátos törvénye, hogy szinte sohasem lehet őszinte megnyilvánulás. A második indokolás érezhette, bár a legőszintébben is, a kimondás pillanatában, mégis hamis. Szubjektív indok. Az amit *tesz* a helyes felelet, ami kiváltja a tettet az az igazi indok.

A Művész Színház elsősorban a környezet ábrázolásában volt sikeres. Elsőnek kell megemlíteni Fábry Zoltán képhatásában és játék-, világítási lehetőségekben kiváló díszletét. A színészek közül Marmeladov-család szereplői tűntek ki leginkább: Tolnay Klári, Sennyei Vera, Thurzó Margit, Pécsi Sándor. Várkonyi Zoltánt inkább mint rendezőt kell dicsérni. Ebből a megbénított és „megmagyarázott“ Raszkolnyikovból nem tudott élő embert teremteni csak színészi kísérletet.

DEBRECZENI FERENC

Tanulmány-pályázat

Meghosszabbítva

A Művészeti Tanács abból a célból, hogy a fiatal irodalom körében az irodalmi tudatosulás legfőbb eszközét és műfaját, a tanulmányírást fejlessze, az ÚJHOLD folyóiraton keresztül fiatal írók számára tanulmány-pályázatot hirdet. Pályázni lehet minden irodalmi, vagy irodalomtörténeti esszével és tanulmánnyal. A pályázati műveket az ÚJHOLD kiadóhivatalában (Budapest, IX., Köztelek-utca 4/b.) zárt, jeligés boríték mellékelésével 1948. évi február 28-ig lehet beadni.

I. díj: 1.500.— Ft.

II. „ 1.000.— „

II. „ 500.— „

A beérkezett pályázatokat a Művészeti Tanács által kijelölt bírálók vizsgálják felül és a pályázat eredménye az ÚJHOLD 1948. évi februári számában fog megjelenni. A pályadíjjal kitüntetett és a megdícsért tanulmányok közlési jogát az ÚJHOLD fenntartja magának.
